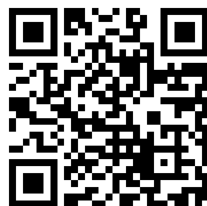
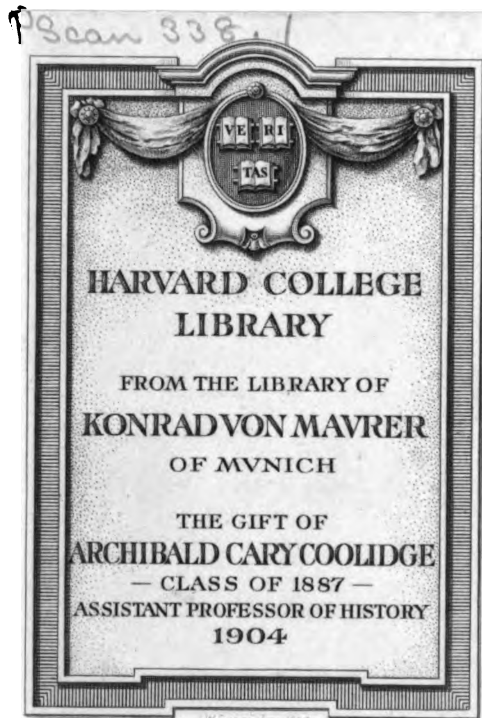

VE RI
TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

SKRIFTER UTGIFNA AF SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPET. I: 20.

SAMLAREN

TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPETS ARBETSUTSKOTT

20:e ÅRGÅNGEN

1899.

Innehåll:

UPSALA 1899
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Af Svenska Literatursällskapet utgifna skrifter:

1880—81.

1: 1^{1}. Samlaren, Tidskrift: I, 1. Pris i bokh. 3 kr.
1: 1^{2}. „ „ I, 2. „ „ „ 2 „
2^{1}. Dagboks-Anteckningar af J. G. Oxenstjerna: I. Pris i bokh. 2 kr.
3^{1}. Ur en Antecknares samlingar: sidd. 1—64.

1881—82.

1: 2^{1}. Samlaren, Tidskrift: II, 1. Pris i bokh. 2 kr.
1: 2^{2}. „ „ II, 2. „ „ „ 1 „ 50 öre.
2^{2}. Dagboks-Anteckningar af J. G. Oxenstjerna: II. Pris i bokh. 3 kr.
4. En Svensk Ordeskötsel af Samuel Columbus. „ „ „ 2 „
3^{2}. Ur en Antecknares samlingar: sidd. 65—192.

1882—83.

1: 3. Samlaren, Tidskrift: III. Pris i bokh. 2 kr.
3^{3}. Ur en Antecknares samlingar (slutet). 6 kr.
5. Skrifter af C. G. Tessin: I och II. Pris i bokh. 2 kr. 50 öre.

1883—84.

1: 4^{1}. Samlaren, Tidskrift: IV, 1. Pris i bokh. 2 kr.
1: 4^{2}. „ „ IV, 2. „ „ „ 2 „ 50 öre.
6^{1}. G. Benzelstjernas Censorsjournal: I. Pris i bokh. 2 kr.
7: 1^{1}. 1500- och 1600-talens Visböcker: I. Harald Oluffsons Visbok. 1 h. Pris i bokh. 1 kr. 25 öre.

1884—85.

1: 5. Samlaren, Tidskrift: V. Pris i bokh. 3 kr.
6^{2}. G. Benzelstjernas Censorsjournal: II. Pris i bokh. 2 kr.
6^{3}. „ „ „ III. „ „ „ 1 „
1500- och 1600-talens Visböcker:
7: 1^{2}. I. Harald Oluffsons Visbok: 2 h. Pris i bokh. 1 kr. 25 öre.
7: 2^{1}. II. Bröms Gyllenmärs Visbok: 1 h. „ „ „ 2 „

1885—86.

1: 6^{1}. Samlaren, Tidskrift: VI, 1. Pris i bokh. 2 kr.
1: 6^{2}. „ VI, 2. „ „ „ „
7: 2^{2}. 1500- och 1600-talens Visböcker: II. Bröms Gyllenmärs Visbok 2 h. Pris i bokh. 1 kr. 75 öre.
8^{1}. Samlade Dramer af J. Messenius: 1 h.
9^{1}. Bref rörande Nya Skolans historia: 1 h.

1886.

1: 7. Samlaren VII. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre.
8^{2}. Samlade Dramer af J. Messenius: 2 h.
9^{2}. Bref rörande Nya Skolans historia: 2 h.

SAMLAREN

TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPETS ARBETSUTSKOTT.

20:e ÅRGÅNGEN

1899.

UPSALA 1899
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Innehåll:

Härjämte medfölja såsom Bihang för år 1899:

Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte.

Den 21 April 1899 sammanträdde Svenska Literatursällskapet till ordinarie årsmöte, hvarvid af sekreteraren upplästes

Årsberättelse för arbetsåret 1898.

Under året har sällskapets värksamhet bestått i utgifvande dels af **Samlaren XIX** med bidrag af herrar *O. Sylvan, K. Warburg, L. Weibull och E. Wrangel* samt af fröknarne *S. Leijonhufvud och E. Wester* dels af **Johan Wellander** h. 2 af *O. Levertin*, **Svenskt-anonym- och pseudonymlexikon** h. 1 af *L. Bygdén* samt trenne **skrifter från reformationstiden,** nämligen:

5. **Laurentius Petris Oeconomia christiana.**
6. „ „ **Quæstiones aliquot circa magistratum,** bägge utgifna af *H. Lundström* samt
7. **Olavus Petris Undervisning om menniskans ärliga skapelse m. m.** utgifven af *O. Ahnfelt.*

Den sistnämnda utgafs såsom festskrift vid Olavus-Petri-statyns i Stockholm aftäckande.

Arbetsutskottet har haft 4 sammanträden.

Under året har sällskapet träffat öfverenskommelse med **Svenska Literatursällskapet i Finland** att medlemmar af det ena sällskapet för half årsafgift kunna blifva medlemmar af det andra.

Upsala d. 21 April 1899.

Eugène Lewenhaupt.

Härefter föredrogs

Revisionsberättelse

öfver Svenska Literatursällskapets räkenskaper för år 1898.

Inkomster:

Behållning från föregående år		6,508: 46
Årsafgifter af 450 medlemmar		2,250: —
Svenska Akademien för 20 ex.		100: —
Årsafgifter för äldre årgångar		54: 01
Lagerförsäljning		114: 38
Debiterade porton m. m.		102: 32
Räntevinst		250: 57
	Summa kronor	9,379: 74

Utgifter:

Författarhonorar		400: —
Boktryckare		1,569: 57
Generalstabens litog. anstalt		60: —
Bokbindare		73: 80
Distribution, frakter, diverse		296: 56
Saldo behållning:		
I Upsala sparbank	6,432: 03	
I Mälar.-Prov. Ensk. Bank	500: —	
Kontant	47: 78	6,979: 81
	Summa kronor	9,379: 74

Då räkenskaperna befunnos förda med vanlig samvetsgrannhet, få revisorerna föreslå, att sällskapet tacksamt beviljar skattmästaren d:r Aksel Andersson full ansvarsfrihet för år 1898.

Upsala den 17 April 1899.

Peter Bagge *J. F. Nyström.*

Sedan full ansvarsfrihet blifvit skattmästaren tacksamt beviljad, blef vid den i stadgarne föreskrifna utlottningen professoren *A. Noreen* utlottad ur arbetsutskottet, dit han ånyo invaldes.

Till supleant omvaldes docenten *E. Meyer*.

Till revisorer valdes lektor *J. F. Nyström* och docenten *E. Wadstein* med professor *K. R. Geijer* och amanuensen *R. Arpi* som supleanter.

Professor *H. Schück* höll därefter föredrag om *uppkomsten af S. Birgittas Revelationes*.

Vid arbetsutskottets samma dag hållna sammanträde omvaldes till ordförande professor *A. Noreen* och till sekreterare grefve *E. Lewenhaupt* samt nyvaldes till skattmästare efter aman. *Aksel Andersson*, som anhållit om att ej blifva omvald, lektor *P. Bagge*.

Sedan supleanten docenten *E. Meyer* inträdt på den genom professor *H. Schücks* afsägelse ledigblifna platsen i arbetsutskottet, består detta således af professoren *A. Noreen*, bibliotekarien *C. Annerstedt*, v. bibliotekarien *L. Bygdén*, grefve *E. Lewenhaupt* och docenten *E. Meyer*.

E. L.

Petrus Ionæ Angermannus

och uppgiften om Heming Gadhs bok de Pastore.

I SCHÜCKS Sv. Literaturhist. s. 142 säges vid behandlingen af HEMING GADH, att man utom »Oratio contra Danos» har tillagt honom tvänne andra, nu förlorade arbeten. »Stiernman nämner», säger SCHÜCK, »ett arbete de Pastore, men den citerade källan innehåller, så vidt jag funnit, ej den åsyftade uppgiften. Ämnet synes knappt häller hafva lämpat sig för Heming Gadhs skaplynne.» SCHÜCK misstänker sålunda tydligtvis, att uppgiften ej är så pålitlig, och detta, såsom här skall visas, med full rätt.

Det ställe, där STIERNMAN nämner HEMING GADH såsom författare till ett arbete »de Pastore», är hans »Tal om de lärda vettenskapers tilstånd i Svea Rike under Hedendoms och Påfvedömstiden» (Vetenskapsakademiens handlingar 1758). Här står med uttryckliga ord: »Heming Gadds bok de Pastore som med största nöje kan läsas i Petri Jonæ Angermanni Likpredikningar pag. 7».

Det af STIERNMAN åberopade arbetet af PETRUS JONÆ ANGERMANNUS, biskop i Wexiö 1595—1630, är ett band på 711 sidor 4:o, som bär följande titel:

En Christeligh och then H. Skriffts lijkmätigh vthlägningh öffuer G. och N. Testamentzens Texter, som then wördige ålderdommen haffuer vthi Sweriges Rijkes Handbook fordom bewiliat Införas och Predikas aff thens helga Skriffts probatis autoribus. Sammanskreffuen aff Petro Jonæ Angermanno. Tryckt medh autoris egen bekostnadt vthi Rostock anno 1623.

Detta band, som af STIERNMAN kallats »Angermanni likpredikningar» och som också af Angermannus själf i kolumnrubrikerna kallas »Christelighe Lijkpredikningar», är en samling af homilier öfver alla i handboken insatta bibeltexter, som skulle läsas vid begrafningar, och dessutom tvänne predikningar öfver andra texter. Några af de

inrymda predikningarne äro sådana som hållits öfver bestämda personer, men det största antalet äro predikningar, som endast äro ämnade till förklaring öfver texterna och till vägledning för prästerskapet.

I denna bok finnes nu emellertid ej den uppgift, som STIERNMAN antyder, hvarken HEMING GADHS namn eller någon skrift »De Pastore», ehuruväl predikningar finnas, som innehålla förmaningar till prästerskapet i allmänhet.

Men ehuru man sålunda förgäfves söker uppgiften om »Heming Gadhs bok de Pastore» i det nyss anförda arbetet af PETRUS JONÆ, så är det ju gifvet, att STIERNMANS uppgift inte kunde vara en fri fantasi utan måste äga någon grund. Och det har den också. PETRUS JONÆ har gifvit ut andra arbeten och andra likpredikningar, och den som af STIERNMAN åsyftas är *Een Christeligh Predican Öffuer S. Pauli tröstrijke ord* m. m. *Item hwad theres rätte ämbetet är, som j Härederne på Landzbygden äre kallade medh Häredes Presterna haffue vthi Episcopi fråwarelse inseende och kallas Prowestar. Hållin öffuer S. Her Peders Magni, Prowest i Sönderboo lijk. Prentat j Sthlm 1605.*

Denna predikan, hvilken, såsom STIERNMAN säger, »med största nöje kan läsas», är byggd öfver en text, som på den tiden rätt ofta förekom vid likpredikningar öfver kyrkans män. Och med anledning af Pauli ord »jagh haffuer kämpat een godh kamp, jagh haffuer fulbordat loppet, jagh haffuer hållit troona» o. s. v. genomgås Pauli verksamhet och framställas lärdomar däraf för prästerskapet, som borde taga Paulus till exempel; vidare lärdomar för åhörarne i allmänhet, att hvar och en i sin stad kämpa för en rätt lära och att lida för Kristi sak, hvarvid med exempel visas, huru lärostrider upprört kristenheten både i älsta tider och under det nyss tilländalupna reformationstidehvarfvet.

Efter ytterligare förmaningar och trösteord till åhörarne och en kort personalie öfver den aflidne kommer slutligen ett särskildt tillägg »*Om Proweste kall*», som kan betraktas bl. a. såsom ett slags instruktion för prostarnes tjänsteförrättningar.

Uti denna predikan, som sålunda på tvänne olika ställen och i två olika afseenden behandlar prästämbetets betydelse, ansvar och uppgift, har sålunda STIERNMAN trott sig finna ett referat af en skrift af HEMING GADH.

Anledningen härtill är den, att det på ett ställe, där det är fråga om predikanternas skyldigheter att noga gifva akt på sig själfva, och om hur satan söker bedraga människan genom hennes fem

sinnen, dem »Augustinus kallar fem fenstrar, som för Satan allt för offta warda vplåtne» — att det här står: »Thetta och annat kallar S. Paulus then gambla menniskian, såsom och *Doct. Hemming* vthi sin book *de Pastore* märckligha vthtyder, hwilken book offta är werdh aff Presterskapet öffuerläsas.» Då STIERNMAN tydligen med stöd af detta ställe så bestämdt talar om »Heming Gadds bok de Pastore», så skulle man känna sig böjd för att tro, att han från annat håll vetat någonting om en dylik skrift och i den ifrågavarande predikan funnit en återklang däraf. Men i så fall ser då åtminstone en nutida läsare genast, att GADHS skrift måste hafva blifvit tämligen grundligt omstöpt, hvilket jag inte här behöfver i detalj påvisa, då STIERNMANS misstag af andra skäl är alldeles oomtvistligt. Att det ej kan vara fråga om en bok af HEMING GADH, förstår man ju redan däraf, att prästerskapet uppmanas läsa hans bok, som sålunda då skulle varit så vanlig eller tillgänglig, att den kunde komma i hvar mans hand, under det att det samtidigt heter, att »magister Lars Postilla var mest utgången» och svår att få. Hvilken Hemming är det då, frågar man sig! Den som åsyftas är den betydande mannen, dansken NICOLAUS HEMMING, känd under hederstiteln »preceptor Daniæ», som bland en mängd arbeten också utgifvit en skrift, hvars titel är: *Pastor sive Pastoris optimus vivendi agendique modus*, som utkommit i flere upplagor före 1600, och som därför kort efter denna tid bör hafva varit tämligen lätt att anskaffa.

Att det är detta arbete, som af PETRUS JONÆ åsyftas, bestyrkes till yttermera visso däraf, att de af honom citerade orden återfinnas i detsamma: »Huc illud Augustini pertinet, qui in qvodam loco dicit, mortem per qvinque sensus, tanqvam per fenestras ad animam nostram ingredi». För öfrigt är den nämnda predikan af PETRUS JONÆ ej något referat ens af HEMMINGS rätt omfångsrika skrift, utan den återgifver hvad som citerats och ej vidare.

Att aldrig någon skrift »de Pastore» af HEMING GADH funnits, torde därmed vara fullt uppenbart.

———

Den man, hvars namn sålunda oförskyllt ställts i sammanhang med en bok som aldrig funnits, synes icke ovärdig af ett något utförligare omnämnande. Alldeles obemärkt af eftervärlden har han ej varit. Utom den tämligen knappt tilltagna del, som finnes honom beskärd i RHYZELII Episcoposcopia, finnes en kort men vacker skildring af honom i Biogr. Lex. af WIESELGREN, som dessutom nämner

honom med mycket beröm på ett par ställen äfven i Sveriges sköna Litt. D. I—III. Bland sin tids mest framskjutna personligheter har han väl ej varit, men helt säkert en bland dess ädlaste. Och i ett tidehvarf, som i kulturelt afseende har så många mörka bilder, är det glädjande att kunna dröja vid någon, som visar helt andra, ljusare och mildare färger än dem, af hvilka vi vanligen mötas.

Om också Petrus Jonæ Angermannus genom sin bildning, sitt klara vetande och sin fördomsfrihet kanske så mycket skilde sig från sin tid, att han just därför ej kom att utöfva så starkt inflytande på densamma, som dessa egenskaper i och för sig kunde låta förmoda, så kunna dock hans humana tänkesätt, uttalade i hans skrifter, och den personliga dygd, som lyser öfver hans gärning, ej hafva undgått att verka välgörande, åtminstone så länge han lefde. Och skulle också hans sådd delvis hafva fallit på hälleberget — ty den kristliga kärlekens representanter hafva ej alltid varit de, som starkast förmått röra upp andarna — så har han dock i sitt stift varit en organisatör af rang och en statsintressets samvetsgranne befordrare.

Petrus Jonæ föddes i Arnäs socken, Ångermanland, i Lundeberga gård, hvarföre hans son, som sedermera också blef biskop i Wexiö, kallade sig Lundebergius. Gick först i Gefle skola, promoverades till magister i Jena och användes, att sluta af notiser i hans skrifter, såsom privat lärare redan under sin vistelse i Tyskland. Blef 1588 rektor i Arboga skola, 1590 kyrkoherde därstädes, och »förestod så thet ämbetet, at hwar man medh glädie honom hörde, och när han ther ifrån wardt kallader, sörgde hela Stadhen. Och effter kärleken war then Församblingen och honom emellan så starck, reste han ther aldrigh förbi, vthan vthi sina resor them helsade. The på sin sidhó fängnade honom lijka som han hadhe warit theras daghlige Lärefadher»[1]. På Upsala möte 1592 tillhörde han de 12 bisittare, hvilka jämte biskoparna skulle vara ordföranden till råd och biträde. På riksdagen i Söderköping 1595 förordnades han till biskop i Wexiö, kallades på riksdagen i Stockholm 1609 till den förnämligare och rikare biskopsstolen i Skara, men afbad sig densamma och förblef i Wexiö till sin död 1630. »På riksdagar och möten visade han lärdom, klokhet och allvarsamhet», undertecknade ärkebiskop Abraham Angermannus' dom på riksdagen i Jönköping 1599. Skickades samma år, enligt Werwing, jämte några andra som sändebud af hertig Karl till Finland att söka förmå det finska befälet till underkastelse.

[1] Likpredikan öfver Petrus Jonæ Angerm. af Nicolaus Krokius, Calmar 1630.

Hans viktigare arbeten äro följande.

Petri Jonæ Angermanni svar till D. Petr. Magni præp. Angelst. jemte hans bref Wexionensi Ep:o tillskrifvet. Jenæ 1600[1].

Tre krafftighe, sköone och merckelighe Läkiedommar emoot thet starcka Gudz straff Pestilentien, som nw vthi alla Häredher och mest alla Sochner vthi Wäghsiö Sticht är vptend. Sammandragne af Petro Ionæ Angermanno Sthlm 1602. (40 s. 4:o).

Läkedomarne innehållas som man kan förstå i trenne predikningar, i hvilka folket uppmanas till bot och bättring såsom förnämsta sättet att afvända pestilentien. Men på slutet finnas också såsom svar på någras frågor vissa praktiska råd och anvisningar med afseende på sjukdomens bekämpande och det uppförande man borde iakttaga mot friska och sjuka.

Cursus Visitationis Dioecesis Wexionensis. Vthi hwilkom Huffuudgrunden aff then öffning med Christi Församling, efter Catechismi ordning vthi Visiterningen hållin, kortteliga är författat . . . Item Hwstafflan, författat i sex Predicningar Prentat i Rostock 1605.

Härtill är vidfogad: En Christelig Brwdasång om then Himmelska Brudgumman Jesu Christo och hans gåffuor . . . Först affsatt aff D. Philippo Nicolai, efter then 25 psalmen, och sedan vthaff Esaia och Apocalypsi til wällärd Dn. Stenonis Magni, Domprostens i Wexiö hederliga Brwdahws, och effter hans Nampn förmeerat och förswenskat af M. Petro Jonæ Angerm. (368 s. 8:o).

Nije Christelige Predikningar, Vthi hwilka är författat vthleggningen öfwer the Evangelia, som vthi wårt Fädhernesland predicas på Fierdedagh Juul, Påscha och Pingsdagh. Item öfwer the tre Bönedaghar, som hållas näst för Helga Torsdagh: Så och huru swår och grufweligh synd Hoordoms last är, Om Presteämbetz trooheet, och at folck icke gör then ogudhachtige Höghtijdhen til wilia som kallas Fastelagh, vthan sigh bereder til at gudheligen öfwerwägha Christi pino. Hålne af Petro Jonæ Wex: A. Tryckt j Stockholm 1609. (282 s. 8:o).

Homiliæ in qvorundam sanctissimorum prophetarum capita, quæ diebus rogationum solennioribus mandato serenissimi etc. Gustavi Adolphi sancitis, pro publica concione proponuntur, Uni-

[1] Detta arbete har jag ej själf påträffat. Dess innehåll angifves af SCHEFFERUS sål.: 1) quo tempore celeberrimi patres N. T. successive vixerint. 2) Ubinam in scriptis suis de præsentia corporis et sanguinis Christi in S. Coena mentionem afciant. 3) De vetustate dogmatis Calvinistarum et quinam ejus præcipui extiterint patroni.

formitatis gratia scriptæ a Petro Jonæ Angermanno VVex. 1616. Hic accessit confessio et mors 12 apostolorum, evangelistarum, aliqvot prophetarum et præclariorum martyrum. Approbante venerando collegio Theologico in academia VVittenbergensi. VVittenbergæ 1616. (396 s. 8:o).

Det sista af hans arbeten, det omfångsrikaste och jämte Cursus Visitationis kanske också bästa, är den allra först nämnda postillan öfver alla liktexterna i handboken, Rostock 1623. 711 s. 4:o.

Utom dessa viktigare originalarbeten har han dels gjort flere öfversättningar, dels utgifvit många enstaka predikningar[1] samt äfven uppträdt såsom latinsk poet med en *Carmen heroicum in festum S. Michaelis*, Jena 1589.

Den ståndpunkt Petrus Jonæ intog såsom teolog var den ortodoxe lutheranens, som fått sin uppfostran i det strängt lutherska Jena. Han citerar sålunda rätt ofta sådana lärare som Chemnitz, Hunnius m. fl., men hans renlärighet gent emot både katoliker och calvinister har dock en synnerligen mild form. Han citerar därför ock flerestädes den i filippisternas skola utbildade Hemming. Men oftare än dessa begagnar han dock de äldre kyrkofäderna, i synnerhet Augustinus.

I de liturgiska striderna tyckes han ej hafva positivt deltagit, men såsom man kan se af hans framträdande vid Upsala möte måste han hafva räknats bland de trogne lutheranerna. Och uti likpredikningen öfver honom heter det, att »fast än Sigismundus någhot tilbödh, så bleff altsammans förskutit och achtat för träck».

Hans predikningar handla, som naturligt är på denna tid, ej så sällan om läran, men dogmen spelar dock städse en underordnad roll i hans framställningar. Mera utförligt sysselsätter han sig med läran egentligen blott i Cursus Visitationis, som ju är ämnad till en vägledning för prästerskapet, men där dock den praktiska församlingsverksamheten utgör det egentliga föremålet för hans föreskrifter och omsorger. Sällan eller aldrig är hans ton skarp och indignerad, då han behandlar lärofrågor. Då han t. ex. ganska kortfattadt be-

[1] Öfvers. fr. ty. G. Mylii predikn. om Påskalammet och Nattvarden: B. Meineri 3 predikn. 1628. Likpredikn. öfver kyrkoherden Cornelius Christierni Vashultensis 1603; prosten i Korsberga Måns Michaelis 1609; Christina Petri filia i Hwetelanda 1609; prosten Peder Magni i Sönderboo 1615; mag. Jonas Rhotovius i Calmar 1627; En liten förklaring på then Predikan, som en Dieckne-poike hafft vthi Jenekiöping 1627, samt ännu ett par andra nämnda af Schefferus och Stricker.

rör nattvardsläran, så betonar han blott, att »allmogen i thenna outhransakeliga handel bör förmanas att eenfäldeliga tro instifftelseorden», och så nämnes kort och godt att »the Påwiske fara med allehanda wilfarelser och äntå groffuere the Calvinianer». För dessa sistnämndes mörka åskådning kände han sig tydligen mera främmande än för katolicismen. Särskildt betraktade han predestinationsläran såsom en grym och obiblisk lära.

När han utlägger den skillnad som råder mellan »de påfviske» och »de lutheriske» i fråga om goda gärningar, så svarar han på papisternas inkast om kärlekslöshet i den lutherska läran, att »then Menniskia är icke vthan kärleek, som genom Troona är wordin from. Våre Fäder vnder Påffuedomet togo sigh mongahanda före, somlige til at förlijka Gudh för thet han them loffuat hade, somlige att komma honom til att loffua them sådant. Ther vppå kostade the mykit, och thet them syntes högt, bygde stora Kyrkior oah Closter, och gåffuo ther til herliga ägor, ja thet endaste the åtte, togo sigh långa och mödesamma Pelegrims reesor före och monga andra plågor, som the sigh pålade. Til thet bekymmeret swarar Gudh, gamla och nyia Testamentzens Folke, genom Propheterna och sin Son Christum, och wijsar them til thet som alle kunna genom Gudz nådh åstadkomma, nemliga Kärleken . . . Thetta biwder iagh edher, att j älskens inbördes. Offra barn (näml. till präster) kunna icke alle, byggia Kloster förmå icke alle, giffua Jordagodz recker icke allom til, wandra några hundrade mijlar är them Siukom intet mögeligit, men ehuru fattig, vng eller gammal, swaag och siuck Menniskian är, så kommer hon Kärleken tilwäga, om hon är född af Gudi.»

Att tron skall visa sig i kärlek och ett kristligt lefverne — denna sats, som man vanligen och kanske med någon rätt beskyller 1600-talets luterska teologer att allt för litet hafva framhäft — denna sats återkommer hos honom oupphörligt och betonas på det kraftigaste, såsom t. ex. då han säger:

»Ty haffuer man icke för then skul fulla orsack att döma then och then wara en godh Christen, att han studerar och är medh vthi Predican, vthan thet pröffuas, huru hans omgenge warder ther aff skickat.» Och slutligen rädes han ej draga fram bibelspråk, som tyckas ligga bra nära den katolska uppfattningen af kärleksverkens betydelse, såsom detta språk hos Syrach: »Såsom watnet vthslecker een brinnande eeld, altså vthskrapar almosagifft synderna.»

Och denna hans fordran på kärleksverk är hos honom ej blott en teoretisk öfvertygelse, utan den är en hjärtesak, som man ock

finner af hans lif. Med en humanitet, som man under detta tidehvarf kanske mindre ofta finner, fordrar han kärleksverk äfven mot dem, som ej gjort sig däraf värdige: »Hwad then frågan anlangar, om man skal låta them bekomma almoso, som äre ogudhachtige, menar man icke synnerliga vthi thetta Evangelii liuset göras behof at swara. Ty ändoch Syrach 12 Cap. synes thet neka, såsom och andra rum i Skriftenne, så förklarar Skriften sigh annorstädes, at man göra skal åtskilnat emellan synden, ogudhachtigheten och then henne bedrifwer. Synden skal man aldrigh befordra, och så lenge en håller på synda, böör honom ther til ingen hielp. Men när synden är ödelagt, och syndaren är kommen j högsta nödh, tå heter thet: Omni petendi da. Luc. 6. Hungrar tin owen, så gif honom maat.»

En enfaldig tro på bibelordet utan allt för detaljeradt ingående på lärda distinktioner, och en tro, som visar sig i kärleken och dess gärningar — detta är den enkla lära, som han helst förkunnade.

Med hvilka ögon han betraktade några af de teologiska strider, som då upprörde de protestantiska kyrkorna, kan man förstå af t. ex. följande ord ur en af predikningarne öfver hustaflan i senare delen af hans Cursus: »Then och icke haffuer hafft tilfälle eller gåffuor til at bekomma hög förfarenheet i tungomål och likwäl giordt sin flijt, att han på Catechismi lära weet grunden och förstår temliga hwad wälbetrodde Lärare scriffuit haffua och effter sitt mått tilbiuder Församlingenne sina tienst, then skal icke heller förtwiffla på Gudz nådh ... Så händer offta, att en enfåldig Lärare som fruchtar Gudh och är flijtig, gör större frucht än the Höghlärde. Ty månge aff them Höghlärdom haffua fallit, vphögt sigh och förachtat andra och äre wordne, som Erasmus säger, Tiuffwar, som tagit ifrå androm och tilmätit sigh, aff hwilkom födes Trättor, Partij, Sechter i Religionen, til hwilka thet tyska Ordspråket hörer: Die Gelerten sind die Verkerten, och på wårt mål: Prester willa Werldena. Och såsom thet är een stoor Gudz gåffua, haffua lärda män, som föra theras ämbete vthi Gudz fruchtan och sachtmodigheet effter Gudz sinne och Christi exempel, altså är thet ett skadeligit ting, när högfärdige, stålte, stoormodige och äragirige äre Höghlärde och komma til Predicoämbetet, the ther lika som behändige Jurister weta wenda och brwka then helga Scrifft, Gudi til mishagh och menniskiomen til förderff och likwäl medh ordom så saaken ferga, att thet mörker är skal kallas liws ... Hwad the tala thet moste wara talat aff Himmelen, hwad the säya thet moste gälla på Jordenne, och theras

stoltheet moste wara en kostelig ting och theras öffuerwåld moste heta allt wäl giordt.»

Den »enfaldighet» i läran, som han så ofta talar om och som han tyckes älska så uppriktigt, berodde emellertid hos honom ej därpå att han själf saknade lärdom. Tvärtom är han synnerligen bevandrad både i den teologiska litteraturen, där han helst älskar att citera kyrkofäderna, och i den klassiska litteraturen, hvaraf anföras yttranden och sentenser från en hel rad författare: Aristoteles, Hippocrates, Cicero, Virgilius, Ovidius, Plinius, Claudianus, Lucretius m. fl.

Han var en kunnig astronom, och hans vetande var fritt från all astrologisk färgning, hvilket är synnerligen märkligt, då man t. ex. vet, att hans något äldre samtida, Tyge Brahe, icke var fri från sin samtids öfvertro i detta afseende. Petrus Jonæ meddelar gärna af sitt astronomiska vetande, då någon läglighet gifves. Så utreder han t. ex. på följande sätt begreppen »upp» och »ned»: »Doch är achtandes, at vp och nidh både Ecclesiastice och Philosophice tages åtskilligen. Philosophice, effter Werdzlige förfarne så heter nider then puncten som är mitt in terræ globo . . . Alle the som gå vthan på Jorden the haffua nider til terræ centrum, gåå alla lijka som flugor löpa kring på itt äple, och alla haffua nid til begynnelsen på nöstat: så och Himmelen gåår rundt vthan om Jorden, Vatn och Berg lijka som äplaskalen vthan om kiernan. Och medan alt tungt wil nidh, så wela alla menniskior nidh til terræ centrum, til then puncht som är mitt i Jorden, ther medh gåår alt Folk rätt. Wij som i Swerige äro, gåå rätt, foten wil genast genom Jorden til then medelpuncht i Jorden och huffwudet til Himmelen. The som kallas Antipodes, hwilkes fötter wendas emoot wåra fötter och theras huffwudh ifrå wåra huffwuder, the gåå och rätt, ty theras fötter weta til kiernan i äplet, eller then puncht som är mitt i Jorden, och theras huffwudh til Himmelen som är på theras sido. Men thetta förstå icke meenlöst och olärdt folk.»

Det sista yttrandet är naturligtvis riktadt till prästerna, för hvilka ju hans böcker egentligen voro afsedda till ledning och undervisning. På andra ställen talar han om jordens och solens inbördes storleksförhållanden eller sysselsätter sig med sol- och månförmörkelser. Förutsägelserna af dylika tilldragelser voro nämligen ämnade att inge olärdt folk en falsk föreställning om astrologiens värde. »Sombliga giffua stiernorna skul, som Astrologi myckit vexera både Adel och oadel, som the komma i then mening at hålla them

för Propheter och kiöpa then ena *Prognosticon* och Planetzboken efter then andra, *nativiteter* och theras födelsetid, huru stiernorna woro stälte i theras lopp på Himmelen . . . och the som föddes i tiuffua teckn the moste stiela, fast the än weta galgan ståår them före. The som föddes i dråpare teckn, the moste dräpa, om böffuelen än står strax medh swerdet baakom ryggen. Och endock Gudh högeligheu haffuer förbudit att tro sådanne tecknetydare och sättia någon tro til them, lickwäl bliffuer olärde folk, som litet eller inthe förstå sig på Himmelens lopp, beweekte at tro sådanna lögnskriffter, therföre at the see the stora Himmelens lius Sool och Måne mista sitt skeen äffuen på samma dag och timma Prognosticon föresäger.» För att förklara möjligheten af dylika förutsägelser utvecklar han nu läran om regelbundenheten i himlakropparnas rörelser och undervisar om sol- och månförmörkelsers förlopp, hvarpå han slutar med dessa ord: Hwad then digression till Astronomiam angår, är infört icke i then mening, at Presterna så synnerligen i predickningen thet för olärdt folk framstella skola; vthan at the som på Universiteter och regijs Scholis intet haffua Astronomiam lärdt, skola sielffua weta, huru förmörkelsen skeer och icke för then skul hålla så myckit aff Allmenacher, at theras åhörare skulle fråga Presten om Söndagen, hwad wäderleek bliffua skal nästkommande weko, vnderwijsa meenlöst folk, som wela alla sina bestelningar både til at såå och skära, lycko och olycko ställa effter Allmenacher, icke skulle lita therpå och öffuergiffua Gudh, vthan *then ena* parten vthi Prognosticis som hörer til Astronomiam, som är om Himmelens åhrlige lopp, Item åhr, tidar, winter och sommar, höst och wåår, långa och stackotta dagar, ny och nä thet är een berömlig konst. Men Astrologia, som går på lögnsigningar och drager folk til wantro, bör man inthe achta.»

De almanackor han varnar för äro tydligtvis af samma slag som de, hvilka vid denna tid utgåfvos af den svenske astronomen ex professo, Sigfridus Aronus Forsius, och som innehöllo astrologiska förutsägelser och underrättelser om de himmelstecken, som lämpade sig för företagandet af diverse handlingar. *Alla* spådomsförsök äro honom en absolut styggelse: »Ty skole wij inthet vnderstå oss at löpa hijt och tijt, til Tattara, Signerskor, Trulbackor, Tecknetydare, Handskodare, Astrologos Genetliacos etc. På thet man aff them må weeta sin lijffz längd och annat. Huru skola the weta säya oss thet ingen menniskia är uppenbarat? Är icke stor galenskap både emoot Gudh och hans helga ordh fråga menniskior om sådant?»

Om någon skulle anse, att vidskepelsen och öfvertron på 1600-talet med oinskränkt och otrotsadt välde behärskade människornas själar, så skulle en sådan mening vara mycket förklarlig och icke kunna bemötas med många exempel på motsatsen. Att dock ej en hvar behöfver vara så i hvarje afseende barn af sin tid, att han ej kan se ut öfver sin samtids snäfvaste synvidder, torde dock i hvilken tidsålder som helst kunna visas. Petrus Jonæ Angermannus är en sådan person, som i ett afseende står i en rätt bestämd motsats till sin omgifning: han har ej sin samtids fasta tro på spökhistorier.

I personalierna till *likpredikningen öfver Anna Trolle*, berömd för sin stora donation till studerandes underhåll, berättar han den bekanta gamla historien om anledningen till Trollarnes namn och vapen, som han hört af den saliga fruns egen berättelse: »För nyo mans ålder skedde at en merckeligh Gudhfruchtig Herre aff samma slecht bodde på Eedh vthi Ösbo häradt, hwilken kyrkodagar aldrigh försummade. När han om Jula otte drogh medh sit hoff til Wåxtorpa Kyrkio, Christi hugneligha födelse at begå, vpsatte Satan sigh medh en hoop aff sine Andar, kom emoot honom lika som en brudaferdh, wiliandes samma Gudz tienst hindra. Tå stelte Satan en j Jungfrus licknelse fram, som kom medh itt dryckehorn och drack Herren til. Tå vndfick samme Herre hornet medh then wenstra handena och kastade drycken baak om sigh, men hornet behölt han och medh högra handena grep til swerdet och j thet heliga nyfödda barns Jesu Christi Nampn högg til Jungfrun och skar hennes huffuud aff, och när han ifrå Gudztiensten tilbaka kom, fans samma Jungfrus licknelse liggiandes på wägen medh sådan skapnat, som Trollers wapn ännu j många vthugne stenar fins.»

Wieselgren, som i Petrus Jonæ tror sig ana en protestantisk legendmakare, talar om att han berättar denna historia, men Wieselgren talar ej om hvad som är det märkligaste, nämligen hvad som sedan följer i Angermannus' tillägg: »Så synes thenna Relatio wäl selsam, mädan anderna icke haffua been och kött, ey heller något suerd fruchta: men så är och thet sant, at Satanas en mästare är på Tusende sätt menniskian ifrå Gudztiensten hindra och henne förfära. Ty är rättwist aff Avenario j böneboken infört, at Gudh wille skona oss för *onda syner*. Kan och här til föras, om thet andeliga suerdet, som Satanas moste wijka före.» Och hvad mera är: han visar en tydlig tendens till verkligt supranaturalistisk uppfattning.

Då han ger sin nyss citerade förklaring af begreppen upp och ned, så är det för att kunna framställa den läran, att då Christus

upptages till himmelen, så får det ej tänkas såsom astrononiskt taget upp i luften, »ty han är osynliga på jordenne ibland them honom fruchta». Då han talar om helvetets plågor, citerar han därom andra lärares åsikter och målar ut det på hvarjehanda sätt, men han betonar då, att hans uttryckssätt är bildligt: »Hwad nu them anlangar, som komma til försmädelse och blygsel, så är och theras wilkor så swårt, at inge wältalige, som förestår, kunna heller thet vthsäya. Och ändoch man aff Skrifftene inte weet hwarest thet är, eller om man skal kalla thet rum, effter thet är icke werldsligit rum, som förgås medh Eld när Werlden förgås: Lickwäl kunne the som Skrifften vthtolka inte annat kallat, än som någorlunda aff menniskiom förståås.» På flere ställen betonar han detta, att andarne icke äro uti rum »såsom annor creatur, som haffua kroppar». Men att det skall bereda honom svårighet att med fasthållande af det andligas orumlighet förena t. ex. läran om kroppens uppståndelse är naturligt. Han yttrar sig därför i dessa saker mera obestämdt så, att »kropparna blijfua andeliga doch effter sitt mått»; »kunna vthi ett ögnableck färdas många hundrade tusende miler, likasom Liungeelden hastigt synes ifrå Öster och til Wester» o. s. v.

»Frågas yterligare», säger han, »hwarest är thet rummet (näml. Herrens boningar). Om thenna frågan äro många meningar hoos the lärda, somblige föra henne vth effter Aristotelis meningh, at Himmelen är vthi inthet rum och vthan Himmelen är inthet; stå fast ther på, oansedt the se Himmelen röra sig om medh alla stiernor vthi 24 timmar och inthet rörer sig vthan vthi rum, men effter then höge Aristoteles så sade, så skal thet wara sant. Somblige mena, at effter Skriften säger Himmel och Jord skola förgåås medh eld, så kan inthet Gudh medh the Christna boo vthi thet som vpbrendt är. Falla så på then meningen, at Christen menniskiors hierta är Gudz rum.» Och är det ganska sannolikt, att han känt sig personligen dragen till en dylik åsikt, fast han på detta ställe varnar för sådana grubblerier, som »på andras förbätring intet skaffa», och råder att öfverlämna det åt Gud, »som wäl wet, hwarest then Himmelske bonningen är». Men äfven om hans supranaturalism blott och bart stannar vid ansatser, så är ju detta i och för sig nog märkligt på denna tid.

Med dessa ansatser är han nu likväl, såsom redan sagts, till sin lära strängt ortodox, och detta säkert af full öfvertygelse, då tro och vetande hos honom aldrig befinna sig i någon konflikt.

Han är sålunda också den kyrkliga enhetens förkämpe, men den modesta ton som han iakttager, då det blott är fråga om en lärosats i och för sig, jämförd med här och där inströdda yttranden om »then samdrechtighet som läreståndet vthi wårt kära Fädernesland drijfwer», hans ständiga uppmaningar till allmogen att fullgöra sina plikter mot öfverheten och att »icke lätteligh falla ifrå thet laghliga görs på Häradzting, Rijksdaghar och annorstädz» — allt detta synes visa, att hans kyrkliga enhetsifver kanske innerst växte på det tämligen nyvaknade statsmedvetandets grund.

Kyrkans underordning under staten bör enligt hans åsikt vara fullständig och obetingad i rent yttre afseende. Kyrkans makt skall vara af rent andlig art. Prästen skall oförskräckt förkunna Guds ord äfven för öfverheten, men denna ansvarar sedan för sina gärningar inför Gud och icke inför prästerskapet.

»Werldzlig Öffuerheet besteller trogna Lärare, them Christeliga försörier, haffuer acht ther på, att Ordet läras rett, och Christeliga Kyrkiosedhar, tucht och disciplin håldz wid macht, och then ther öffuerträder i vthwärtes måtta, som Öffuerheeten höra, see och merkia kan, medh vthwerthes wåld styra ehwad han är Prester eller Leekman. Men predica Ordet, vthdela the högwerdiga Sacramenten, vthan nödzmåål, thet medgiffz intet Werldzlig Öffuerheet, vthan hörer Läroståndet til, och Läraståndet haffue befalning antasta medh vnderwijsning hwars och ens samwet och them med Gudz Lagh fängzla, och medh thet helga Euangelio löösz giffua. Och såsom Läraståndet är Werldzlig Öffuerheet vndergiffuit till vthwertes fängzle, så är Öffuerheeten plichtig aff Läroståndet sigh til Samwetet fånga låtha . . .

Och efter Christus intet war kommen til någon werldzligh domare, vthan fast högre vthretta, nembliga aflösa fattiga syndare ifrå Lagsens starcka dundrande, Gudz wrede och een ewigh fördömelse, gör han sitt kall, tröstar och helar siälen, och låter Ämbetzmännerna betemia om lijfzsaker, androm til exempel at hwar blifwer j sitt kall.

Predicanterne skole för alt folck tala och skrifwa hwad Gudh fordrar af hwart och itt stånd, på theres ämbetz wägnar, och hwadh straf Gudz ord hwar synd andeligh och timmeligh hotar medh, men icke för then skull settia sigh på Domstolen, och någrom säija lijf-

wet af. Presterskapet hafwer thet och merckia, när Öfwerheten skonar lijfwet, så swarar hon thet hoos Gudh, och theras kall är aflösa them, så framt tekn til sann bettring fins och låta tå Gudh döma».

Den hierarkiska kyrkostyrelsen är för PETRUS JONÆ ej någon nödvändighet i och för sig, utan den är önskvärd och behöflig för samverkan med eller som organ för statsmakten. Sina åsikter om den kyrkliga organisationen och om prästämbetets befogenhet, särskildt det högre prästerskapets, har han uttalat dels i skriften »Om Prowestekall», dels i »Cursus Visitationis»:

»Först är aff Gudz ord wetterligh, at the som til Predicoämbetet laghliga komne äro, haffue alla lijka macht, och theras kall, at predica, the högwerdigha Sacramenten vthdela, bootferdigha syndernes förlåtelse tilsäya, obootferdigha j syndenne behålla, är lijka krafftigt, som S. Paulus sägher: Then som plantar och then som watnar är intet, vthan Gudh som växten giffuer. Huru the som ringare til gradd warit haffue, lijka som theras förmän j ordet haffue vthrättat, läsom wij. Ty ämbetzens krafft ståår icke vthi personenes krafft vthan j Gudz, som ämbetet widh macht håller och förordnat haffuer. Sedan at Gudz ord, så och wälbestelte Församlingar icke förkasta grader och åtskillighe personer i Predicoämbete, som j alla andra stånd, Ty Gudh är skickelighetennes Gudh och ther ingen lyder then andra, kan snart oordning och oskick infalla» . . .

»Och effter thet att een rett Religion och Christeligit vpseende med disciplin och Ungdomens tuchtan, att Enigheet medh sina fordelar må bliffua i Landena. Ty haffuer Gudz Församling gemeenliga hafft then seden, att Förmännerne både i thet Andeliga och Werldsliga Ståndet haffua hafft tilseende vthi Församlingarna om reena Läro, om Kyrkioherranars flijt och skickeligheet, om Åhörarnas förbätring, att styrkia til enigheet och affråda Splijt i Läronne och oroo i omgenge, att sammanbinda Hiertarne vthi Gudz Kundskap och i broderligom Kärleek, att binda oroliga, mootwilliga och öffuerdådiga, antingen medh Kyrkionnes band vthi Syndenne, eller låta them komma til lagligit straff aff Öffuerheetenne, på thet Godheet och Trooheet måge möttas tilsamman, Retfärdighet och Fred måge kyssas.»

Äfven vid ungdomens uppfostran är det en synpunkt hos honom, att den skall fostras till dugliga och ordningsälskande medborgare: »Ty när vngdomen icke strax warder fliteliga ther til hållin, at han aff Barndom lärer hwad hwart och ett Stånd är, huru thet achtas, äras och wyrdas skal, så fölier ett Barbariskt leffuerne i

Landet och warder Folket oböyeligit så länge the leffua vndantagandes them som i Scholor och Hoffuet komma, hwilka minste Parten aff Folket äre, och månge aff them så vthi Barndomenom bårtskämde, att them kan ingen sedan fööra på wägen igen.» Han förmanar därför ofta personer, som därtill hafva läglighet, att »hålla sina Barn til Scholar och Academier innan och vthan Landz, att the medh tijden tienlige warda almenneliga ämbeter bekläda antingen ibland Lärarenar eller aff Öffuerheetenne vthi Werldzliga kaal».

Med sådana synpunkter och grundsatser kan man förstå i hvilken riktning han verkade såsom högste uppsyningsman i sitt stift. Denna verksamhet utöfvades naturligtvis medelst *visitation*, som var ett af reformationens viktigaste hjälpmedel, hvarigenom ett nytt kyrkoväsende på evangelisk grund kom till stånd.

I sådana visitationer var han outtröttlig, och sina principer för desamma har han nedlagt dels i »Cursus», dels också annorstädes.

Sina präster förhör han i deras stycken, förmanar dem att lefva efter sin lära och styrker dem att uthärda i de svårigheter af många slag, som mötte dem och i ekonomiskt afseende voro så stora, att några en gång ville afsäga sig sitt ämbete för att öfvergå till borgerlig näring.

Prästerskapets ekonomiska förhållanden tyckas hafva varit skäligen oordnade i Wexiö stift, eller åtminstone har den då i början på 1600-talet förefintliga ordningen varit af en synnerligen ålderdomlig natur. Tionden, ej blott den s. k. tertialtionden, stod kvar, men den tyckes hafva influtit ojämt, nästan i form af kollekt eller andra mer eller mindre frivilliga bidrag. »Vthi gemeen söker man Gudz församblingz almenneligh förfordran, när något ärnes til Kyrkiebygning, Scholer och Hospitaler. Ty thet gifz så, at man icke så grant weet wiss person, hwem och huru lenge then eller then thet skal bruka, vthan meenar then som best behöfwar och ther til trenger. Och efter Kyrkiobygning icke allenast ståår vthi sieffwe weggerna och taak, vthan högst therpå, at welbygda Kyrkior hafwa Gudhfruchtiga, förfarna och wellärda män, som then Christeligha gemeen lära skole, Förseer iagh migh nw såsom tilförenne, at j gode Christne j Wexiö sticht icke missvnnen, så här efter som tilförenne skeet är, at samma Almoso förbytas j tre parter, en parten til Kyrkionnes bygning, then andra til the hwsarma eller Hospitalet, then tridie til fattiga doch gudhfruchtiga och flijtiga Studenter.»

Här ser det närmast ut som om det vore någon kollekt, men på andra ställen nämnes, att det är tionden som så fördelas, »när

ingen nödh kräffuer medh sådana inkomst förswara Land och Rijke. Att Tijenden i Feijdetijder warder parterader och fördelader emellan Lärastândet, Hospitaler och Krigzfolket för nödh skul, thet är offta skedt». Äfven i detta afseende ställer han sålunda kyrkans rättigheter under statens.

Huru fattigvården bestreds i socknarna, därom lämnas upplysning af följande ord, hvilka tyckas åsyfta det urgamla bruket, att fattigtionden af bonden behölls hemma: »Så är thet en berömeligh sedh, som några haffua i Swerige, att the försöria sina fattiga således i soknenne, att them hållas wissa hws wid macht hoos Kyrkian, til them skaffas wedh aff them som intet annat förmåge giffua. Och the någon rådh haffua, så ärna the til the fattiga i hwar weko jw en deel aff thet som the sigh til maatz bereda. Och första kaka i baakningenne hörer them fattigom til, så ock i annan deel. Thetta bära the på Söndagen til the fattiga widh Kirkiona sittia. Aff lijn eller höör, hamp och wll giffs them ock något til kläder om Hösta tijd.»

För de medel (af tionden), som till kyrkan inflöto, skulle prästerna enligt hans föreskrift göra räkenskap inför församlingen. Detta finnes uttaladt i den lilla, delvis redan citerade skriften »Om Proweste kall», i hvilken han sammanfattar sina åsikter om prostens skyldigheter. Där föreskrifver han bland annat, »At Præpositus förmanar folcket medh Pastore at hålla Kyrkior widh macht och vthan all försummelse seer til at Pastor och Kyrkiowerderne göra Soknen räkenskap för thet som Församlingen til Kyrkian hielper, så framt folcket icke misstäncker Presterna, nidherslå hielpan och Kyrkian mistar sin inkomst aff någhors försummelse. Men när folcket åhrliga fåår weta, huru troliglien ther medh handlas, som the gifwa, så vpwäckias the til yterlighare bijstånd.»

Till svårigheterna i Wexiö stift bidrogo i synnerhet krigen med Danmark. Danskarne brände staden 1570, och knappt hade den något så när repat sig igen, så blef den ånyo ödelagd 1611, då äfven domkyrkan förstördes. Emellertid uppbyggdes den ånyo under Petrus Jonæs ledning, hvarvid dock S. Sigfrids graf ej återställdes, enär den gaf anledning till vidskepelser.

Hans verksamhet för stiftet sammanfattas i den likpredikan, som hölls efter honom, sålunda:

»Hwadh omwårdnat han haffuer draghit för the fattigha och hwssarma, hoppas jagh, at thet är allom meer än nogh kunnogt. För Wexiö hospital haffuer han haft daghlig omsorg: när Wisthwset

haffuer warit tompt, war hans penne strax ferdigh til Adel och Oadel, Andelighet och Werldzlighet om hielp til Slachterij och altså myckit godt ther igenom vthrättat. The fattighe här i Stadhen och på Landzbygden haffuer han medh Almosor tröstat och hugswalat, thet the nw medh tårar witna. Han haffuer fordrat Domkyrkian vthi all sin lijffztidh. Han haffuer fremiat Scholan, när hon förbrend war, til sijn herligha bygning, så at af trä fins hennes öffuermake icke j Swerige. Han haffuer promoverat Studenter effter sin yttersta förmågho, så at monge nu sittia wedh sköna lägenheter, tijt the näpligha hadhe kommit hwar the igenom sådhan promotion icke hade wordet fordrade. Han haffuer warit en gästgiffuare, så at hans hwss stodh allom rätsinnighom yppet.»

Huru en biskop i sitt stift sålunda kunde verka såsom förkämpe för hyfsning och humanitet, torde framgå af hvad som redan sagts. Det var ej blott i de ämnen, hvilka i trängsta bemärkelse hörde till hans kall, som han sålunda gjorde sina insatser. I många svåra förhållanden, i olyckans och sjukdomens stunder räckte han en hjälpande hand eller hade ett ord till upplysning, förmaning och tröst. Härpå hafva vi ett kraftigt intyg i tillägget till Petrus Jonæs tre förut nämnda pestilens-predikningar.

En bland de frågor, som han här besvarade, var den, om folk skulle umgås med hvarandra, »medhan wetterligit är, at Pestilentia är smittigh?» Härtill svaras: »Omgänge j sådant fall är tweggehanda, itt som ämbetet kräffuer och en Christen kärleek. Thet andra, som menniskian aff öffuerdådigheet eller för eller hastigh förkåffring och arff giffuer sigh mootwillelighen j fahra. Hwad thet förra anlangar, så moste ämbetet hålla honom som thet haffuer at omgå medh sinom, såsom predicanterna tå eghenteligha behöffuas och moste wara tilstädhes. Item ächta folck, som haffue hwar annan låffuat kärleek vthi nödhen och wälmachten, Föräldrana til barnen, the som nödhtorfftelighen behöffuas at hielpa til iorden, och ellies ther then siwke äntligen behöffuer thens eller thens tienst och annars intet achtat warder. Ther een så moste medh then siwke j Pestilentien omgåå, haffuer Gudh honom medh effterföliande löffter omgiordat: Herren skal betäcka tigh medh sina fiedhrar, at tu icke torff förskreckias för nattennes stygheet, och för the skoot om daghen flyga, för Pestilentie, som vthi mörkrena wanckar, för then siwko, som om middaghen förderffuar ... Widh thenna Fråghan skole Presterna achta, at the icke skynda sigh för reddoga skuld ifrå then siwka the besökia, förr än the troligha haffua vnderwijst honom och läsa böner at then siwka giffuer sigh

til fridz, och Presten må jw haffua itt roligt samwet, at han giorde thet honom borde. Men ellies sittia medh snack och fåfängt taal eller til dryckz j sådanna hws är intet hans kall, och haffuer icke tå löfftet. Om thet omgänge, som skeer aff öffuerdådigheet och frijmodighet och är them siwkom eller dödhom litet eller platt intet nyttigt, taler Schrifften så: at then fahrligheeten älskar, han warder genom henne borto . . . Här emoot göra the som medh leende och spotskheet löpa j hwart hws, allenast theras frijmodigheet skal synas, och begabba andra, som fruchta Herrans rijs . . .

The, som affsyndra sitt folck och the siwka ifrån them helbregdom vthi åtskillighe hws, skole see til at them siwkom intet fattas skäligh röcht, så och icke skiuta them j the hws ther Pestilentien är, förr än the weta them aff samma siwka wara befängde.» Och å andra sidan förmanar han de sjuka, att de skola skona sina grannar och hålla sig från dem.

»Böör och rättas, at Almogen j thenna Landzändan mykit then seden haffuer at låta för prång skuld liggia thes dödhes lijk til Söndaghen, och på then daghen kommer hundradhe tillijka. Sedhan medh sinom starcka stanck bäras j Kyrkian, ther vth och til graffuena, klädherna som folgde båren skole til näste Söndaghen hängia j Kyrkionne. Thetta är icke rädhas Gudz wredhe, vthan prånga vnder henne och bruka wijskippelser, lijka som then dödhe warder bättre, at han först bäres j Kyrkian och klädherna bliffua qwar».

Man hade vidare frågat honom, huruvida man med godt samvete kunde bruka läkemedel, hvarpå han svarar, att »Herren läter läkiedommar växa vthaff iordenne, och en förnufftigh förachtar honom icke». Man skulle sålunda förtära »krydder och örter, som förfarne Läkiare beschriffua, them Gudh åtskileligen läter j hopa tall växa, och wij på marckenne skådhom theras herligha kiortlar, men intet j thetta lijffuet kunne see theras inwertes krafft, then fast öffuergåår then sköne ferga wij medh ögonen see. Them nampngiffua haffuer iagh hwarken förfarenheet, eller mitt kall thet wedherkommer.» Emellertid tillråder han renlighet i boståderna och för dem, som intet annat ha, infektion med brändt enris eller enbär och malört samt att förtära dekokt på Tormentilla.

Gripande i all sin enkelhet äro de ord som afsluta dessa råd och förmaningar: »Och effter iagh intet wenter migh meera tala medh största parten aff thenna Stichtz Almoge vthi thenne werldenne, wil iagh them sampteligha then Alzmechtigh Gudhi befala til ewigh frögd och glädhie, såsom alla haffua på thet ödmiukeligaste betackat

för all förfordring hoos them j Öffuerheetz stadh warit haffue, så och all wenligheet hoos Ridderskapet, all trooheet hoos Brödherna j Presteståndet, all tillbörligh lydhna aff Menighe man.»

Till sist några ord om Petrus Jonæ såsom andlig talare. Som allbekant är, måste denna tids vältalighet mätas efter en synnerligen blygsamt tilltagen måttstock. Formen var visserligen icke någon oväsentlig sak, tvärtom; men formkrafven sträckte sig ej längre än till ett pedantiskt iakttagande af ett eller annat slags dispositionsregler. Det var lärdomsbegreppet, som dominerade; skönhetsbegreppet kan knappt sägas existera. Endast undantagsvis torde predikanten i förra hälften af 1600-talet hafva medvetet eftersträfvat en skön form.

»Vid 1600-talets början», säger Schück, »stod predikan och vägde mellan tvänne ytterligheter. Å den ena sidan lopp föredraget fara att — ehuru ofta behandlande frågor af värkligt praktiskt intresse — i följd af predikanternas polemiska ifver sjunka ned till ett rått pöbelspråk, å den andra hotade det att förfalla till ett lärdt pedanteri, att öfvergå till ett systematiskt uppställdt vältalighetsprof utan egentligt värde för åhörarnes religiösa lif.»

Petrus Jonæ Angermannus' predikan kan ej sägas hafva hemfallit till någon af dessa ytterligheter. Den polemiska ifvern är honom ganska fjärran. Och lika fjärran är han från ett rått språk. Det är sällan han tillåter sig en drastisk bild eller jämförelse. Jag kan knappt säga, att jag funnit en sådan mer än en gång. Då han talar om att man skall ge allmosor, så förmanar han att göra detta ännu i lifvet, och inte så att den gamla spottvärsen kan tillämpas:

»Han nu giffuer,
Ty han ligger;
Men om han inte låge,
Hans gåffuor wij aldrigh såge.

Och giffuer han tå matkar sin lekamen, och ägodelarne arffuingom, som inte rädas röra widh mammon, vthan låta flyta som watn om stenar, så att een godh närare bekommer een godh förtärare. Och haffua the gamble licknat sådana karga menniskior wid giöde swin, så länge the ligga på gödestijgan, så taga the alt thet tilbärs, och vnna ingom medh sigh: Men när the äro slachtade, haffua the både korffuar och flesk osparda.»

Snarare skulle han då kunna räknas till de lärda predikanterna. Men därvid är att observera, såsom jag redan framhäft, att hans predikosamlingar äro afsedda för prästerna. Och i de predikningar, som han höll direkt till menigheten, var han synnerligen enkel i sitt uttryckssätt. Det är läran i all enfaldighet, som han bär fram, lagen och evangelium, Guds bud i allmänhet eller ett och annat särskildt, som han inskärper och bestyrker med exempel och skriftställen.

Lagens predikan är nödvändig, den »skal bijta Samvetet lijka som salt i sååret», och sanningen får ej förtigas, men »så är medh thenna Lagz Predicning achtandes, att hon skal stellas medh Sachtmodighet, säger Paulus; att then rettas skal förmerker Predicantens alwar gå ther på, att han wil hans wälfärd och icke för haat, ståltheet, rooss eller affecter öffuerfaller honom, reetar honom til harm och gör saakena werre, och förderffuar thet han medh fogeligheet kunde vpretta . . . Ty skal en Predicant församla aff Gudz Ord, thet han kan then bedröffuada både medh lyffter och exempel trösta. Och händer offta, att Tröst predicningar meera blööta ens menniskias Hierta än Lagsens, hälst när gåffwor äre att vthtala thet mykla goda Gudh Menniskionne gör, ther öffuer qwida, huru illa Menniskian tager thet vp, och huru hon fins otacksam för sådana stoora wälgerningar.»

I *en* enda predikan har han verkligen på ett till synes något drakoniskt sätt kräft, att lagens stränghet skulle tillämpas i hela sin skärpa, nämligen i en marknadspredikan om hordomssynd, hållen 1609, där han i mörka färger skildrar tidens sedliga tillstånd, icke allenast däruti att själfva synden bedrifves utan ock däri, att man »samtycker medh then köpslagning på Häredztingen skeer, at sådana, som Gudz ord säger lijfwet af, vpbiudas til köps, och folcket aldrigh fattas penningar, om the sådana syndara kunne få inköpa, så och några af Befalningzmännerna intet sådana straffa, som Gudh af them på Embetz wägnar kräfwer. — — — Ty när diefwulen genom sina tusende konster kan förföra the personer, som vthi almenneliga Åmbeter sittia, tå tiener honom mera eens mans fall til hans rijke än månges af Menigheten. Wij merckiom och huru gräseliga Menigheten köpslager, som är til fridz hon vthlegger thet eendaste hon hafwer, både thet hon til sitt nödhtörftige vppehälle hafwa skal, och thet höge Öfwerheten böör och Krijhzsaker fordra, allenast Barrabas, Simbri och Casbi på Häredztingen äro fala . . . The som blifwa beslagne medh månge hoor, the som barn mörda, ther som brödher belägra eena qwinno, ropar lijkwäl Häredet på tinget, at landet kan icke sådana mista . . .

Förgriipa sigh och många ibland Befalningzmännerne, som mena sigh tiena Rentekammaren til godo, Godze fougtar sinom Herrom och Adelsmän mycket förwerfwa, när inkomster wancka af lijfzsaker ...

Ty är thet een önskande ting j landet, när höge Öfwerheeten icke brukar mandråpare, wåldzwerckare och hoorkarlar til Befalningzmän, medh mindre the medh alfwar låta see, at the samma last af hiertal äre wordne fiender och för sitt fall icke fella, thet kall them böör alfwarligen vthföra.»

Han fordrade sålunda det föreskrifna dödsstraffets tillämpande, men därvid måste man lägga märke till, att han i hela sin predikan endast talar om och syftar på sådana brott mot sjätte budet, som voro verkliga äktenskapsbrott och som medförde stämplingar mot en makes lif, barnamord och dylikt. Det tyckes också hafva varit några synnerligen svåra fall, som upprört honom, och man kan tydligen märka, att det är lika mycket för ståthållare och befallningsmän han läser lagen som för menigheten.

Men äfven uti denna skarpa straffpredikan tröstar han slutligen dem, som bedröfvats öfver sina synder och hafva ett uppriktigt uppsåt till bättring. »När diefwulen, som icke afstäår at bedröfwa, förskreckia och förfära, på thet högsta anfechtar then som fallin är, skal honom thet swaras, at ther medh hafwer menniskian icke försedt sigh emoot Satan, vthan emoot Gudh allena, then sigh store feel later afbidia. Så sant som iagh lefwer, säger Herren, iagh wil icke syndarens dödh, vthan han omwender sigh och lefwer.»

I sådana predikningar verkade han sålunda uteslutande med det predikade ordets enkla makt, och i allmänhet ansluter han sig i afseende på uttryckssätt närmast till de äldre reformatorerna. »Predicanten skal sådana ord och Lijknelser brwka, som the olärdaste och meniga hopen kan förstå och så sin predican ända, att Tienstafolck, som Gudh fruchta och flijt wilia anläggia, är mögeligit begrijpa och behålla. Then predicar wäl, som eenfäldigom (the mesta och största hopen äre) tienar. Ty wil ock wara aff nödenne, att predican haffuer sitt retta mått, att man Menigheeten medh longsamheet icke så öffuerladar, att hon Predican hwarken förstå eller minnas kan ... Ty Menniskian är så swag, hälst i predican; warder hon för lång, så minnes hon intet begynnelsen, thet mitt i Predican wardt talat förstod hon intet, och then tredie parten warder hon så ledze wid, att hon kan honom intet höra.»

Då han ej vände sig direkt till folket, följde han i allmänhet tidens vanliga predikosätt, men äfven här med en viss måtta i af-

seende på lärdom och konstrik indelning. »Simpliciter meo more» säger han själf om sitt föredrag. Den metod i afseende på disposition, som från och med 1500-talets slut och sedan genom hela 1600-talet användes nästan undantagslöst, begagnades äfven af PETRUS JONÆ. Hans schema är: en kort *inledning*, *textorden* och *förklaring* öfver dem *i tre delar*[1].

Hvad beträffar hans förmåga att ge form åt innehållet, så torde de citater jag gjort ge någon föreställning därom. Han hyllade ej den pedantiska princip, som lät predikanten omsorgsfullt förklara hvarje textord, äfven det mest självklara, hvarigenom denne understundom endast lyckades åstadkomma hvarjehanda pretiösa och pretentiösa dumheter[2]. Glänsande är han aldrig, men så är han ock fri från det slags retoriska prakt, som vi lika gärna eller hellre såge vara borta. RUDBECKIUS t. ex. kallas med all rätt af SCHÜCK för en af tidehvarfvets väldigaste predikanter, men då SCHÜCK tycker sig hos honom finna en återklang af poeternas poesifyllda bildspråk, så är detta enligt min mening ytterst sällan att påvisa, och då det användes, så begagnas det på ett sätt, som verkar tröttsamt genom upprepningen eller hopningen t. ex. så här:

»Ty genom then lekamligha dödhen komme wij lika som vthur itt stormande haaff vthi een säker och lustigh hampn, lika som vthur en will ökn vthi een lustigh och wälbygd Stadh, lika som vthaff een kall och slaskot winter til een ewighwarande liufligh wår, lika som vthur itt mörkt fängelse vthi itt lustigt wel målat Pallatz, lika som vthi itt gestabudzhuus.» RUDBECKIUS är i alla fall en af tidens mera framträdande stilister, men trots detta blir han, just då han försöker att verka storslagen, ej sällan bombastisk och tröttsam[3].

---

[1] Hos andra predikanter, samtida eller något senare, finna vi denna disposition mycket rikare utbildad. Så har en predikan af MAGNUS HARALDI (biskop i Linköping): *Introitus, Textus, Exordium, Distributio* samt därpå själfva predikan i *3 stycken* (1. Huru Hiob tröstar sig mot djäfwulens skot enligt 10 trosartikeln, 2. Huru Hiob tröstar sig mot djäfwulens skot enligt 11 trosartikeln, 3. Huru Hiob tröstar sig mot djäfwulens skot enligt 12 trosartikeln), hvardera åtföljda af *»lärdom och tröst»*, hvari åtskilliga underafdelningar ingå (såsom Qvæstio, Responsio, Adhortatio o. s. v.). Slutligen följer *Epilogus, Votum* och *Memoria Defuncti*.

[2] Så t. ex. hos RAUMANNUS i en likpredikan från 1610: »Evangelisten säger först, att the baro vth en Dödan, thet är sa mykit sagdt. then som alrede hade öffuerwunnit all then wedermöda som oss, som quarre leffua, ännu förestår».

[3] SCHÜCK citerar några slutrader ur hans jordefärdspredikan öfver Gustaf Adolf, hvilka klinga mycket bra: »I djupa metallgrufvor och rika ådror i jorden, fallen igen och gömmen eder bort» o. s. v., men äfven här försvagas verkan

Några retoriska praktstycken finner man aldrig hos PETRUS JONÆ. I stället har han ett annat sätt att lifva upp sina predikningar, nämligen genom att exemplifiera sina satser med små historier. WIESELGREN citerar en af dessa anekdoter, som han finner så vacker, att den ger honom anledning till det kanske något malplacerade utropet: »Hvilket svalg är ej befästadt mellan ett sådant tidehvarf och virabordens!»

---

genom det oupphörliga återvändandet af samma figur, hvarjämte predikanten ofta faller ur tonen och sjunker från det grandiosa till det platta, såsom man kan se af följande fullständigare utdrag:

Först wij Präster och Herrens tienare . . . wij måghom wäl gråta och klagha oss, ty then är borte, som näst Gudh haffuer hållit oss säker och frij Predikstool . . . .

Tu Vpsala Academia, i Kyrkior och Scholar öffuer hela Riket, sörier och seer ynkeligha vth, ty then är borte, som näst Gudh edher mz lärda män och troghna lärare, medh Frijheeter och vppehelle försorgdt haffuer. Och serdeles i Domkyrkior och Domkyrkio Scholar, håller vp medh Music och glädhie sång, ty then är borte, som edher öffuer andra kyrkior och Scholar myckit anseedt och befordrat haffuer.

I snelle och kloke Köpmän, som allestädhes weten sökia winning och förtienst, warer nw icke så rwmtalige, vthan mumler och taler sachta medh hwar andra, ty then är borte, som edher frij Pass och säker leigd til siöö och sand på alla edhra reesor hållit haffuer, at j oröffuade til och ifrån marknader draghne åren, oanseedt i therföre en Twll penning eller twå til edhert och edhre eghnes förswar haffuen göra och vthgiffua most.

Slår idher på lenderna och legger henderna tilsamman i idhige och konstrike handtwärkzmän. Ty i haffuen mist then edher elskat och allestädhes edher läghenheet haffuer förbätra welat. Oansedt för thetta stora krighet icke så alt haffuer kunnat i werket stellas.

Rijffuer edher i huffudhet och rusker edher i träghne och arbetesamme Bönder ock åkermän, Ty han ligger nw och hwilar sig o. s. v. . . . .

I Tappre Soldater och raske hoffmän,' legger bort edhra Fiädhrar, feller nidh idhor Swärd och Musketer och dragher edhra spetzar longdt effter idher, spenner löst idra Trummor och slår dumdt uppå them. Ty i haffuen mist o. s. v. . . . . .

Ja tw Edle och Frijmodighe Adels och Riddersman, lägg aff tine bunta och Brokata klädher, bindt sindel om hatten, dragh longa och swarta Sorghaklädher, Ty han hwilar sig här o. s. v. . . . .

Ja i kräselighe Qwinnor och frwer medh the Spädha Jungfrwer, löser aff bältet, legger aff idhra högtidhesklädher, dragher säcker vppå, och setter edher i stofftet. Ty hwar är nw then, som edher medh Guld, Silke och Skärdook klädt haffuer, then edhre klädher medh Snören och Possemente besatte o. s. v. . . . . .

I Gatur och almennewäghar, wäxe på idher näslor och Törnebuskar, Ty then är borte o. s. v.

Och först härefter kommer apostrofen till de djupa metallgrufvorna.

En af hans anekdoter är t. ex. följande:

»Så like äro alle been, at then igenleffuer icke weet, hwilken Cræsus eller Irus haffuer warit. Itt Exempel Patrium moste jagh lite införa. Vthi Munkatorp en mijl ifrå Köpungh, ubi insigne templum sancti Davidis, titt haffue monga, långa och kostsamma resor warit giorda, ifrå Skotlandh, Ängelandh och Sweriget til S. Davidz Kisto, hwilken bleff vpslagen, silffret borttaget, beenen kastade i en stoor beenkista til the andre. Tildrog sigh at Liturgia kom igen, och tå sensim inkröp Påwedömmet, doch Gudhi prijs vthan stort förderff, och så at folk fögo merkte i Religionen någon förandring, undantagandes ganska fåå, Höglerder S. hoos Gudh M. Abraham Angermannus, M. Mårthen, Biscop i Linköpung, M. Petrus Jonæ, Biscop i Stränganäs, alle Professores i Ubsala med andre fåå merkelige män, tå bleffuo Påweske Legater sende til S. Davidz kista at been hempta til Rom. Kistan war behållen, men inga been ther vthi förwarade. Tå förskrecktes Pastor, gick i beenkammaren, såg alle been lika, togh them honom syntes, inlade i kistona, leffrerade the Rommerska, hwilke been öffuer Rijket giordes stoor åhro, och hwadh vthrijkes skedde weet man inte. Thet bekende S. Her Thomas i Munkatorp, som benen så inlade, in nationali concilio Ubsaliensi, ther til Reverendissimus design. Archiepiscopus Nicolaus Bothniensis concilij præses bleff provocerat, och jagh inter concilij assessores minimus then bekennelsen hörde.

De anekdoter, som han sålunda inflätade, voro naturligtvis oftast af en biblisk karakter eller hämtade ur kyrkohistorien, men understundom förtäljer han äfven små tilldragelser ur sitt eget lif eller ur den allmänna historien. Någon gång utvidgas anekdoten till en hel berättelse. I en likpredikan från 1627 har själfva den egentliga predikans tre delar utvidgats med en fjärde, som uteslutande upptages af en redogörelse för Johan Hus och hans martyrdöd.

På det hela taget läser man därför Petrus Jonæ med lika stort om icke större nöje än de mera berömda af hans något senare samtida. Säkert är, att han är mera underhållande än t. ex. en Botvidi.

Hans viktigaste litterära inlägg är emellertid ej någon af hans prosaskrifter utan en psalm. Det är en af den gamla psalmbokens mest bekanta och mest sjungna sånger: »Så skön lyser then morgonstiern, Full nådh och sanning aff Herran». Den finnes på de tre sista bladen af Cursus Visitationis och utgör en med tre strofer tillökad öfversättning från tyskan. Såsom af den först återgifna fullständiga titeln framgår, skrefs den först såsom brudsång till domprostens i

Wexiö bröllop, och de första bokstäfverna i hvarje strof bilda tillsammans dennes namn: Steno Magni. De tre af Petrus Jonæ själf diktade stroferna lyda:

VII.

Afftörkas skola tå medh flijt,
Ehwart man seer hijt eller tijt,
The många Christnas Tårar,
När Gudh låter sigh sielffuan see,
Och hwad gått han wil them betee,
Som finnas i hans Gårdar.
Klaart Wijn, skenkes in,
Obemängt, wäl inskenckt,
them så trösta,
Att the aldrig meera törsta.

VIII.

Geffuer ock Gudh, then sköna Skrwd,
Som han loffuar sijn kära Brwd,
Och Esaias scriffuer,
Thär medh hon honom täckes bäst,
Som Aron Gudz öffuerste Präst,
Then altijd stadigt bliffuer.
Saphir, Jaspis,
Amethister, Hiacinther,
ädla Steenar
Them tå ingen kan förmeena.
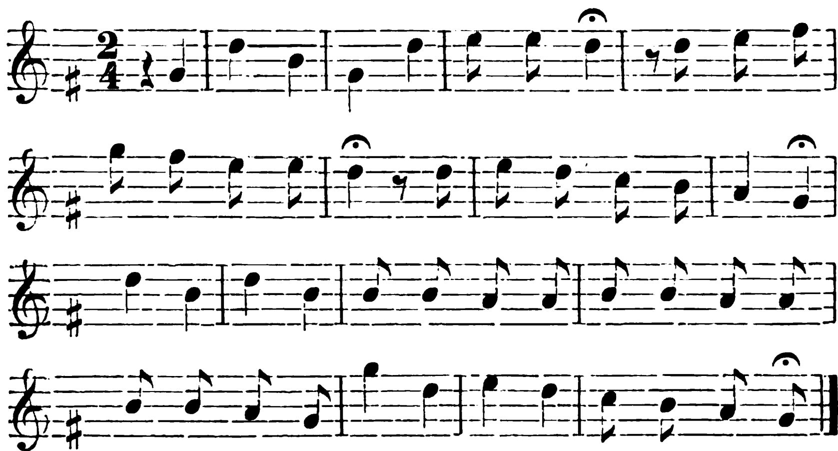
IX.

När henne skola ock tå ståå,
The klaara Änglar stoora och små,
Som frögdas öffuer måtta,
Att Brwden Sathans Tyrannij,
Är så aldeeles worden frij,
Thet han för henne satte.
Helig, Helig
Wårom Herra,
Wij hembära
för then ähra,
Som han skenckte sijn Brwd kära.

Denna psalm, som sedan intogs i 1610 års psalmbok, blef snart en vanlig julpsalm i Sverige. »Uti södra Sverige», säger Beckman i sin Psalmhist., »hvarest det urkristliga bruket af offer till det lägre prästerskapets och kyrkobetjäningens aflöning är kvar, sjöngs ännu för 40 år sedan denna psalm uti högmessan juldagen, medan offrandet ägde rum, och allmogen skulle på många orter icke ansett sig hafva rätt firat sin juldag, om den icke hade fått afsjunga »Så skön lyser den morgonstjern».

Förmodligen har den väl ganska tidigt också varit använd som psalm vid julottan, hvartill själfva inledningsorden naturligen kunnat ge anledning. Det är alldeles tydligt denna psalm, som gifvit Wallin anledning till hans »Var helsad sköna morgonstund». Tankarna äro icke desamma, särskildt äger den yngre psalmen ej den äldres mystiska åskådning af förhållandet mellan brudgummen och bruden, Kristus och kyrkan, men vissa ord och vändningar äro likartade, och metrik och melodi äro de samma och naturligtvis hämtade af den yngre psalmen från den äldre.

Den redaktion, som Petrus Jonæ meddelat i upplagan af 1604, är försedd med noter, så att det torde vara alldeles visst, att han också fört in denna härliga melodi, »koralernas drottning», som vid julottan ljudit i alla Sveriges kyrkor under långa tider och väl också kommer att göra det långt öfver vår tid. Tongången är alldeles densamma som den vi känna, men som bekant sjöngo våra förfäder sina psalmer mera rytmiskt än vi. Så ock med denna; den sättning Petrus Jonæ meddelar skulle i vår tids notskrift se ut på följande sätt:

Hans intresse för den svenska psalmsången framgår också genom uttalanden af honom och om honom. »År söriandes», säger han någonstädes, »öfwer några Landzänder, ther folcket til at lära Psalmar af Presterskapet intet warda hålne, och för then skull vthi Feldt emoot fienden, eller när the stå j wacht, icke kunne en Psalm siunga.» Och i likpredikan öfver honom heter det: »Han haffuer hafft stort betenckiande, huru wår swenska psalmbok vthi monga stycker förbättrat skulle aff Trycket vthgå, thet man hoppas snart wara ferdigt och bestelt.»

Af dessa ord att sluta tyckes som om han skulle haft betydligare andel i tillkomsten af någon af de psalmböcker, som kort efter hans död utkommo. Jag har ej haft tillfälle att utforska, huru härmed förhåller sig.

Åfven såsom bibeltolkare har han varit verksam. År 1600 tillsattes en komité för att arbeta på en förbättrad bibelöfversättning, och resultatet af dess verksamhet blef de s. k. »Observationes strengnenses». Detta arbete lär dock ej hafva varit af någon vidare betydenhet. Att Petrus Jonæ tillhörde komitén, känner jag endast genom Wieselgren, som citerar någon mig okänd källa, hvari det heter, att P. J. »var medlem i bibelkomitén såsom mäktig i latin och således ännu genom Observationes strengnenses en bibeltolkare i vår församling.»

Petrus Jonæ Angermannus var sålunda en på många sätt verksam arbetare i vingården. Det är möjligt, att de vackra egenskaper, man finner hos honom förenade, icke äro så sällsynta hos kyrkans män från denna tid. Kunde många sådana personligheter framvisas, så skulle det tidigare 1600-talets Sverige i fråga om inre kulturelt och humanitärt arbete nog få sig tillerkändt en mera framstående plats, än man nu anser sig böra gifva detsamma.

Många äro de lysande namn, som vår störste konung knutit till sitt eget. Om också Petrus Jonæ Angermannus icke kan räknas bland dem, som gingo i allra första ledet, så var han dock en anförare äfven han för det Sverige, som sträfvade framåt, var i eminent mening en Gustaf II Adolfs biskop.

Richard Steffen.

Evripideiska motiv i Asteropherus "comœdia" Tisbe.

I förordet till den af C. Eichhorn besörjda editionen af En lwstigh comoedia vidh nampn Tisbe har denne ifrigt sökt häfda det af honom upptäckta dramats originalitet. Emellertid har professor Ljunggren i sin året efter utkomna afhandling Svenska dramat en på det hela taget ganska underkännande granskning af Eichhorns bevisföring. Själf finner Ljunggren mycket tala för ett alldeles motsatt antagande, främst skådespelets stora öfverlägsenhet öfver alla föregående dramer i Sverige, en öfverlägsenhet, som tydligast framträder i dess frihet från all moraliserande och didaktisk anläggning. Det erkännande, han skänker Eichhorns åsikt, ter sig vid sidan af hans kritik af densamma skäligen matt. Han sätter för egen del i fråga, om Asteropherus icke snarare är att anse som öfversättare eller bearbetare än som författare till detta stycke, och efter att hafva framhållit det obestridliga inflytande från Hibaldeha-dramerna, hvilket skönjes i Tisbe, framställer han som sin egen mening den förmodan, att ett utländskt original förelegat författaren. Något tyskt drama med liknande titel kände forskningen ej vid tiden för affattandet af Ljunggrens arbete[1], men väl två holländska, af hvilka det ena

[1] Professor Warburg har i Samlaren, årg. 1887, ett särdeles intressant meddelande om ett af honom i Berlins kungliga bibliotek upptäckt tyskt skådespel, existerande i ett enda exemplar (yq 2206): Sehr lustige (sic!) neue Tragedi[e] | von der grossen unaus[sprechlichen] | Liebe zweyer Mensche[n Pyra]mi und Thysbes etc., zum Theil genommen aus dem Poeten Ouidio, [rei]mens weiss in ein Spiel verfasst | und — — — beschrieben durch | Samuel Israel von Strassburg, damahlen zu Münster in S. Gregorij Thal. Gehalten daselbst zu Münster den 19 Aug. 1604.

Getruckt zu Basel bey Johann Schröter 1616. (En äldre upplaga af 1601 omtalas i förordet.)

Warburg trodde sig här hafva funnit »En förebild till A:s Tisbe» (uppsatsens rubrik). Två ställen i de båda styckena förete också en tämligen liknande

heter »En historia van Pyramus ende Thisbe» af Mathys de Casteley, det andra »Pyramus ende Thispe», bägge från 1500-talet. »Har ett utländskt original förelegat Asteropherus, förmoda vi, att detta varit ett holländskt, hvilket han sedan bearbetat med upptagande af intryck och hågkomster från andra dramer, dem han under sin utländska resa sett eller med hvilka han genom läsning gjort bekantskap» (Svenska dramat sid. 239).

Professor Schück i sin Svensk literaturhistoria håller före, att A. varit influerad af ett engelskt drama »vonn Thisbes vundt pyramo», hvilket af en engelsk komedianttrupp troligen uppförts på skillda orter i Tyskland, men med säkerhet i Nordlingen år 1604[1]. A. skulle under sin utrikesvistelse hafva lärt känna detta stycke. Schück låter bestämma sig härtill dels af de skäl, som förmått Ljunggren att antaga ett utländskt inflytande, dels af likheten i stil och ton med det förshakspereska skådespelet, en likhet, som redan frapperat Ljunggren. Schück förklarar dock, att han icke tror på någon slafvisk efterhärmning af det nämda dramat, som vi för öfrigt icke äga kvar.

Vare härmed huru som helst, säkert är, att Ljunggren synes tillmäta Tisbe en icke obetydlig invärkan från antiken (l. c. 231). Detta

---

fysionomi, nämligen 1:o den monolog, hvarmed Venus harangerar publiken, och 2:o scenen mellan Tisbe och hennes förtrogna (i det tyska dramat Rosina). Hvad Venus uppträdande angår, saknar det dock hos Israel hvarje spår till motivering: Hennes roll inskränker sig till den professionella fridstörerskans. Likheten i senare fallet är också alltför fragmentarisk och oväsentlig, för att man skulle kunna tänka sig, att Israels scen varit förebildande för A. — Viktigast för denna fråga är det tyska dramats upplösning. Diana figurerar visserligen i 5:te akten, men synbarligen mera till ögonfägnad. Någon räddareroll har hon ej, och slutkatastrofen är fullständigt tragisk liksom hos Ovidius. — Det tyska stycket börjar med en redogörelse för innehållet, af hvilken redogörelse framgår, att handlingen omfattar endast den ovidianska Pyramus-historien, en väsentlig olikhet med A:s »comoedia» och dess Ladislaus-intrig.

Öfverhufvud får man af Warburgs jämförelse det intrycket, att öfverensstämmelserna mellan A. och I. mycket väl kunna hafva sin grund i det gemensamma ämnet. Till detta omdöme kommer sålunda äfven Schück (Sv. lit.-hist. I: 623, noten). Nekas skall likväl ej möjligheten, att A. läst eller *sett* I:s dram, och det så mycket mindre, som denna, enligt hvad dess titel anger, spelats 1604, samma år som det stycke, hvilket Schück antager vara A:s hufvudkälla, uppfördes i Nördlingen. (Rörande tänkbara konsekvenser af detta medgifvande jfr slutet af denna uppsats!).

[1] Se närmare härom Engl. Komödianten in Skandinavien, Skand. Archiv I, 377 ff., där beviskedjan är fastare tillknuten.

antika inflytande är dock ej i detalj påvisadt af Ljunggren, som helt allmänt talar om scenparallellismen, bruket af konfidenter, scenens förläggande utomhus o. s. v. Han har fastmera här med sitt af Schück lofordade stilsinne instinktmässigt funnit det riktiga. Mindre uppmärksamhet tyckes Schück hafva fästat härvid[1]. Det kan därför vara af intresse att påpeka några förut alldeles förbisedda drag af antikt inflytande i Tisbe, hvilka värkligen ställa »comoedians» af många så berömda originalitet i vissa detaljer i en egendomlig dager och som måhända skola befinnas vara en icke oafsevärd accession till vår mycket rudimentära kännedom om Tisbes källor.

Det är Evripides och, närmare bestämdt, Evripides *Hippolytos*, som fått tillsläppa en mängd motiv åt »comoedian» Tisbe. Svårt är att säga, *om* och i hvad mån styckets författare i dramats *anläggning* tagit intryck af Evripides, och detta ingår ej heller i syftet med dessa rader. Den olikartade karaktären hos en så pass munter pjäs som Tisbe och Evripides gripande, patosfyllda och dystra ödesdrama betingade, kunde man väl tycka, redan i och för sig så grundväsentliga skiljaktigheter äfven i anläggningen, att härvidlag författaren till Tisbe nödgades gå hufvudsakligen egna vägar eller, om man så vill, söka de normgifvande förebilderna på annat håll. Gudamaskineriet, enheternas behandling, scenparallellismen o. s. v. äro visserligen antika element, men de äro ett commune bonum för hela tidens dramatik. Tisbe har också en prolog, men den tycks vara föga evripideisk[2]. I prologen, som lämnar åskådarne en anteciperande och orienterande resumé af stycket, synas nämligen minst två personer uppträda (jfr »Men der kommo gudinnor twå, Diana och Vesta, som här ståå»). I själfva värket hafva väl alla skådespelarna varit inne på scenen, då prologen upplästes[3]. Hos Evripides är det endast en person, som framsäger prologen, nämligen antingen en gud(inna) från teologeion (deus ex machina) eller en vanlig dödlig. För öfrigt vaktar sig Evripides alltid för att tala om för mycket i prologen för att ej slappa intresset. I Tisbe åter få åskådarne på förhand »hela ritningen» framlagd för sig, och handlingen *berättas* som en sannfärdig historia i imperfektum. — Att prologen i Hippo-

[1] Jfr Engl. Komödianten, Skand. Arch. pag. 377.

[2] Liksom stycket i öfrigt fri från all didaktik, påminner den ännu mindre om skoldramats prologer med deras säfligt puerila predikoton.

[3] Så var väl fallet i skoldramat.

lytos värkligen användts på annat ställe i Tisbe, skola vi längre fram bevisa.

Men om sålunda dramats ekonomi ej direkt torde hafva påvärkats af Evripides, så har Asteropherus (eller hans förebild?[1]) så mycket ifrigare bearbetat en del motiv, som hämtats från den grekiske tragöden, och det på vissa ställen så, att man kan vara tvifvelsam, huruvida det är imitation eller — öfversättning, man har framför sig. Vi skola i det följande i detalj bevisa detta påstående.

Det första mera betydande lånet från Evripides finna vi i andra aktens andra scen[2]. Där uppträder Pyramus för första gången i stycket. Han kommer just tillbaka från en jakt och talar med tillfredsställelse om det rika byte han gjort. Härför hembär han sin tacksamhet åt Diana, men passar samtidigt på att i för öfrigt rätt drastiska ordalag betyga sitt förakt för Venus och hennes tjänare. Därpå håller han ett litet tal till Juppiter, hvari han gifver denne sitt höga misshag till känna öfver det sätt, hvarpå han ordnat förhållandet mellan könen:

Iagh vndrar fast der uppå,
  Hui Iuppiter hafuer lagat så,
Att Quinnor skola Menniskior födha.
  Ach, att the wore alle döda! o. s. v.
Wille du menniskio slechte förmehra,
  — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Kunde tu ey guld och Silfuer taga
  Och så tin saak skicka och laga,
Att den, som Ryk och förmögen wore
  Och stoorligh efther afföd o fore,
Skulle af digh kiöpa sedh
  Och föröka menniskio slächte medh?
Så kunde man Quinnor ey behöfua, m. m.

I Evripides Hippolytos utbrister hjälten, indignerad öfver den kopplande ammans fräckhet och stjufmoderns onaturliga och brottsliga kärlek, i följande utgjutelse:

---

[1] Om denna fråga mera i slutet af denna uppsats.

[2] För vinnande af korthet nyttja vi hädanefter beteckningen II: 2, III: 1 o. s. v. i stället för andra aktens andra scen, tredje aktens första scen o. s. v.

»O Zevs, hvarför har du väl till människors fördärf låtit kvinnorna, dessa falska varelser, skåda solens ljus? Ty om du velat sörja för släktets fortplantning, så borde du icke därtill hafva användt kvinnor, utan i dina tämpel borde de dödlige hafva fått köpa säd till afkomma mot vederlag af guld, järn eller viktig koppar, hvar och en efter värdet af sin offergård. Och så skulle de ha kunnat få lefva i sina hem, fredade för kvinnor»[1]. (Evr. Hipp. vv. 616—24). Sedan fortsätter han sina pessimistiska betraktelser öfver kvinnorna i ett för E:s stil karaktäristiskt, med reflexioner späckadt anförande, som slutar med följande ursinniga apostrof till kvinnorna i allmänhet: »Död åt eder! Jag skall aldrig blifva nog mättad af hat mot eder, kvinnor, om man än må säga, att jag alltjämt för det på tungan. Ty ständigt äro nu dessa på ett eller annat sätt brottsliga. Må man alltså lära dem sedlig besinning eller också finna sig i att jag alltid häcklar dem!» (ibid. vv. 664—68)[2]

Af detta långa tal hafva i Tisbe endast de först citerade värserna, som innehålla läxan åt Juppiter, upptagits, men såsom af en jämförelse torde framgå, i det hela med så stor trohet, som den rimmade formen gärna tillät, och så, att man väl kan anse värserna i Tisbe som en ren öfversättning af Evripides. Hippolytos ofvan anförda slutdom öfver kvinnan kan ha en motsvarighet i den förklaring, hvarmed Pyramus ändar sin kritik af Juppiter: »En orm och Quinna ähre mig lyka: ty moste iag altydh för dem wyka».

I Evripides dram gör hjälten sin entré på scenen under liknande förhållanden som i Tisbe. Han kommer just åter från en jakt och bringar, åtföljd af sina kamrater, gudinnan Artemis sin hyllning i ett högstämdt lyriskt stycke, sjunget *ἀπὸ σκηνῆς* af honom och hans svit. Därefter träder han fram till gudinnans bildstod och bekransar den med följande sköna ord: »Härskarinna, dig bringar jag denna flätade krans, som jag själf bundit, från en obesmittad äng,

[1] Snusförnuftigt anmärker redan skoliasten till stället: *ἀτόπως ταῦτα· οἱ γὰρ πένητες οὐκ ἂν ἐκτήσαντο παῖδας.* Som man ser, är kritiken icke så mycket yngre än den excentriska idén själf.

[2] De sist anförda värserna utmönstras af vissa textkritici efter Valkenaers föredöme, hvilken ansåg dem tillhöra den första recensionen af stycket (hvarom mera nedan). »Vielleicht gehören sie überhaupt nicht dem Dichter an, dessen Persönlichkeit in ihnen doch gar zu unkünstlich hervordrängt, denn Jedermann glaubt natürlich Euripides den Weiberfeind zu hören und vergisst darüber ganz den Hippolyt» (Barthold: Ausgew. Trag. des Eurip. IV Hippolytos. Berlin, Weidmann 1880.)

hvarest hvarken herden af försyn vill låta sin hjord beta eller någonsin en lie gått fram. Endast vårens bi flyger öfver den signade ängen, och Blygsamheten (*Αἰδώς*) vattnar den med pärlestänk från bäcken. Den endast, åt hvilken dygden blifvit beskärd, icke som en inlärd läxa, utan som en väsendets egendom i alla skiften, får plocka af ängens blommor. De vrånga få det aldrig. Så tag då, dyra härskarinna, från min fromma hand denna krans för dina gyllene lockar! Jag ensam bland dödlige åtnjuter ju äran att vara med dig och tala med dig. Ty fastän jag icke ser ditt ansikte, hör jag dock din röst. Må jag få ända mitt lifs ban så, som jag börjat den!» (vv. 73—85). — Man jämföre härmed Pyramus ord i slutet af andra scenen: »Men du, Diana, Jungfru skiær» etc. Likheten är omisskännlig. Det utförliga återgifvandet af motivet med kransen och ängen värkar som en rimmad version af motsvarande stycke hos Evripides. En liknande idé är omsatt i II: 1, där Tisbe offrar *sin* skyddsgudinna Vesta en krans.

Särskildt anmärkningsvärd är i Tisbe den följande scenen, som skildrar Venus inträdande. Här griper Venus i synlig måtto in i handlingen. Hon är vred, säger hon i sin monolog, på de förmätna unga, som våga trotsa kärlekens allmakt och förakta henne. Hon hotar med den grymmaste hämd, som kärleksgudinnan kan taga: en lidelsefull, men hopplös kärlek: »Men när the högst i kiärleken komma och mena sigh theraf få lust och fromma, då skall Iagh saken så laga och wenda, deras kiärleek skall få en sorgheligh ända» o. s. v. Därpå kallar hon sin son Cupido och beder om hans bistånd: »Ach, ben din boga en full bråt och skiut dem mz begärelsens skoot!» etc. Amor är genast villig att lyda sin moder. — I Evripides skådespel är orsaken till Afrodites uppträdande likartad. Amazonen Hippolytes son, Artemis hängifne dyrkare, visar gudinnan en kränkande sidvördnad, och då en tjänare efter den ofvannämnda bekransningsscenen beder honom vörda Kypris, svarar han i samma anda: »Ingen gudom, som dyrkas nattetid, tilltalar mig» och »Din Kypris ger jag en artig god dag». Men i Evripides dram är ekonomien en helt annan än i Tisbe. Där visar sig Afrodite endast från teologeion före skådespelets början. Det är hon, som där framsäger prologen, och därtill är, om man får använda ett så oegentligt uttryck, hennes synliga ingripande i handlingen begränsadt. I Tisbe åter är hennes uppträdande med riktig dramatisk instinkt inryckt i själfva dramat; prologen är där en förutskickad exposé af styckets gång. Den är afsedd att orientera åskådaren och ingenting mera. Med själfva

skådespelet står den i intet som helst organiskt sammanhang. Ingen i dramats handling ingripande person uppträder där, som ej visar sig under handlingens fortgång. Emellertid äro situationerna så snarlika, att det ej kan förvåna, att flera reminiscenser från E. påträffas. De ha dock här i Tisbe förarbetats på ett relativt friare sätt, så att II: 3 gör intryck mera af imitation än af öfversättning. Till jämförelse med Venus tal i Tisbe meddelas här en öfversättning till det parti af den evripideiska prologen, som närmast kan tjäna vårt syfte.

»En mäktig och fräjdad gudom är jag: Kypris nämnes jag i himlen. Och alla, som bo inom Atlas gränser och skåda solens ljus, når jag, i det jag vårdar mig om alla dem, som ära min makt, men krossar dem, som bevisa mig sidvördnad (vv. 1—6). — — — Snart skall jag bevisa sanningen af dessa ord. Ty Tesevs son, amazoniden Hippolytos, han, som fostrats af den fromme Pittevs, vågar ensam bland alla stadsborna här i Troizene säga, att jag är den snödaste gudom. Foibos syster däremot, Artemis, prisar han och skattar henne högst bland de odödlige. Kärlekens fröjder försmår han och bryr sig ej om äktenskap.» Hon skall hämnas på honom, säger hon, och redskapet för hennes hämd skall blifva hans egen stjufmor, Faidra, drottningen, som af blygsel och förtviflan öfver försmådd kärlek skall gå under och draga Hippolytos med sig i fallet (vv. 9—16 ff.).

Likheten med Venus tal i Tisbe är, som synes, mer än tillfällig. Den inskränker sig visserligen till den anförda delen af den evripideiska prologen, men detta är ganska naturligt, ty handlingens utveckling och betingelser divergera ju för öfrigt i tragedien och i Asteropherus gladare stycke. Dessutom är att märka, att Afrodite i Hippolytos måste redan därför vara sig själf nog för att utkräfva hämd på sin vedersakare, att hon är ställd bakom handlingen, hvars trådar hon osynlig spinner efter sin vilja. Tisbes Venus åter tar sin tillflykt till sin sons bistånd, ty hon är med på scenen och måste något göra där. Hon kan ej nöja sig med att stå och deklamera såsom *ἡ προλογίζουσα Ἀφροδίτη* hos Evripides[1].

Innan vi ingå på uppvisandet af den märkliga samstämmigheten mellan E. och A. i målningen af passionen, vilja vi påpeka likheten

[1] Det kan naturligtvis ej falla oss in att med detta erkännande af det relativa företrädet hos A:s gudamaskineri uttala någon från prof. Ljunggrens (l. c. 234 f.) yttrande afvikande mening om den principiella förkastligheten af detta dramatiska grepp i allmänhet och i synnerhet dess menliga invärkan på karaktärsteckningen i vår »comoedia».

mellan ingressen i II: 4 och värserna 108—11 f. i Hippolytos: »Gån, mina följeslagare, träden in i palatset och äten, ty en kostlig sak är efter jaktens mödor ett rågadt bord.»

I II: 4 få vi se, hurusom Cupido framgångsrikt fyller löftet till sin moder. Pyramus och Tisbe träffas båda, då de gå ifrån sin gudstjänst, af kärleksgudens pilar. Venus och hennes son lämna därpå skådebanan och deltaga ej vidare i handlingen.

I III: 2 finna vi ett fullkomligt motstycke till körens samtal med amman om Faidras sjukdom och dennas häftiga utbrott (Evr. Hipp. 267—83). Tuscnelda, Tisbes hofmästarinna och förtrogna, ger luft åt sin oro öfver sin härskarinnas så plötsliga och besynnerliga förändring. Amatus, Tisbes page, uppmanar henne att tillspörja Tisbe om orsaken. Tuscnelda säger sig redan förgäfves hafva försökt detta. Tisbe visar sig. Hon är mycket upprörd och måste stödjas af sin förtrogna för att ej falla. Tuscnelda sänder bort Amatus i ett ärende: »Nådige frökin, wy åhre alleen. Säger huadh eder gåår till meen!» Hon erhåller emellertid endast passionerade utgjutelser, osammanhängande och motsägande, till svar. Slutligen tror sig hofmästarinnan ana, att kärleken är orsaken till Tisbes sällsamma uppförande, och får af henne omsider veta, att hon älskar »Pyramus then skiöne man».

I Evripides skådespel uttalar först kören i en längre parodos sina bekymmer med anledning af Faidras sjukdom samt sina förmodanden om dess orsak. Därpå tolkar amman sin hjälplöshet gent emot sin härskarinnas onda och slutar med halft filosofiska betraktelser öfver de svårigheter, som äro förenade med en sjukvårdares kall, samt öfver människornas hårda lott i allmänhet och dystra okunnighet om hvad som väntar på »hinsidan». — Slutorden (vv. 191—97), för öfrigt en typisk exponent för den skeptiske tragödens egen pessimism, komma en ovillkorligen att tänka på Fausts titaniska verop: »Ich sehe, dass wir nichts wissen können. Das will mir schier das Herz verbrennen!» — Samma funderingar gå delvis igen i Tuscneldas första ord. — Nu tager Faidra till orda och beklagar sig öfver sitt tillstånd: »λέλυμαι μελέων σύνδεσμα, φίλαι». Amman söker lugna henne, men hennes lidelsefulla förtviflan brusar endast mera ohäjdadt fram i stridiga och feberheta önskningar. Än längtar hon att få hvila på en blomstersmyckad äng i popplarnas skugga och svalka sin törst med friskt vatten från skogskällan, än åter för henne hennes glödande fantasi in i jaktens berusande nöjen och i gymniska lekar på rännarebanan. Utmattad återvinner hon ändtligen

så mycket sans, att hon märker sitt förvirrade tal, som förråder hennes själstillstånd, och hon gjuter nu heta tårar af blygsel samt beder amman att hölja hennes hufvud. Därefter utspinner sig ett samtal mellan koryfén och amman om Faidras sjukdom. Förgäfves säger sig amman ha tillsport Faidra om arten och beskaffenheten af hennes onda. F. har redan i tre dagar afhållit sig från föda och vill dö. På koryféns uppmaning ställer amman ännu en beveklig uppfordran till henne att omtala, hvari hennes onda består. Hon hör tyst på, tills amman råkar nämna Hippolytos namn, hvilket aflockar henne ett rop af smärta (ett fint grepp af skalden!). Efter en längre stikomyti får amman ändtligen reda på Faidras förfärliga hemlighet.

Alla tiders kritici ha skänkt denna — man kunde väl säga patologiska, men på samma gång sanna och sköna skildring af passionen sin odelade beundran[1]. Man kan förstå, då man läser den, huru lifligt imitationen skulle frestas att upptaga detta ämne till bearbetning. A:s ansatser i denna riktning vid framställningen af Tisbes kärlekstrångtan komma också till synes i det mest betydande lån, som han för sin »comoedia» gjort från Hippolytos. — Vi gifva här en stablå öfver de viktigaste evripideiska värser, som i detta sammanhang mer eller mindre ordagrant upptagits i Tisbe.

Vv. 186—90: »Det är bättre att själf vara sjuk än att vara sjukvårdare; ty det förra är en enkel (icke komplicerad) sak, men med det senare förknippa sig oupplösligt en till hjärtat gående sorg (öfver nästans lidande) och mödosamt arbete.»

V. 198 f. säger Faidra till sina tjänare: »Lyften upp min kropp och hållen upp mitt hufvud!» Jfr Tisbes replik vid hennes entré i III: 2: »Hofmestarinna, tager moot migh; iagh faller omkull rätt wisserligh.»

Vv. 208—11: Faidra: »Ack, att jag hade en dryck klart vatten från ett friskt källsprång! Ack, att jag finge hvila, utsträckt i popplarnas skugga på en grönskande äng!»

Vv. 215—21: »Följen mig till ett bärg! Jag går till en skog, där mellan pinierna hundarna, villebrådets dödsfiender, stöfva, ansättande de brokiga hjortarna. Vid gudarna, jag läng-

[1] Om den i nära sammanhang med denna stående, följande scenen säger den skapsinnige filologen och fine smakdomaren prof. von Wilamowitz-Möllendorf, Anal. Eur. p. 213: »Apud omnes omnium gentium tragicos non novi, quod hanc scenam praestantia vincat.»

tar att få hetsa kopplet och hålla det skaftade tessaliska spjutet vid mina blonda lockar samt slunga det ur min hand!»

Vv. 228—31: »Artemis, du det jämna Limnas härskarinna, som råder öfver de af hästhofvar trampade öfningsbanorna! O, att jag befunne mig på din mark, tämjande venetiska fålar!»

Vv. 239—44: »Ve mig, osälla! Hvad har jag väl gjort! Hvart förirrade jag mig från förnuftets väg! Jag var vansinnig, jag föll offer för en guds bländande. Ve, ve mig! Kära mor lilla (= amman), hölj mitt ansikte! Jag blyges för hvad jag sagt» o. s. v.

Det är en fin psykologisk iakttagelse, som ligger till grund för dessa obundna utbrott af lidelsefull trånad efter det älskade föremålet. Man drömmer sig själf omgifven af den älskades attribut och deltagande i hans sysselsättningar. Detta vackra motiv har Asteropherus (medvetet?) travesterat på ett särdeles naivt sätt, då han låter Pyramus kärlek söka sig sådana besatt lustiga uttryck som t. ex. hans beslut att sälja båge och spjut för att köpa nål, tråd och annat sybehör (III: 3).

Ett af de mest evidenta lånen från Evripides Hippolytos, ett lån, som måste fullständigt häfva hvarje tvifvel på inflytande från denna tragedi, är, förutom det ofvan berörda bizarra temat om spermanederlag i gudarnes tämpel, Dianas klagan öfver Pyramus våldsamma och tragiska slut, V: 7. — Innan Hippolytos ännu hemförts från hafsstranden, skådeplatsen för hans olycka, uppträder, som bekant, i E:s skådespel gudinnan Artemis själf såsom deus ex machina för att rentvå hjälten från den hemska skuld, som i faderns ögon alltjämt hvilade öfver honom. Hon omtalar, hurusom Faidra, upptänd af henne, »den förhatligaste för oss alla, som hafva vår lust i jungfrulig renhet», gått under genom sin egen lidelse och ammans ränker. Tunga ljuda gudinnans domsord öfver Tesevs, som i straffvärd lättrogenhet blott på en kvinnas anklagelse dödat sin son utan att inhämta gudarnes utsago, till hvilken denne vädjat. På T:s bittra självförebråelser svarar hon emellertid försonligt och tröstande: »Fruktansvärdt är ditt brott, men förlåtelse kan du vinna.» Skulden till det skedda vore i sista instansen Kypris, som måste släcka sitt hat i den dygdige hjältens blod. »Det är nämligen en lag bland gudarna, som gör, att ingen vill sätta sig emot den andres uppsåt, då han riktigt med ifver vill något, utan vi gå då ur vägen för honom. Ty det må du veta, att aldrig hade jag låtit skändligheten så triumfera,

att jag samtyckt till dennes undergång, hans, som var mig kärast bland dödlige, hade jag ej fruktat Zevs» (vv. 1328—33 f.). I döende tillstånd införes nu Hippolytos på scenen, och han utbrister i öfvermåttet af sin bitterhet: »O, att de dödliges släkte kunde blifva fördärfbringande för gudarna!» (v. 1415). Artemis svarar på denna rebelliska önskan ett kort »se så!» (*ἔασον*), men tröstar honom med löftet att hämnas hans död, vv. 1420 ff.: »Ty jag skall med dessa mina oundvikliga pilar hämna mig på den, som *hon* en gång får mest kär.» Gudinnan förutsäger till sist för den döende, att *minnet* af hans rena och ädla lif *aldrig skall dö:* »Men dig, olycklige, skall jag till gengäld för dessa lidanden gifva den största ära i Troizenes land. Ty oförmälda flickor skola före sitt bröllop afskära sitt hår åt dig, och under en lång tid skall du få en ymnig gärd af tårar. Alltid skola till din ära jungfrurnas klagande sånger tona, och ej skall Faidras kärlek till dig få falla i glömska och förtigas. — — Och nu, farväl, Hippolytos! Jag får nämligen ej se förgängelsen och besmitta mitt öga med en döendes andedräkt» (vv. 1423—30, 37—38). — Jfr i synnerhet följande värser i Tisbe:

Ach, ach, Venus, iagh hafuer spordt,
  hwadh förtreet tu haar migh giordt.
Altydh tu theras fiende ähr,
  Som kyskheet och ähra hafua kiär.
— — — — — — — —
  — — — — — — —

Hade iagh ey fruchtat Iovis hand,
  aldrigh skulle du ombringa den man,
Som war min tiänare, så tro och kiär,
  att näpligh hans gelyke ähr.
Ty will iagh nu gå till hans lyk,
  ändoch thz inthz borde migh
Att se på then, som döder ähr,
  besmitta mina ögon skiär.
Ach, Pyrame, — — — — —
  — — — — — — —
— — — — — — — —
  för thenna tin stora pyna och vee
skall tigh och mykin ähra skee.
  I Trazeniæ (!!) stadh skola för tig
Ogifta iungfrwr ödmiuka sigh
  — — — — — — —

Och för tit bröllop (sic!) i många åhr
Tigh till ähra afraka sitt håår
Och så för tin Sorgeliga afgång
gråta och siunga sorga sångh.

I sjätte akten uppväckes Pyramus till lif af Diana och Vesta. Diana ger sig tillkänna för sin dyrkare, liksom E:s Artemis för den halft medvetslöse Hippolytos: »Diana, tin gudinna, iagh åhr». Hon hotar att till hämd för hans död »om en tima eller twå Ladislaum ihiäl slå, den, som åhr Veneris gode wen; det skall Veng hafua igen».

Det skådespel, som afsatt så tydliga spår i »vårt första värkliga drama», är icke det enda eller ens det äldsta försöket att dramatisera Fädra-myten. Sofokles, Evripides store föregångare och samtida, har också sökt att gifva en dramatisk omklädnad åt den i Grekland af allt att döma så populära sagan om den fromme och högsinte konungasonen, som föll ett offer för sin onaturliga stjufmoders kärlek. Af hans dikt, som bar titeln Faidra, finnas endast obetydliga fragment bevarade. Men äfven E. hade förut behandlat samma ämne i en tragedi, också den betitlad Hippolytos. Denna tragedi är likaledes förlorad. Den slöt sig närmare till sagans traditionella form och målade i öfverensstämmelse därmed Faidras lidelse mera ohöljd och utan de drag af kvinnlig blygsamhet, som i den senare Hippolytos stämma sinnet försonligare mot den olyckliga furstinnan och låter henne framstå mera sant mänsklig. Denna äldre bearbetning af ämnet kallades af de gamle Hippolytos Kalyptomenos, såsom vanligast antages därför, att hjälten vid Faidras kärleksförklaring af skam höljde sitt hufvud. Wecklein[1] yttrar sig om denna tragedi sålunda: »Der erste Hippolytos war doch eine epochemachende Erscheinung auf der griechischen Bühne; denn er war wohl das erste Stück, in welchem das Wort 'ich liebe dich' vernommen wurde. Es war in demselben die verzehrende Macht der Leidenschaft dargestellt, welche den Menschen mit aller Gewalt ergreift und ihn über die Schranken der Vernunft und Sitte hinwegführt.» Och han fortsätter: »Die unverhüllte und schamlose Leidenschaft war wiederwärtig[2]. E. verbesserte den Fehler und stellte im zweiten Stück den Kampf der

[1] Ausgewählte Tragöd. des Euripides, erklärt von —, IV Hippolytos, Leipzig, Teubner 1885, Einleitung sid. 15 f. — Det är Weckleins text, som i allmänhet följts vid de meddelade öfversättningarna från Evripides.

[2] Intressant är den hårdhändta kritik, som E. af sin samtida Aristofanes får uppbära för sin Faidra uti den fingerade skaldetäflingen i »Grodorna» (jfr vv. 1042—56), en kritik, som ögonskenligen drabbar just den äldre Hipp.

Vernunft gegen die Leidenschaft dar, der aber mit dem wenn auch nicht zugestandenen Sieg der Leidenschaft endet. Phädra ist nicht mehr die Frau, welche ihren Begierden rückhaltlos sich hingiebt und die Befriedigung derselben stürmisch verfolgt; sie ist von Scham und Ehrgefühl durchdrungen, und nachdem ihr das Geständniss entlockt ist, will sie lieber sterben als die Ehre ihres Hauses beflecken.» — Sofokles Faidra antages till tiden hafva fallit mellan dessa båda skådespel. Man vet ej så mycket om denna dram. Titeln Faidra tyckes gifva vid handen, att Sofokles ställt *drottningens* roll mera i förgrunden. Detta i förening med den store skaldens kända böjelse att idealisera rättfärdigar också antagandet, att det var Sofokles, som förädlade hjältinnans karaktär och på scenen införde den *lidande* Fädra i stället för den *handlande* (Wecklein l. c. sid. 5). Vi låna åter Weckleins framställning: »So wenig wir über die Phädra des S. wissen, so liegt doch die Vermutung nahe, dass der erste Hipp. des E., welcher sich in der Charakteristik der Phädra mehr der überlieferten Sage anschloss, der Dichtung des S. vorherging und dass wieder E. durch die neue Auffassung des S. veranlasst wurde, seiner Dichtung eine andere Gestalt zu geben, um wie es in der Hypothesis des erhaltenen Hipp. heisst, das 'Unanständige und Tadelnswerte' zu beseitigen.» Det är ju sannolikt, att S:s behandling af sagan gifvit E. vissa väckelser för hans nya stycke. Den förnämsta impulsen till en omarbetning af sin Hippolytos Kalyptomenos fick han väl ändå genom — dennas misslyckande: Harmen öfver hans samtidas fördomsfullhet dref honom att genom en omredaktion, som visserligen gjorde den rådande smaken vissa eftergifter, tilltvinga sig det bifall, som han, ehuru fullt medveten äfven om sin afvisade dikts berättigande, eftersträfvade ej mindre för sin estetiska ståndpunkt än för sin skaldeära. Den nye Hippolytos, Hippolytos Stefaneforos, så kallad efter den scen, hvari han bekransar sin skyddsgudinnas bildstod, tog sin samtid med storm. Också slutar skoliastens hypotesis med den mindre vanliga anmärkningen: *τὸ δὲ δρᾶμα τῶν πρώτων*[1].

[1] Christ i sin Geschichte der griech. Litterat. (sjunde bandet af Iwan Müllers Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft) sid. 221 gör gällande, att för oss omredaktionens företräde framför den äldre Hipp. är mycket problematiskt. just därför, att hjältinnans sista handling i den förra dikten, det infama anklagelsebrefvet till Tesevs, är en oförlåtlig låghet. Har ej Christ med detta kärfva omdöme något förbisett eller underskattat det försonande moment, som ligger däruti, att det är den förtviflade moderskärlekens omsorg om barnens framtid, som drifver Faidra att offra Hipp. åt sin egen heder? Skalden har likväl tydligt nog framhäft detta (Hipp. vv. 420—30). Med Hipp. skulle det enda fruktade vitt-

Evripides första Hippolytos-dikt är, som nämndt, förlorad på några fragment när. Emellertid äga vi en antik efterbildning, som gifver oss en god föreställning om densamma, nämligen Senecas Fädra. I handlingens anläggning liksom i teckningen af hufvudpersonerna har Seneca nära följt den äldre Hippolytos, såsom Wecklein utförligt visar i den ofta citerade inledningen till hans edition af Hipp. Jämför äfven Fridericus Leo (i hans kritiska upplaga af Senecas tragedd., vol. I, pagg. 173 ff.)! [1]. Liksom i den äldre Hipp. så är äfven här Fädra oförmögen att bevara ens skenet af kvinnlig värdighet. Med afsky tillbakastött af den fromme ynglingen, hämnar hon sig genom att likt Potifars hustru inför sin man pådikta föremålet för sin passion den synd, hon själf begått. Tesevs anropar sin fader Poseidon om hämd. Denne sänder liksom i Hippolytos Stefaneforos ett hafsvidunder, som skrämmer den bortdragande H:s hästar i vildt sken. Under sina försök att häjda dem insnärjes han i tyglarna och släpas till döds[2]. Upplösningen är Senecas eget värk. I den äldre Hipp. måste Artemis afklippa handlingens gordiska knut. Här åter bekänner Fädra vid underrättelsen om den älskades död sitt brott och gifver sig själf döden. Med Tesevs veklagan slutar stycket.

Vid ett flyktigt genomläsande af den dram, för hvars gång vi nu i korthet redogjort, kunde vi icke värja oss för en viss missräkning. Vi hade väntat att finna talrika anknytningar hos Tisbe, men funno till en början ingenting. Det är onekligen mindre vanligt att stöta på en dramatiker från 1500-talets början och det en inhemsk, som går tillbaka öfver Seneca till Evripides, direkt till Grekland, för att hämta stoff för sin diktning. Emellertid tycktes en noggrannare jämförelse gifva till resultat *en* värklig reminiscens från Fädra. I III: 3 får Pyramus stallbroder och förtrogne Felix först af dennes tjänare Syrus och sedan af honom själf veta, att han, den forne entusiastiske dianatjänaren, som förut varit en svuren fiende

net till hennes svaghet undanrödjas. Och det är ju för öfrigt ändå amman, som mot hennes egen vilja bragt henne i en situation, där tillräkneligheten börjar upphöra, oafsedt att denna tillräknelighet på grekisk botten aldrig varit obegränsad. Värklig *frihet* var något för det grekiska dramat okändt, och särskildt urgerad är väl i denna tragedi människans hjälplöshet gent emot ödet.

[1] Här kan nämnas, att den af E. företagna omredaktionen af Hippolytos Kalyptomenos, som af allt att döma var grundlig nog, troligen sträckte sig tämligen genomgående äfven till det språkliga uttrycket. Det är också ej mycket i Senecas Fädra, som har någon starkare anklang till E:s yngre recension af stycket.

[2] Leo har (l. c.) sökt bevisa, såsom det ser ut med stor sannolikhet, att hjälten i Senecas förebild ännu lefvande återinförts på scenen, i hvilket fall denna troligen slutat i nära öfverenstämmelse med den senare Hipp.

till all erotik och helt nyss sagt Venus så ampra saker, nu var intagen af häftig kärlek till en kvinna. Han för samma virriga tal som Tisbe i andra scenen, och då han fogligt tillrättavisas af sin kamrat, erkänner *han* likaledes under blygsel, att han »hafuer talat dårachteligh». »Lätt ingen förstå detta mitt taal; ty thz kommer alt af mitt hufvud quaal» o. s. v.[1]. Felix förebrår sin vän, att han så kvickt öfvergifvit sina läror. »Pyrame, wilt tu min broder wara, detta narry moste du låta fara.» Pyramus genmäler: »Ia, Felix, tu talar wel; ditt taal kan wel haa sitt skiäl. Men thz gåår så gemeenligh till, att huar man godh råd gifua will, när han siälf lefuer karsk och sund.» Han hade väl, om någon, varit fjärran från alla älskogsfunderingar, men »Gudarna kunna snart omwända, när the wilia en mennniskios Sinne». Då Felix kraftigt afvisar denna ursäkt och förehåller honom, att endast hans »lösa sinne» bär skulden[2], anför Pyramus en Cæsar, Alexander och Hannibal, m. fl. »merkelige mån, som älskogh hafua brukat nogh». På F:s invändning, att dessa voro krigare, och »krigzmän bruka krigzmans Sedh», svarar P., att ej heller skalder sådana som Virgilius och filosofer som Aristoteles varit okänsliga för kärleken. Slutligen, då intet af dessa exempel vinner vännens bifall, säger P.: »Kiämper (= heroer?) drifua älskogh åfuen så well: Mitt taal will iagh bestå med skiäl. Hercules war en sådana man, at ingen fans så stark som han» o. s. v. Man jämföre härmed körens i Fädra liknande uppräkning af kärlekens hemulsmän, vv. 316 ff.

Natus Alcmena posuit pharetras
et minax vasti spolium leonis,
passus aptari digitis zmaragdos
et dari legem rudibus capillis;
crura distincto religavit auro,
luteo plantas cohibente socco;
et manu, clavam modo qua gerebat,
fila deduxit properante fuso.

Beträffande kårsång i Senecas Fädra utgör ett för öfrigt vackert och poetiskt lofprisande af kärlekens allmakt. Allt lefvande är densamma undergifvet. Exempel framläggas både från guda-, människo-

---

[1] Såsom redan antydts, är denna scen omisskännligen (delvis travesterande) eftergjord efter motsvarande scen mellan Tisbe och Tuscnelda.

[2] Replikerna påminna här något om Fädras och ammans i Senecas Fädra vv. 177—97 ff.

och djurvärlden. Visserligen är denna körsång hållen i en annan tonart än den halft komiska dialogen mellan Pyramus och Felix, men Hercules-motivet är gemensamt för båda och tämligen lika framställdt på bägge hållen. Vi ansågo det således till en början troligt, att detta i Tisbe var hämtadt från Seneca[1]. Detta antagande vann för oss i sannolikhet genom en annan omständighet. Felix har kritiska inpass tillhands för hvart och ett af Pyramus exempel: Hvarken krigares, skalders eller filosofers föredömen beveka honom. Men för det sista, Herkules, kapitulerar han. Nu var ju likväl »kiämpen» Herkules äfven en krigsman och såsom sådan redan förklarad olämplig att efterlikna. Detta sista exempel bär därför prägeln af att vara inflickadt så att säga utom dispositionen, en reminiscens från Senecas drama, upptagen därför, att den slagit an på auctor, som för rästen är ej så litet svag för att ståta med mytologisk lärdom[2].

Det är emellertid icke lånadt omedelbart från Seneca. Denna delvis rätt komiska dialog har länge varit föremål för uppmärksamhet, och Ahlström (Den fornfranska lais-litteraturen, Upsala 1892, pag. 164 noten) påpekar, att replikerna ifråga tydligen äro — öfversatta från Aeneas Sylvius' roman, De Eurialo et Lucretia se amantibus. Schück har i den ofta citerade uppsatsen i Skand. Arch. 383 f. genom utförliga citat fastslagit riktigheten af denna uppgift. Vi tillägga, att stället hos Aeneas Sylvius är ett lika tydligt plagiat från Senecas Fädra, som alltså är den ursprungliga källan för Herkulesmotivet i Tisbe.

Ljunggren och Schück hafva anmärkt som en egendomlighet i teckningen af Pyramus och Tisbes kärlek, att den förre är blyg och försagd, den senare stormande och passionerad, och just i denna omständighet har Schück velat se ett drag af engelskt inflytande[3].

---

[1] Äfven i Hipp. Stefanef., stasimon I, nämnes Herkules såsom exempel på kärleksgudens makt. Detta ställe kunde dock knappast ifrågasättas hafva öfvat något inflytande på tillkomsten af Herkules-motivet i Tisbe. Det berör nämligen sagan om Evrytos, konungen i Oikalia, som utsatt Ioles, sin dotters, hand som pris vid en täfling i bågskjutning, men vägrade att hålla sitt löfte till segraren Herakles. Denne drog därför mot Oikalia, utbredande död och fördärf i sina spår, och bortförde Iole som krigsbyte.

[2] Jfr e. g. V: 7, uppträdet med Charon och Herkules 12 underdåd, numrerade lika ordentligt som i en skolbok; vidare uppräkningen af Hades invånarinnor i V: 4, (Virg. Aen. VI: 445 ff.) m. m. — Ett lån från den homeriska mytologien är Herkules af Vesta villfarna önskan att få en jungfru som vederlag för den mot Charon begärda handräckningen (jfr Iliaden XIV: 230 ff., Virgilii Aeneid I: 52 ff.).

[3] Jfr isynnerhet Engl. Komödiant. in Skand. sidd. 377 ff.

Möjligen kan häri äfven spåras en påvärkan af Senecas Fädra, hvilken, som ofvan nämnts, just skiljer sig från samma roll i Hippolytos Stefaneforos genom sin ogenerade och beslutsamma hållning. Under det att amman i det senare stycket halft mot Faidras vetskap uppträder som mellanhand mellan henne, som förhåller sig passiv, och den älskade, låter Seneca sin Fädra, glömsk af all anständighet, själf uppsöka Hippolytos och göra honom sin kärleksförklaring. Hos Seneca har amman endast fått den underordnade och, som man tycker, nästan umbärliga rollen att på förhand sondera Hipp. och, om möjligt, bearbeta honom till mottaglighet för Fädras kärlek. Rätt belysande i detta sammanhang är äfven en jämförelse mellan Tisbe och Tuscnelda å ena sidan samt Fädra och amman å den andra. Vi ha förut påvisat, att i scenen mellan de förstnämda betydande lån gjorts från Evripides. Tilläggas bör, att själfva handlingen afgjordt kommer Seneca närmast. Då Faidra i Hipp. Stefanef. endast motvilligt och steg för steg låter locka sig att yppa roten till sitt lidande, förutsättes samma person i Senecas skådespel tämligen oförbehållsamt hafva omtalat sin brottsliga böjelse. Hos henne framskymtar intet af den ömtålighet för omild beröring af ämnet, som Faidra hos Evripides visar. Och då amman i E:s senare dikt, efter att visserligen i början hafva en smula beskärmat sig öfver sin härskarinnas djupa fall, genast visar en hänsynslös fattning och cyniskt afböjer alla yttranden af Faidra, som vittna om ädlare rörelser, samt straxt är färdig att självrådigt handla utan sin drottnings vetskap och samtycke[1], är det hos Seneca amman, som gent emot den besinningslösa Fädra spelar den betänksamma och enträget uppfordrar henne att uppkalla all sin kraft till att kufva sin lidelse. Först sedan Fädra förklarar, att hon med en frivillig död skall förekomma vanäran, gifver amman tappt och lofvar att bistå sin drottning. Fullkomligt analogt äro Tisbes och Tuscneldas roller utförda. Den förra erkänner, sedan hon hämtat sig från sin yrsel, utan några vidare omsvep sin kärlek till Pyramus. Hofmästarinnan gör invändningar. Hon framhåller skillnaden i rang mellan furstedottern och den obetydlige »adelsmannen» Pyramus, som blott »en ringa iagare åhr». Slutligen hotar Tisbe handgripligen att döda sig[2]. Tuscnelda rycker

[1] Då E. måste åt sina samtidas smak offra den bild af Faidra, han först tecknat, synes han istället con amore hafva utsett amman till syndabock i den nya recensionen.

[2] Äfven i Hipp. Stefanef. säger Faidra, att hon vill dö, men huru föga likhet är det icke mellan Senecas Fädra och Tisbe å ena sidan, hvilkas hot att dö lju-

undan det tillämnade mordvapnet och gör henne enträgna föreställningar, som dock icke hafva någon värkan. Tisbe låtsar sig stå fast vid sitt uppsåt att dö och förebrår tjänarinnan, att hon hindrat henne därifrån, då hon likväl vägrar att hjälpa henne vinna det mål, som ensamt gör lifvet värdt att lefva. Tuscnelda klagar öfver att vara ställd mellan tvänne eldar: å ena sidan furstens stränga hämd, om hon går in på Tisbes planer, å den andra sin härskarinnas död. Då denna ännu en gång energiskt upprepar sin hotelse, gifver hon ändtligen efter, men hon visar sig långt ifrån som någon initiativrik medhjälperska. Öfverlåtande åt Tisbe att finna nödvändiga utvägar, inskränker hon sig till löftet att »icke spara sin flyt». Tisbe skrifver sedan det bref till Pyramus, med hvilket den enkla intrigen knytes, och handlar därefter i det hela på eget ansvar.

Något inflytande från Seneca på vårt styckes yttre struktur låter sig väl näppeligen uppvisas. Den evripideiska prologens inryckande i dramat och ombildande till en värklig scen skulle möjligen kunna åberopas härför, om icke det härvid i fråga kommande gudamaskineriet fullständigt saknades hos Seneca.

Ofvanstående kanske väl utförliga granskning af Senecas Fädra, torde, trots det ringa utbytet, gifva skäl för antagandet, att detta skådespel icke varit utan en viss invärkan på »comoedian» Tisbe. Måhända skall en mera ingående undersökning sprida större klarhet öfver denna fråga [1]. I alla händelser var det för oss omöjligt att fatta vårt hufvudspörsmål i närmare ögnasikte utan att åtminstone provisoriskt hafva uppgjort räkningen med Senecas skådespel.

Att emellertid Asteropherus stycke med sig assimilerat ganska mycket gods från Evripides Hippolytos, få vi med det ofvan sagda anse tillfyllest styrkt. Vi ha i det föregående stillatigande förutsatt, att A. är den sannskyldige låntagaren, detta för att icke genom ett förtidigt framläggande af vår egen uppfattning i saken nödgas afbryta vårt referat af fakta, ingalunda därför att vi förbisett det berättigade i frågan om de uppvisade lånens *värkliga proveniens.* Denna fråga kan närmare formuleras sålunda: Funnos vidkommande evripideiska motiv redan i A:s *förebild*, för att tala med Ljunggren och Schück, eller äro de af A. själf direkt importerade i dramat såsom nya ingredienser, främmande för det utländska skådespel, som tjänat

der mera som ett bortskämdt barns trots, då det ej får sin vilja fram, och denna djupt olyckliga kvinna, som redan innan hon röjt orsaken, börjat sätta sin föresats i värket genom en flere dagars fasta!

[1] Rörande *en* möjlig angreppspunkt för en sådan undersökning jfr tillägg III nedan!

honom till mönster? På grund af de hypotetiska förebildernas obefintlighet är hvarje på jämförelse stödd visshet självsagdt utesluten. Vi äro hänvisade till förmodanden. Om vi då utgå från Schücks hypotes, som är forskningens sista ord i frågan om Tisbes ursprung, möter intet hinder att antaga, att axplockningen från E. är A:s eget värk. Schück säger sig nämligen icke tro, att vår komedi är någon slafvisk efterhämning af de engelska komedianternas drama »Tisbes vundt pyramo». Häremot talar nämligen dels förekomsten i stycket af vissa uppräkningar, »hvilka blott kunnat nedskrifvas af en svensk»[1], dels den formella olikheten mellan det tysk-engelska skådespelet, som troligen var skrifvet på prosa, under det att Tisbe är på knittelvärs, dels ändtligen den omständigheten, att A. lånat »såväl en af hufvudpersonernas namn som en del andra smådrag från ett annat af den engelska truppens repertoarstycken». Och han slutar med att tillägga dramat »ett obestridligt intryck af själfständighet». »Troligen har han (Asteropherus) blott ur minnet erinrat sig handlingens gång, karaktärerna och vissa enskildheter. På grund häraf kan man också våga det påståendet, att Tisbe jämte Brascks Filius Prodigus är det enda af denna periods skådespel, som röjer värkligt dramatiska anlag.» Schück Sv. lit.-hist. I, sid. 625 f.[2].

Återstår att betrakta lånen själfva i förhållande till den primära fyndorten. Såsom redan blifvit antydt, kan man urskilja tvänne hufvudslag: sådana motiv, som ännu kunna hänföras till den jämförelsevis fria imitationen, och sådana, som helt eller delvis hafva karaktären af öfversättning. Till det förra slaget hör då främst episoden med Tisbes kransoffer i II: 1. Denna episod förefaller att vara fritt tillskapad efter samma förebild som Pyramus liknande offer i den därpå följande scenen. Själfständigt förvaltadt är äfven lånet från den evripideiska prologen i II: 3, om ock en eller annan värsrad klingar väl lika med de grekiska trimetrarna. De ord, med hvilka Pyramus inleder sin monolog i II: 4, höra äfven till denna grupp. Fria efterbildningar äro vidare III: 3 (framställningen af Pyramus häftiga kärlek), som naturligtvis skall vara en pendant till föregående scen mellan Tisbe och Tuscnelda (parallellism), samt VI: 1: »Diana, tin gudinna, iagh åhr» o. s. v.

---

[1] Till dessa, som Schück ej närmare anger, kan *icke* den i kulturhistoriskt afseende märkliga uppräkningen af maträtter och dricksvaror i III: 1 höra, ty denna är tvifvelsutan ett lån från det tyska lustspelet. Se Ljunggren Sv. dr. sid. 223, noten! Jfr Schück Skand. Arch. I: 381 f.!

[2] Att Ljunggrens åsikt ej heller behöfver kollidera med tanken på A. såsom låntagare, framgår tydligt af citatet i inledningen till denna uppsats.

En mellanställning mellan fri bearbetning och öfversättning intages af den viktiga III: 2. Man finner här i skildringen af Tisbes eldiga kärlek ett veritabelt florilegium från Hippolytos Stefaneforos. Denna scen har också tillvunnit sig en så kompetent domares som prof. Schücks erkännande för sin kraft och sanning i teckningen af de finaste själsstämningar.

Verbal likhet utmärker däremot den dubbla imitationen i II: 2, nämligen det bizarra klandret af Juppiter och offret åt Diana. På samma nivå står också V: 7, som i sitt återgifvande af t. o. m. Troizenes[1] namn torde gå förebilden längst till mötes i naiv ordatrohet.

Om arten och graden af Senecas inflytande på Tisbe, försåvidt ett sådant kan spåras, hafva vi redan utförligt ordat. Någon slafvisk efterhärmning kan det här ej blifva tal om.

Det lärer vara mycket svårt att komma ifrån de skäl, som Ljunggren och Schück anfört mot antagandet af Tisbe såsom svenskt original. Å andra sidan tyder, som sagdt, mycket på, att Asteropherus arbete med stycket icke inskränkt sig till blott och bart en öfversättares. Man kan emellertid näppeligen antaga, att episoderna från Evripides funnits i det utländska originalet, utan att på samma gång resa svåra betänkligheter mot den förutsatta själfständigheten i A:s bearbetning. Mest besvärande är härvidlag de rena evripidesöfversättningarnas vittnesbörd. Därest det icke kunde bevisas mera, än att uppslag och idéer för vår »comoedia» hämtats från antiken, men dessa vore själfständigt omsatta, behöfde A:s själfvärksamhet icke lida någon svårare afbräck i våra ögon genom förutsättningen af dessa låns förefintlighet redan i den utländska förebilden. Men så är icke fallet. Tvärtom äro, efter hvad vi ådagalagt, några efterbildningar rena öfversättningar från E., och då vidare pjäsen för öfrigt med hänsyn till intrigen, handlingens gång och de mera framträdande bifigurerna (Ladislaus, Jarib, Holfred) närmast pekar hän på det tysk-engelska komediantdramat såsom sitt ursprung, hvadan dettas inflytande just måste ha sin tyngdpunkt i denna del af stycket, är det svårt att icke med »äganderätten» till de antika vändningarna afhända A. hvarje nämnvärd frihet i hans arbete.

Detta om den yttre sannolikheten. Taga vi däremot de påvisade lånen själfva i närmare skärskådande, så kunna vi svårligen undgå intrycket af en viss omedelbar friskhet, som icke förflyktigats ens i de ordagranna öfversättningarna[2] från den attiske tragöden

[1] Skådeplatsen för handlingen i Evripides Hipp.

[2] Vi tänka särskildt på den ofta berörda III: 2.

med hans fint odlade uttrycksform till ett språk, som ännu »är i sin daning» och som därför måste erbjuda sin bearbetare oerhörda vanskligheter. Detta tyder ju på, att A., om vi så få säga, hämtat sin inspiration på närmare håll än i en så grumlig källa, som det engelska komediantdramat måst vara. — Härtill kommer, att vissa af dessa efterbildningar så troget följa originalet, att i betraktande af Tisbes rimmade form möjligheten af en medelbar version är, om ej utestängd, dock ytterst tvifvelaktig[1].

Vi hålla således för troligt, att Asteropherus själf är den värklige låntagaren. Därvid låta vi dock vara osagdt, om han icke just i den (eller de?) utländska pjäser, som ledt honom vid författandet af Tisbe, fått initiativet till att utstoffera sitt stycke med litet klassiskt långods[2]. Det är nämligen troligt, att gudamaskineriet åtminstone icke helt och hållet är självständigt utarbetadt af A., utan att om icke mera, ytterlinierna till detsamma, sådant det finns i Tisbe, äro en reminiscens från förebilden. Den antika sagan om Pyramus och Tisbe var förmodligen redan här omgestaltad på ett liknande sätt. Pyramus, den härdade, entusiastiske jägaren, idealet för en ung man, ställdes i samband med jaktens gudinna Diana, och Tisbe, den kyska ungmön, är ju en naturlig skyddsling åt Vesta, den kvinnliga renhetens gudom. De båda unga komma emellertid genom hela sin lifsriktning i en ohjälplig motsättning till kärlekens allt behärskande makt, Venus. Hon besluter att hämnas på de motspänstiga: De skola bringas att älska hvarandra, och sedan är hämdens timma slagen. — Härmed äro alla svårigheter med karaktärsteckningen afhjälpta och en motor för handlingen funnen. Genren var, minsann, ej främmande för tidens dramatik! Hvad är nu naturligare, än att A., som af allt att döma var fullt förtrogen med humanismens bildning och gjort bekantskap äfven med den grekiska klassiciteten, af denna uppränning fick en kärkommen anledning att exploatera sin klassiska lärdom. Han hade läst den store grekiske skaldens dikt om furstesonen, hvars kyligt sublima dygd manade öfver honom kärleksgudinnans hämd, den hade slagit an på honom; handlingens motivering var i de båda styckena lika, och vår man gjorde af sin Pyramus en förälskad Hippolytos och af sin Tisbe — en Faidras tungomål talande Aricia.

[1] Jfr i synnerhet kransoffret i II: 2 och Tusneldas reflexion öfver sjukskötarens lott i III: 2!

[2] Jfr Warburgs ofvan citerade uppsats i Samlaren, pag. 67, där han uttalar sig för möjligheten af flere förebilder, samlade på utländsk botten!

Mycket af de evripideiska lånen i Tisbe hör till det bästa i stycket och har med sin friska ursprunglighet förut oförskylldt fått gå och gälla för att vara A:s egen tillhörighet. Kanske skall någon tycka, att efter den otjänst, vi gjort A. genom att påvisa det utbyte, han därmed för sin »comoedia» afvunnit ett antikt skådespel, det är en slät tjänst att söka leda i bevis, det *han* och ingen annan värkställt lånen. De äro och förblifva ändå konfiskabelt gods, menar man, och därför: hvad mera? För vår del tro vi värkligen, att ett slutgiltigt bevis för vår menings riktighet, såvida det öfverhufvud kan presteras, är mera ägnadt att rehabilitera A:s författareära än ett tyst medgifvande af, att han äfven härvidlag gått i förebildens ledband. Hur otympligt än hans försök att omsätta de utifrån hämtade idéerna kan te sig för våra kritici, måste man likväl vidgå, att han merendels lyckats så pass väl, som det var att vänta i denna den svenska litteraturens barnaålder. Och hvad beträffar den alltför närgående härmningen, som man nu för tiden skulle kalla plagiat, får man icke glömma, att skolrektorn från Arboga på sin tid icke stod ensam om sådana litterära försyndelser. En om sina gränser medveten, konstnärligt diskret imitation var ett nästan okändt begrepp för A:s samtida. Så mycket större bör rättvisligen vårt erkännande blifva åt en man, som ändå, trots alla svagheter, icke visar sig *alldeles* främmande för grundsatsen, att ett lån, om man rätt ockrar därmed, blir ens välfångna egendom. — Odeladt beröm förtjänar däremot Asteropherus för sin smak att välja förebild. Äfven detta val var en uppgift att lösa, en mycket betydelsefull sådan i ett tidsskede, då man ej var mogen att reda sig utan förebilder och de flesta af diktningens ämnessvenner mest stannade i sitt sökande vid den romerska efterklangsdiktningen. Äfven från denna synpunkt visar sig sålunda Tisbes auctor vara en framstegsman, och man kan endast beklaga, att han ej fortsatte att odla den af honom brutna marken. Kanhända skulle då den anmärkningsvärda frånvaron af kontinuerlig utveckling, som Tisbe i förhållande till sina föregångare i Sverige betecknar i vår dramatiks historia, icke hafva kastat sin slagskugga äfven *framför* Tisbe, och kanske skulle därmed också vår dramatiks öden varit helt andra.

Tillägg.

I. I anmärkning 1 ofvan berördes helt kort prof. Schücks afvisande ståndpunkt gent emot antagandet af Israels dram såsom förebild för A:s Tisbe. Vi hade då särskildt i tankarne hans yttrande Sv. lit.- hist. I pag. 623, noten. Emellertid har vår uppmärksamhet fästs på ett annat, mera sväfvande uttalande af Schück i Engl. Komödianten (Skand. Arch. I. pag. 384 f.), så lydande[1]: »Nun liesse es sich allerdings denken, dass dieses Stück (Schücks hypotetiska förebild) mit dem Schauspiel Samuel Israels *identisch*[2] gewesen sei». Detta kan väl endast betyda, att I:s stycke möjligen skulle kunna vara den tyska bearbetning af vederbörande engelska drama, hvilken de brittiska komedianterna använde på sin turné i Tyskland 1604. Häremot talar dock I:s bestämda utsago (i förordet till hans pjäs), att han tagit sig före att bearbeta ämnet som tragedi, »weil ich noch nie gehört wnd gesehn, dass sie Spielsweiss wer discribirt und beschrieben worden». Man är väl berättigad att med Warburg (l. c. sid. 59) häraf draga den slutsatsen, att den gode pastorn i S. Gregorij Thal *icke* haft någon *dramatisk* förebild, ännu mindre varit blott en öfversättare. Medgifvandet är ock i öfrigt af en för Schücks hypotes och dess utförliga, motsägande argumentering (hvars skäl visserligen äro af en smula olika värde, men som dock i hufvudsak förefaller att vara bindande) betänklig bärvidd. Han skyndar också själf att rubba tilliten till detsamma: »Auf dem Titelblatte der jetzt bekannten Ausgabe desselben wird jedoch nur angegeben, dass es am 19 Aug. 1604 in Münster in S. Gregorij Thal aufgeführt worden sei; wäre das Stück 'mit sonderm wolgefallen der Zuhörer agieret ann vielen Orten als zu Vlm, Haylbrunn, Sch[wäbicsh] Hall, Dunkelspil'[3], so hätte dies nicht wohl dem Verfasser unbekannt bleiben können; in diesem Falle aber hätte er gewiss nicht unterlassen, dies zu erwähnen.»

---

[1] Vi stå härför i stor förbindelse till Professor Noreen, som uppmuntrat oss att företaga de undersökningar, hvilka ligga till grund för denna upppsats, och under dessas fortgång gifvit oss flera värdefulla anvisningar, för hvilket allt honom hembäres en vördsam tacksägelse!

[2] Kursiveringen af oss.

[3] Så heter det i den repertoarlistan innehållande ansökning om tillstånd att få uppträda, hvilken den engelska truppen ingaf till rådet i Nördlingen.

II. Schück anser troligt, att »comoedian» Tisbe i sig upptagit element från tre olika skådespel, tillhörande de engelska komedianternas repetoar, nämligen 1:o »vonn Tisbes vundt pyramo», 2:o »vonn Romeo vundt Julitha» och 3:o »vonn Vincentio Ladislao, Satrapa a Mantua»: »Unser Stück ist möglicherweise von allen dreien beeinflusst worden» (l. c. pag. 379). Inflytandet från Ladislausdramat har han ovedersägligt konstaterat. Det förstnämnda stycket är enligt hans mening, som nämndt, Tisbes förebild. I beviset för denna hypotes indrages nu såsom en ingalunda oviktig led det andra af de nämnda skådespelen och dess förutsatta inflytande på Tisbe, ett inflytande, som skulle framträda särskildt i den egendomliga teckningen af hjältens och hjältinnans karaktärer. Vi ha ofvan mera gissningsvis antydt möjligheten till en annan förklaring häraf (sid. 43. ff) Utan att bestrida tänkbarheten af Schücks antagande — de båda alternativen utesluta för öfrigt icke hvarandra, ty liknande intryck från flera håll kunna ju ha samvärkat — vilja vi endast framhålla, att den af honom anförda parallellen mellan Tisbe samt Romeo och Julia icke i och för sig har någon beviskraft. Beträffande passus i »comoedian» Tisbe (V:2) är nämligen en nästan ordagrann öfversättning från Aeneas Sylvius förut omtalade roman Eurialus et Lucretia. Vid det sista mötet mellan dessa utbrister Euryalus (pag. 642): »Sed heu quam veloces horæ! Invida nox cur fugis? Mane Apollo, mane apud inferos diu! Cur equos tam cito in jugum trahis? Sine plus graminis edant! — — — Cur tu tam repente Titoni tui cubile relinquis, Aurora? Si tam grata illi esses quam mihi Lucretia, haud tam mane surgere te permitteret».

Öfverhufvud äger V: 2 i Tisbe flera anknytningspunkter till beskrifningen af Euryalus och Lucretias sista herdestund. Schück har påvisat den direkta anspelning, som ligger i orden »Lucretia, så man läser om» etc. Man jämföre vidare de uttryck, Euryalus förtviflan öfver Lucretias dödslika svimning söker sig, med Tisbes ängsligt upprörda tal i anledning af Pyramus långa uteblifvande från det beramade mötet.

Tisbe V: 2.	*Aeneas Sylvius Opera omnia Basel 1571 (pag. 641)*
Ach kiærleek, tu eterfulla kruut, huru liufligh seer tu i förstone uth! Förr än man förer tigh til ända	Heu, Amor infelix, quam plus fellis quam mellis habes! Non tam absinthium est amarum quam tu. — — —

förgiftigh sorgh plägar du sända.
All den sötheet, uthi digh ähr,
Bitter galle och malört ähr.
Nu haar han dödt för mina skull
— — — — — — — — — — —
Nu, nu, min hiertans kiære wen,
Jagh skall och död för tigh igen.

Nisi me audis [Lucretia], en jam latus meum aperiet gladius, et ambos habebit exitus unus.

Prof. Schück ställer sig något tveksam, huruvida den svenske skolrektorn känt till Aeneas Sylvius arbete: »glaublicher ist jedoch unbedingt(?), dass ein deutscher Schriftsteller davon Gebrauch gemacht habe» (l. c. pag. 383). Att A. de facto icke anlitat någon mellanhand, är väl efter det ofvan sagda i öfvervägande grad sannolikt; men icke ens a priori är ett medelbart lån den med nödvändighet antagligare gången. Aeneas Sylvius' (Enea Silvio de Piccolomini, såsom påfve bekant under namnet Pius II), den berömde renässancemannens [1], skrifter hade både norr och söder om Alperna att fröjda sig åt en stor popularitet. — — — »Er hat durch Wort und Schrift für Erweckung und Verbreitung des Geschmacks, für eine reine und zierliche Latinität wie sie die italienischen Humanisten i Prosa und Vers handhabten, — — — gewirkt [2]. — — — Daher wurden seine Staats und Prunkreden, seine politische, rhet. und philos. Abhandlungen, seine Briefe und Gedichte bald in Abschriften unter seinen Collegen aus der Reichskanzlei und anderen meist jüngeren Leuten verbreitet und als Vorbilder benutzt; besonders seine *erotische* Schriften, die durch ihren frivolen Ton manchen wackern deutschen Mann zur Opposition gegen den Humanismus herausforderten, wurden in diesen Kreisen mit Vorliebe gelesen und nachgeahmt» [3]. Och i Encyclopædia Brit. yttrar sig d:r R. Garnett om honom på följande sätt: »Pius was greatly admired as a poet by his contemporaries, but his reputation in belles lettres rests principally upon his *Eurialus and Lucretia,* which continues to bee read to this day, partly from its truth to nature and partly from the singularity of

[1] »Der erste Apostel des Humanismus in Deutschland» Bursian.

[2] »Freilich war er kein Gelehrter in strengerem Sinne des Wortes, wie ihm denn die Kentniss der griechischen Sprache ganz abging, seine Belesenheit in den antiken Schriftsteller bei weitem nicht an die eines Fransiscus Philelphus hinausreichte und auch die Feinheiten der lat. Grammatik und Stilistik, wie sie ein Laurentius Valla erforschte, ihm fremd waren; aber diesseits der Alpen fand sich damals Niemand, der sich an Wohlredenheit und an Gewandtheit in Fertigung lateinischer Verse auch nur entfernt mit ihm messen konnte» Bursian.

[3] Bursian. Gesch. der klass. Philologie pag. 93 ff.

an erotic novel being written by a pope». Det är därför intet märkvärdigt, om vår Asteropherus, en den i Sverige sent födda humanismens man, känt till den så allmänt bekanta romanen, som med sin obundna sensualism, sina visserligen mera naiva än plumpa cynismer och sin drastiska skildring är en äkta typisk frambringelse af den glada italienska renässancen. Den bild, författaren gifvit af Lucretia, som företräder den lidelsefulla, alla hänsyn trotsande kärleken, kan också tänkas hafva satt ett visst aftryck på A:s teckning af Tisbes karaktär.

III (Jfr sid. 43). Har månne Asteropherus vid läsningen af Euryalus och Lucretia ledts på den tanken att söka stoff för sin »comoedia» först hos den af författaren efterbildade Seneca och sedan hos Evripides?[1]. Huru härmed må förhålla sig — deus aliqui viderit —, äro vi skyldiga att närmare uppvisa Senecas påstådda inflytande på Aeneas Sylvius' roman.

Euryalus och Lucretia intagas vid första anblicken af en lidelsefull kärlek till hvarandra. Vid hemkomsten förtror sig den senare helt ogeneradt åt en gammal tysk trotjänare, Sosias, och beder honom underrätta E. om hans lycka. Tjänaren vägrar i början och gör allvarliga föreställningar, men då matmodern slutligen hotar att begå själfmord, tystna hans betänkligheter. Hela denna scen är delvis endast en metern nödtorftigt brytande, prosaisk omskrifning af scenen mellan Fädra och amman:

Senecas Fädra. rec. Leo.	*Aneas Sylvius, Opera omnia pag. 626.*
	Sosias.
v. 129 ff. Thesea conjunx, clara progenies Jovis, nefanda casto pectore exturba ocius! Extingue flammas neve te diræ spei	Quin potius, clara progenies huius urbis, exturbas nefandas flammas e casto pectore? Ne obsequere diræ spei Extingue ignem! Non ægre amorem pel-

[1] Hippolytos namn möter oss en gång i Euryalus och Lucretia (liksom också Pyramus och Tisbes). Sid. 641 säger L. till sin älskare: Tu meus es Gameni(i)des (? skall väl vara Ganymedes), tu meus Hyppolitus (!!), Diamedesque (?) meus, hvarpå naturligen den galante E. gifver sin dam lika många namn ur mytologien och sagan. Man kan i allmänhet säga om språket i denna roman, att det icke står den svenska Tisbe efter i »rikedom på såväl cynismer som cirklade mytologiska jämförelser» (Schück).

Men ojämförligt viktigare förmedlingslänkar för en öfvergång (i första hand till Seneca) än detta enstaka namn böra de öfverraskande lån från »Phædra», för hvilka i detta tillägg skall redovisas, hafva erbjudit vår landsman vid hans »förstudier».

præbe obsequentem! Quisquis in primo obstitit pepulitque amorem, tutus ac victor fuit. Qui blandiendo dulce nutrivit malum, sero recusat ferre, quod subiit jugum.

= 138 [1].

142. Quo misera pergis? quid domum infamem aggravas?
146. Tutum esse facinus credis et vacuum metu?
162 f. Quid poena præsens, conscius mentis pavor
animusque culpa plenus et semet timens?
161. Negata magnis sceleribus semper fides.
165. Compesce amoris impii flammas, precor!
169. Expelle facinus mente castifica horridum!
170 ff. — — — metue concubitus novos!
Miscere thalamos patris et nati apparas. —
177 ff. — — — Quæ memoras, scio vera esse, nutrix, sed furor cogit sequi peiora. Vadit animus in præceps sciens.
184 f. — — — Vicit ac regnat furor potensque tota mente dominatur deus. —
246 ff. Per has senectæ splendidas supplex comas
fessumque curis pectus et cara ubera precor, furorem siste teque ipsa adjuva! Pars sanitatis velle sanari fuit. —
Non omnis animo cessit ingenuo pudor. Paremus, altrix: qui regi non vult amor, vincatur — —
— — — unicum effugium mali:
— — — morte prævertam nefas.

lit, qui primis obstat insultibus. Qui dulce malum blandiendo nutrit (duri et insolentis domini servituti se dat), nec cum vult excutere jugum, potest. (Quid si hoc rescierit maritus et q. s.)

Lucretia.

Quemcumque dederit exitum casus, feram.

Sosias.

Quo misera pergis? domum infamem reddes? — — Tutum esse facinus reris? — — — Quid poena præsens, conscientiæ pavor et animus culpa plenus seque ipsum timens? Negata est magnis sceleribus fides. Compesce, obsecro, impii amoris flammas! Expelle facinus mente casta horridum! Metue concubitos novos miscere thalamis mariti!

Lucretia.

Scio rectum esse quod dicis, sed furor cogit sequi peiora. Scit animus, quantum præcipitium instat, et ruit sciens: vincit et regnat furor potensque tota mente dominatur.

Sosias.

Per has senectutis meæ comas fessumque curis pectus et fida servitia precor supplex: siste furorem teque ipsam adjuva! Pars sanitatis est velle sanari.

Lucretia.

Non omnis ingenium reliquit pudor: parebo tibi, Sosia; amorem, qui me tegi non vult, <vincam>. Unicum effugium hujus mali morte ut præveniam nefas.

[1] Märk den olika mening, värsen har i Senecas dram, där den lägges i ammans mun!

Moderare, alumna, mentis effrenæ impetus, animos coerce! Dignam ob hoc vita reor, quod esse temet autumas dignam nece. — Decreta mors est: quæritur fati genus. Laqueone vitam finiam an ferro incubem? an missa præceps arce Palladia cadam? — Sic te senectus nostra præcipiti sinat perire leto? — — — —	*Sosias.* Moderare, hera, mentis effrenæ impetus! Coerce animos! Nunc vita es digna, qua te nece dignam putas. *Lucretia.* Decretum est mori — — — Genus leti quæro: ferro, laqueo, præcipitio, veneno? *Sosias.* Non patiar.
Prohibere nulla ratio periturum potest, ubi qui mori constituit, et debet mori. —	*Lucretia.* Quis mori constituit, prohiberi non potest. — — — —
268 ff. Si tam protervus incubat menti furor. — contemne famam! Fama vix vero favet, pejus merenti melior et pejor bono. Temptemus animum tristem et intractabilem! Meus iste labor est — — — —	*Sosias.* Si tam protervus incumbat menti furor, tuæ vitæ quam famæ consulendum est. Fallax sæpe fama est, quæ malo melior, bono pejor datur. Tentemus hunc Eurialum et q. s.

Af mera direkt intresse för vår undersökning är likväl Euryalus apologi för kärleken, då han söker ställa sig tillfreds med sig själf, förstämd som han är af att genom öfverumpling ha förlorat den nyktra besinningsfullhet, som dittills varit hans högsta goda. Här återfinna vi det ofvan berörda Herkules-motivet i Tisbe, nästan ordagrant lånadt från Seneca; men såsom följande jämförelse torde ådagalägga, är detta lån icke enstaka:

Senecas Fädra.	*Aneas Sylvius pag. 627.*
338 ff. Ignes sentit genus aligerum — — — — — suscipit audax grege pro toto bella juvencus.	(Naturalis est hæc passio:) Sentit ignes genus aligerum: (Nam niger a viridi turtur amatur ave, et variis albæ junguntur sæpe columbæ [1], si verborum memini, quæ ad Pharaonem (sic!) Siculum scribit Sapho). Movet pro conjugio bellum

[1] Ovidius Her. XV: 37 f. — Vi kommo med anl. af detta kostliga citat just att tänka på, att A:s i växten stadda intresse för E:s Hipp. kan ha fått ett tillflöde äfven från Ovidius variation på Faidra-sagan, Her. IV. Åtminstone på ett ställe (vv. 37—46) kunna vi här hos den romerske skalden, som var en sådan favorit hos humanisterna, förnimma ett tydligt eko från Hipp. Stef.

Si conjugio timuero suo,
poscunt timidi proelia cervi.
Tunc virgatas India tigres
decolor horret; tunc vulnificos
acuit dentes aper — — — —
— — — — — — — — — — — —
Poeni quatiunt colla leones
et mugitu dant concepti
signa furoris. Cum movit Amor.
— — — — — — — — — — — —
amat insani belua ponti.
— — — — — — — — — — — —
— — nihil immune est,
odiumque perit, cum jussit Amor.
290 ff. — — juvenum feroces
concitat flammas senibusque fessis
rursus extinctos revocat calores,
virginum ignoto ferit igne pectus.

jumentum, timidi cervi proelia poscunt et concepti furoris dant signa mugientes. Uruntur hyrcanæ tigrides. Vulnificus aper dentes acuit. Poeni quatiunt terga leones. Cum movit amor, ardent insanæ ponti beluæ, nihil immune est, nihil amori negatum. Odium parit (!!), cum jussit. Amor juvenum feroces concitat flammas senibusque fessis rursus extinctos revocat calores. Virginum ignoto fierit (?) igne pectus.

IV. Såsom ett kuriosum kan nämnas, att Faidras namn förekommer på ett ställe i Tisbe, nämligen i Pyramus monolog inför Tisbes blodiga slöja (V: 4):

»Du ähr nu stadt i mörksens hwss,
Der aldrig lyser något liwss,
Der *Phædra* och Evrypyle (? skall väl vara Eriphyle) ähre» o. s. v.

Stockholm den 26 januari 1898.

Viktor Lindström.

E. G. Geijer.

Bidrag till en literär karakteristik.

Om Geijers ungdom, om hans studier och andliga växt, intill dess han tjugusju år gammal på allvar träder fram som författare, är vår kunskap ganska ofullständig. Hans bref till hemmet röja, huru innerligt hans hjärta hängde fast vid alla hans kära därborta i Värmlands skogar och visa hans lifliga intresse för musiken, alltifrån barndomen lifvet igenom hans följeslagerska och trösterska, men om hans intellektuella sysselsättningar få vi af dem icke mycket veta. Först i sina Minnen gaf han några antydningar om sin ungdoms långa, hårda kamp, »åt ingen förtrodd», för att komma till klarhet öfver sig själf, sina krafter och sin uppgift.

I den andra, oskrifna, delen af dessa Minnen hade Geijer enligt en anteckning ärnat omtala fyra sina lärare: Neikter, Dahl, Boëthius och Höijer. Den förstnämde, skytteansk professor, förvärfvade icke något stort rykte hos samtid eller eftervärld, men var otvifvelaktigt en ganska märklig man; han var en af de första här i Sverige, som fäste uppmärksamheten på Shakspere, och hans inträdestal i vitterhetsakademien har af Sturzenbecker förskaffat honom namnet »en tegnerid före Tegnér». Mera känd och uppskattad var Christoffer Dahl, professorn i grekiska, som utöfvade stort inflytande på universitetets ungdom. Men af filosoferna, framför allt af Höijer, mottog Geijer dock de djupaste intrycken. »En oändlig förmåga att emottaga, en receptivitet utan gräns» tillägger han sig själf såsom ung, »men så utan själfbestånd och liksom utan personlighet, att det ofta var mig, som om en skugga skulle kunnat undantränga mig och taga min plats». »Däri ligger ock», fortsätter han, »den oemotståndliga dragningskraft, som *filosofien* på mig utöfvat. Henne endast har jag studerat af *behof*, allt annat af föresats eller nöje. Kants, Fichtes, Schellings skrifter ha under åratal ej kommit af mitt bord; hvarom deras utslitna ryggar i min bokhylla ännu vittna».

Men innan Geijer ledd af den tyska idealistiska filosofien och sin starka religiösa känsla hann fram till sin egen personlighet, fann sin uppgift och återställde harmonien i sitt väsende, förflöto flera år. Hvad han under dessa det oroliga sökandets år, hans egentliga studenttid (1799—1808), producerade, är föranledt af yttre orsaker. Så främst äreminnet öfver Sten Sture, ett ungdomligt kraftprof, framsprunget ur känslan af en orättvis kränkning. Numera intresserar det egentligen genom de spår, man däruti tycker sig finna af den kommande historikern, som kanske tydligare förråder sig, då han i brefven från början af 1804 omtalar denna sak och akademiens (Rosensteins) anvisningar. Ur denna synpunkt är det mycket att beklaga att Geijers andra försök i samma art öfver Axel Oxenstjerna synes hafva gått förloradt; vi få nu nöja oss med Tegnérs entusiastiska omdöme, att »Schillers stora ande svätvar öfver hela stycket». Att döma af Rosensteins bref till Geijer (den ²/₂ 1807) tyckes orsaken till, att skriften lämnades obelönad, mindre hafva varit författarens »teori» att »göra en historia af ett tal» (Geijers eget uttryck) än hans tendenser mot »den nyare filosofien», redan nu illa beryktad hos den vittra domstolen.

Till denna tid hörde vidare de båda disputationerna »De ingenio politico medii ævi» 1806 och »De stilo historico apud romanos» 1808, den senare ursprungligen afsedd att tjäna såsom specimen i latin och ej i historia. Att Geijer sedermera mottog Fants kallelse till docentur i detta sistnämda fack och icke hällre vände sig till filosofien, där det säkerligen äfven lyckats [1], beror måhända just därpå, att dennas studium var honom ett så djupt personligt behof. Han bäfvade tillbaka, tror jag, för att uppträda såsom lärare i ting, där han var en personligt intresserad sökare, för att göra filosofien till sitt 'fack' med hvad däraf skulle följa. Härmed må nu förhålla sig huru som hälst, säkert är, att Geijer tog sina historiska studier på fullaste allvar, sedan han mot slutet af 1808 inskrifvits såsom e. o. kanslist i riksarkivet och öfverflyttat till Stockholm, där han fått plats såsom informator i det Schinkelska huset.

Denna sysselsättning var egentligen icke i Geijers smak, men den beredde honom tillfälle att förverkliga en sedan åratal närd önskan, som han redan yppat i bref till fadern i februari 1802, då han talar om sin framtid, nämligen att få komma ut och resa. Af huru stor betydelse färden till England med dess erfarenheter och

[1] Jfr brefvet från Höijer i Geijers Samlade Skrifter VIII: 549.

tillfällen till iakttagelser varit för Geijers utveckling, därom äro alla hans biografer ense. »Mindre på boksalarne och i de lärdes gillen än i naturen och folklifvet, vid skådespelen och bland konstens mästerverk finna vi här vår unge landsman, studerande hvardagslifvets djupa allvar och det praktiska förståndets sanna värden. Så förbereddes en jämvikt i hela hans bildning», yttrar Elias Fries. Men redan före utresan till England var Geijer på god väg att finna jämvikten i sitt väsende.

Från Göteborg skrifver Geijer d. 5 aug. 1809 ett bref till Anna Lisa Lilljebjörn, hvars hjärta sedan ett par år tillhörde honom, och hvars hand han fått några dagar förut. Allbekant är berättelsen om, huru Geijer efter att hafva tagit afsked i sitt eget hem på vägen beslöt att fara upp till Odenstad för att få det afgörande svaret. Den blifvande svärfadern lär emellertid icke hafva tagit mot Erik Gustaf, annars af honom högt värderad, med så öppna armar som det sagts; Lilljebjörn sade icke bestämdt nej, men han dolde icke, att han ansåg Geijer, utan ämbete som han var, och utan bestämda utsikter till ett dylikt, såsom en föga tillfredsställande måg[1]. De unga fingo sin vilja fram, men ställningen var dock sådan, att den icke lockade Geijer till hänsjunkande i ljusa drömmar utan tvärtom uppkallade honom till ansträngningar för att en gång kunna hemföra sin brud. Den riktning utåt, Geijers tankar härmed fingo, var utan tvifvel en lycka för honom, och denna riktning kunde ej annat än stärkas af allt hvad han såg och upplefde i England.

Det nyssnämda brefvet, tvifvelsutan det första till fästmön, är till innehållet högst märkligt. Några yttranden af Geijer ha hos hans trolofvade väckt oro och tvifvel på hans religiösa ståndpunkt, och med anledning häraf aflägger han sin trosbekännelse, en hänförd hymn till alltings herre. En hvar, som nu läser detta bref, skall slås af den paralell det erbjuder till trädgårdsscenen i Faust, där denne för Margareta biktar sin tro, och mer än en gång har denna jämförelse gjorts, men det är egentligen blott situationen, som är lika. Geijers credo är i grund och botten ganska skildt från Goethes, som bäres af en utpräglad panteism, medan den förres däraf har blott en skiftning. För Goethe-Faust smälter den jordiska kärleken till Margareta samman med den alltomfattande: »Nenn's Glück! Herz! Liebe! Gott! Ich habe keinen Namen dafür; Gefühl

[1] Enligt anteckningar af fru Geijer, hvilka i afskrift med utmärkt välvilja af Geijers dotterson, Grefve K. Hamilton i Upsala, lämnats mig till genomseende.

ist alles . . .» Hos Geijer åter inställer sig strax den etiska ståndpunkten, behofvet af att se lidandets och det ondas dissonanser upplösta, hoppet att bli värdig att en gång förstå »den evigt strömmande melodien af verldens lopp»..

Det är väl ock icke Goethe utan snarare den tyska filosofien, som har inspirerat detta bref, uti hvilket vi för första gången höra Geijers mäktiga patos, såsom det sedan så mången gång förnimmes, då det bryter fram i väldiga vågor. Nu var den blott receptiva perioden för Geijer öfverstånden; han hade funnit en fast grund för sin lefnads verk och de från alla håll samlade materialierna voro ej längre ett kaos utan inordnades fast i byggnadens helhet. Och det produktiva arbetet går nu med improvisationens lätthet. I Minnena heter det: »Jag återkom till fäderneslandet efter ett års frånvaro, nedstämd, missnöjd med mig själf. Denna länge hemligen närda sinnesstämning hade nått en höjd, som i verkligt nödvärn återgaf min själ sin spänstighet. I september 1810 i Stockholm kom jag att kasta ögonen på Svenska Akademiens prisfråga för året: om inbillningskraftens verkan på uppfostran. Jag skref svaret i en väns rum, inom fjorton dagar och med så få ändringar, att själfva konceptet (hvilket tiden ej håller tillät att renskrifva) kunde inlämnas till akademien, som belönade mitt försök med sitt stora pris. Besynnerligt nog har jag aldrig återläst denna skrift. Men eger den något af den sinnesstämning hvari den författades, så måste den bära vittne om en kraft, som begynner känna sig och däraf har sin glädje. — Vid samma tid läste jag bibeln och en del af Luthers arbeten. Frukten däraf var den lilla skriften: Om falsk och sann upplysning med afseende på religionen». I ett tillägg af 1842 till denna senare, »häftiga, ungdomliga skrift» omtalar Geijer den med mera rätt såsom en frukt af Schellings all-enhets filosofi och ett uttryck för reaktionen mot det adertonde seklets öfvertygelser. Det vittnar onekligen om fördomsfrihet hos akademien att belöna den första af dessa båda skrifter, ty äfven den var genomdränkt af denna nyare filosofi, som gjort redan äreminnet öfver Oxenstjerna mindre agreabelt för den vittra areopagen. — Med den senare anonymt utgifna skriften förkunnade Geijer såsom med höga trumpetstötar till hvilket läger han hörde, och i hans banér igenkände de unga nyromantikerna med förtjusning sina egna färger, hälsande i denne nye kämpe, hvars namn ej länge blef okändt, en vapenbroder.

De olika omdömen, som ännu i dag fällas om romantiken, de starka både sympatier och antipatier, den ännu uppväcker, bero till

en god del på hvad man innefattar under denna benämning. Tager man den som en blott skönliterär skola, så motsvara dess poetiska frukter sällan det anspråksfulla programmet, och ser man på dess politiska tendens, visar sig denna mynna ut i en föga uppbygglig reaktion. Men sammanfattas i ordet romantik hela den nya världsåskådning, som efterträdde upplysningen, blir det en blodig orättvisa att stämpla den såsom blott negativ och »förgiftad redan i sina källor». Vi hafva här närmast blott att fästa oss vid romantikens literära sida och behöfva för att ange dess betydelse endast citera Geijers ord (i recensionen af Atterboms dikter): »I kritiskt afseende har denna skola lämnat rika, evärdliga frukter. Den har först egentligen tagit poesiens hela gebit i besittning; den har först rätt urskilt och karakteriserat dess stora arter».

Programmet för denna kritiska, historiska och filologiska verksamhet hade redan framlagts af Herder, en af mänsklighetens store början, men fragmentarisk, en föregångsman, som i ungdomens drömmar såg det förlofvade landet, men på ålderdomen, då andra vandrade dit in, ej längre kunde fröjda sig däråt. Efter Herders anvisningar uppsökte romantikerna den landsflyktiga poesien i dess gömställen i orienten, i södern hos de romanska folken och i de germanska folkens forntid. De blefvo entusiastiska tolkar för Dante och Calderon, för Shakspere och Goethe. Det universella intresse, som besjälat medlemmarne af den äldre kretsen i Berlin och Jena, öfvergick i ett nationellt hos de yngre, hos Heidelbergerkretsen och andra. Medan under kampen mot Napoleon det tyska folket genomströmmades af en nationell väckelse och samling, arbetade skalder och vetenskapsmän på att åter ge lif åt sagan och sången, åt de gemensamma folkliga minnena.

Då de nya idéerna trängde mot norden, funno de en fruktbar jordmån. I Danmark skedde dock omslaget mycket lättare än i Sverige. Oehlenschläger slår igenom vid sitt första framträdande, och den strid, som senare uppstod, gällde mer personer än principer. Hos oss var däremot ställningen helt annorlunda. Väl hade en och annan författare förirrat sig utom den goda franska smakens tempel och en eller annan för de literärt intresserade antydt, att man där nere söder om Östersjön dyrkade nya gudar, men traditionerna från tredje Gustafs lysande dagar voro ännu lefvande, och det samfund, som vårdade dem, åtnjöt en orubbad auktoritet. Ännu funnos många kvar af dem, som varit det gustavianska tidehvarfvets stora namn,

främst Leopold. Det var också ett mer än djärft företag att vilja störta en byggnad, som syntes stå så fast.

Men de unga studenter, som uppe i Upsala lade råd om en literär revolution, rådfrågade mera sin lågande hänförelse och offervillighet än sina krafter och sin välfärd, de sågo mera det berättigade och det nödvändiga i sitt företag än de öfvervägde dess möjlighet och faror. »Att striden var för hög för deras förmåga, att den kämpades ut väl dem förutan», var det förbehållet senare tider att inse. Att hafva utfört grofarbetet vid nedbrytandet af de föråldrade auktoriteterna, innebär alltid ett visst berättigande till erkännande, äfven om det skett något ovarsamt och pietetslöst. Alla fosforisternas polemiska förlöpningar må gärna fördömas, men spörsmålet om, huruvida de eller deras motståndare hafva de flesta och gröfsta på sitt samvete, är mer än nog diskuteradt och innebär i själfva verket ej så grufligt stort intresse. Balansen på det kontot må blifva hurudan som hälst, en revision af handlingarna skall visa, att om man icke håller sig blott till diktverken, utan medräknar hvad de uträttade kritiskt och historiskt, fosforisternas aktiva äro aktningsbjudande. Svårare att uppskatta är det inflytande de utöfvade på tänkesättets förändring öfver hufvud — jämväl i fråga om deras motståndare —, huru pass de lyckades att vidga synkretsen och uppfostra allmänhetens smak.

I förbigående må här påpekas, att fosforisterna med sina aristokratiska böjelser i visst afseende dock hade en mera demokratisk tendens än gustavianerna. Då dessa vände sig till »ett upplyst publikum», satte de dock mera sin lit till mecenaterna, och detta gäller om Thorild lika väl som om Leopold, om Kellgren med större mogenhet i allt mindre grad. Det är den upplysta despotismens grundsatser de följa äfven i literaturen. Fosforisterna ställa sig i afgjord opposition mot de officiella auktoriteterna och sätta in sina krafter på att vinna de literärt intresserade för sig. Hade de gustavianska författarne delvis en lysande ställning, så lånade dock denna en stor del af sin glans från de på samhällets höjder stående personer, hvilka värdigades låta sin nåd bestråla de literära uppkomlingarne. Har förhållandet nu småningom blifvit ett annat, så tillkommer förtjänsten däraf i en ej ringa grad fosforisterna. Att stödja sig blott på den månghöfdade bildade allmänheten kan för skriftställaren hafva sina afvigsidor, men medför dock i regeln en vida större själfständighet än beroendet af höga herrars gunst.

Geijers förhållande till den nya skolan och dess medlemmar låter sig, hvad det yttre beträffar, lätt fastställa ur hans egna bref och yttranden i den Hammarsköldska brefväxlingen. Såsom student var han för dem alldeles främmande, liksom han då öfverhufvud knappt synes hafva kommit i beröring med andra än sina landsmän och musikaliska vänner. Först genom sina skrifter blef han känd för fosforisterna, men något närmande följde ej omedelbart; i bref till Tegnér säger han sig (d. 18/3 1811) icke hafva någon personlig bekantskap med dem. Något senare lärde han väl känna Hammarsköld, enär denne för sin vän Livijn kunde förtälja om dikten öfver Karl XII, innan ännu vederbörande häfte af Iduna publicerats[1]. Då Geijer 1812 återflyttat till Upsala, kom han ganska snart i närmare umgänge med den nyromantiska kretsen där, ty i december betygar Atterbom för Hammarsköld, att Geijer »är en hederskarl», följande år se vi dem i förtrolig brefväxling med hvarandra, och därmed var en vänskap dem emellan grundlagd, som varade lifvet ut, störd blott för någon tid af det Geijerska affallet. Fosforisterna ansågo därefter Geijer såsom hörande dem till; de togo den lifligaste del i hans framgångar och till deras kalendrar lämnade han bidrag. Vid Geijers installation 1817 samlades de omkring honom, såsom Schröder berättar i ett bref[2].

Tidigt började ock allmänheten inräkna Geijer bland anhängarna af den nya skolan. Tegnér berättar i ett bref från 1812, att Wallin vid ett sammanträffande i Örebro då förklarat, att Iduneserna blott voro »en utgrening af den s. k. nya sekten», och att han ansåge Geijer »redan för förtappad». Med tiden blef denna åsikt allmännare, och Geijer var icke okunnig härom; i brefven till sin fästmö och till Adlerbeth antyder han ett par gånger, att han därför var illa sedd på högre ort, och att detta förhållande kunde blifva ett hinder för hans timliga lycka[3].

Lika ensidigt det vore att göra Geijer solidarisk med fosforisterna, lika ensidigt vore det att förneka det innerliga sambandet dem emellan. På romantikens botten stod Geijer såväl som Atterbom och dennes kamrater, och i kampen mot upplysningen gingo

[1] Bref rörande Nya skolans historia. utg. af Frunck s. 383.

[2] Se härom Hammarsköldska brefväxlingen för dessa år.

[3] Geijers kritiska behandling af vår äldsta historia gaf äfven senare anledning till slikt missnöje; Brinkman skrifver till honom d. 22/4 1826: »I allmänhet anses af våra magnater den historiska kritiken ännu som ett slags fosforism».

de sida vid sida. Om Geijer icke deltog i fosforisternas polemik, så kom sig detta säkerligen mindre däraf, att han ogillade den — enskilda fall naturligtvis oafsedda[1]. Som ett yttre bevis därpå kan anföras ett bref från Atterbom till Hammarsköld af den 17 nov. 1820, däri den förre på tal om andra delen af Markalls sömnlösa nätter berättar: »Geijer säger sig vara benägen att skrifva och till komiténs disposition lämna en saga öfver Markall i götisk smak, som börjar: 'En man het Markall' o. s. v.» — Att Geijer höll sig undan berodde fast mer därpå, att han alldeles icke var hågad för ett slikt journalistiskt grofarbete. Han levererade motståndarne stora drabbningar, där hans slag föllo tunga, men det dagliga guerillakriget öfverlämnade han åt andra. Han förmanade ock Atterbom att samla sig till större positiva arbeten. Dessutom var Geijer icke så starkt intresserad af de rent skönliterära tilldragelserna.

Geijer var en långt djupare natur än de öfriga anhängarne af romantiken. Då fosforisterna — det kan man väl säga utan orättvisa — tagit sina åsikter tämligen färdiga från de tyska profeterna, hade han gått tillbaka till romantikens källor alltifrån Rousseau och Herder och under oaflåtligt arbete kämpat sig fram till dess han tog sin första hvilopunkt hos Schelling. I fråga om vitterhet nämner Geijer i sina Minnen fyra författare såsom de där på honom utöfvat »en stor och evärdlig inflytelse: Rousseau och Schiller -- Shakspere och Goethe: de förra under den tidigare perioden af mina läroår, de sista under den senare[2] — det vill säga, till min dödsdag. I synnerhet har den sist nämdes verkan på mig varit omätlig, och med skäl kan jag säga, att jag af ingen människa lärt mer[3]. Söker jag en gemensam orsak till deras inflytelse på mig, så är det utan tvifvel den, att man icke kan njuta någondera utan motstånd, eller utan att de uppkalla hela spänstigheten af en liflig självverksamhet».

---

[1] Palmblad berättar i bref till Hammarsköld, d. 28/5 1814, att Geijer kommit in på tryckeriet och fått tag i en H:ds recension af Svanberg, mot hvars tryckning han högtidligt protesterat på grund af dess oanständiga ton och bristande saklighet; det blefve blott en triumf för motparten, då »recensenten uppenbart erkänner sin okunnighet». -- Saken kan anföras såsom exempel på. huru Geijer hade långt större respekt för fakta än de fosforistiska hetsporrarne. Jfr *Ljunggren*, Sv. Vitterhetens Häfder IV: 502

[2] Att denna senare period börjat tidigt nog, redan vid tjugoårs åldern, ses af brefvet till Rappolt den 30/12 1804.

[3] Då Geijer på ett ställe talar om »tidens susande väfstol» (Saml. skrifter I: 54), är detta utan tvifvel en reminiscens från jordandens yttrande i Faust. Någon vidare vikt bör emellertid ej tillmätas dylika enstaka likheter.

Det är som man ser icke estetisk njutning, utan etiska lifsvärden Geijer söker, och därför håller han sig till heroerna, som hafva nog att »konungsligt beskänka» honom, men lämnar de mindre andarne åsido. Skall han söka vederkvickelse i konstens värld, hämtar han denna från musiken och, då han hade tillfälle därtill, den bildande konsten. Uti Geijers bref är det nästan aldrig tal om literatur, medan däremot en konsert eller blott en musikafton bland amatörer är en tilldragelse, som icke kan förbigås utan utförligt skildras. Under vistelsen i England afhandlar Geijer i sina bref alla kulturförhållanden, samhällets och umgängeslifvets egendomligheter, musik, teater och bildande konst (Händel, uppförandet af Shaksperes Hamlet, Rafaels kartonger, Reynolds), men allt hvad han ägnar åt literära ting är en kort notis, att han läst Walter Scotts Marmion och The lay of the last minstrel, men icke funnit behag i dem. I sina Minnen omtalar han, att han med förtjusning läst Oehlenschlägers första skrifter, men sedan icke följt honom. Och 1812 finner Molbech till sin förvåning honom obekant med Aladdin [1].

Om Geijer icke brydde sig om att läsa den samtida skönliteraturen, så var det visserligen icke därför, att han ej uppskattade poesien, det torde vara öfverflödigt att försäkra. Då Svenska akademien satte upp sitt prisämne om inbillningsgåfvans inflytande på uppfostran, var det ju nästan att inbjuda romantikerna att slå ett slag för poesiens rätt gentemot prosan. Geijer försummade det ej häller i sitt svar. Hon växlar former och gestalter, säger han, men hennes anda är alltid densamma: att bevara de aningar, de föreställningar, det oändliga hopp, hvarigenom hon hänger samman med en högre osynlig värld. Alla religioner kläda sig i hennes färger, och hon är den enda, som äfven har ett uttryck för det högsta, som alltid flyr utom begreppets bestämda gräns. — Geijer är härvid påverkad af Schelling, men denna romantiska lära om enheten af poesi och religion väcker genklang i hans naturs djupaste grund. Ingenstädes är också hans harm mot det flydda seklet häftigare, än när han talar om dess religiösa ståndpunkt, huru man då »så inrättade religionen, att man i ett upplyst tidehvarf ej behöfde skämmas för denna fornlämning», huru man »med den gladaste oförsynthet hämtade ned det högsta och heligaste, den bättre mänsklighetens skatter och befingrade dem för att därom få en rätt klar och handgriplig kunskap», — detta sista citat hämtadt ur Geijers anonymt utgifna skrift »om sann och falsk upplysning med afseende på religionen».

[1] Bref till Hammarsköld.

Geijer, som ej långt därefter utgaf ett profhäfte psalmer, läste, såsom vi ofvan funno honom själf omtala, vid denna tid bibeln och en del af Luthers skrifter. Det har också sagts, att den religiösa förnyelsen i 1800-talets början innebar en återgång till den gamla Lutherdomen förbi 1700-talets både neologi och pietism. Men man får ej glömma, att trots likheten en betydande olikhet fans; äfven om romantikerna själfva i sitt hat mot upplysningstiden underskattade dess betydelse — helt naturligt för öfrigt —, så blir det denna tids oförvanskliga förtjänst, att den vetenskapliga världsåskådningen undanträngt den magiska från de bildade kretsarne.

Närmare än till fosforisterna är Geijers namn knutet vid ett annat förbund, det götiska, hvilket ock till sin innebörd och syfte stod honom närmare. Som Geijers eget djupaste intresse var icke estetiskt utan etiskt, så hade göterna icke ett literärt utan ett handlingens program. Tiden var ej blott en olyckornas; med det återvunna fria statsskicket såg Sveriges folk framför sig hoppet om ljusare dagar. Den härskande stämningen var ej längre resignationens, utan som i Svea blandade sig sorgen öfver Finlands förlust med känslan att nu gällde det att arbeta gemensamt på återupprättelsen. Att gå tillbaka till hjälteåldern. att väcka det ursprungligaste och bästa hos folket, att genom minnets anklagande och eldande makt framkalla förtröstan till framtiden, detta satte det götiska förbundet såsom sin uppgift, och dessa ideal voro ock Geijers[1].

Allmänt bekant är, huru Iduna kom till. I sin berättelse om götiska förbundet skrifver Geijer om de sånger, han under vintern och våren 1811 diktat för vännerna inom denna krets: »De voro en öfverraskning för dem och nästan för mig själf; ty jag hade dittills föga försökt mig på det poetiska fältet». Plötsligt har således den poetiska inspirationens källåder sprungit upp hos Geijer; halft omedvetet, skulle man vilja säga, har han funnit sig vara en skald. Dikterna, där han skänkte göternas känslor och tankar en röst, äro ock tillkomna utan någon direkt anslutning till vissa literära förebilder,

[1] Tvänne i sin motsats kanske karakteristiska yttranden af Geijer må här påpekas. I sin anmälan af Iduna yttrar han på tal om det under storhetstiden blomstrande, men sedan försummade studiet af fornåldern, att »ju kraftigare och förträffligare nationen själf är, desto hällre uppehåller den sig vid sin bild». Fem år senare heter det däremot uti uppsatsen om de nordiska myternas användande i skön konst, att »det fordras en nedgående sol och skuggans flor öfver näjden, innan minnenas stjärnhimmel kan begynna att tindra».

ehuru de äro alster af den för de germanska folken gemensamma riktningen mot den gamla hjältetiden.

Intresset för denna, i Sverige så lifligt under storhetstidehvarfvet, hade vid 1700-talets midt vaknat till lif i Tyskland och Danmark. G. Schütze och Mallet hade först åter fästat uppmärksamheten på den gamla sagan, och dess ämnen hade af Gerstenberg, som äfven kände äldre danska lärdes skrifter, tagits till ämnen för poetisk behandling[1]. Hans bemödanden fullföljdes af Klopstock, och denna riktning fick ytterligare näring af Ossian, som utan tvekan sattes till samman med den germanska forntidens diktning. Huru vidare i Danmark under 1700-talets senare del nordiska ämnen talrikt träffas uti literaturen, och huru denna nordiska renässans, invarslad af Ewald, slår ut i full blomning med Oehlenschläger, därom behöfver jag ej erinra.

I Sverige hade den antikvariska forskningen drunknat i det löje, Dalin spred öfver dess sista dyrkare, och det hjälpte icke att vi fingo en hel rad af dramer, en af Dalin själf, i hvilka namnen, men icke häller mera, voro hämtade från forntiden. Obetydligt är fru Nordenflychts försök att i hjältedikten öfver Tåget öfver Bält använda den nordiska mytologien, och enstaka står Adlerbeths tolkning af Eyvind Skaldaspillers sång öfver konung Håkan. Den allmänna meningen härutinnan tolkade Gyllenborg i sitt Försök om skaldekonsten:

Men om från Castals brunn du går till Mimers källa,
Att dricka grumlet ut, då skall du fåfängt svälla
Och med ett rossligt bröst åt Göters aska ge
En lofsång mer barbar och sträfvare än de.
Hvad tjänar att vårt vett med mörka sagor bråka? O. s. v.

Men så att säga bakom literaturens rygg hade dock traditionen från storhetstidens Rudbeckianism hållits vid lif. Björners Kämpadater voro den sista frukten af denna, och denna vördnadsbjudande foliant förmedlade den första kunskapen om forntiden för mer än en af de svenska romantikerna. Tegnér studerade denna bok, Livijn säger i ett bref till Hammarsköld (den 15 febr. 1812), att han föredrar »Kämpadaterna» såsom »mera poetiska» framför nyare upplagor

[1] Se härom *Pfau*, Das altnordische bei Gerstenberg i Vierteljahrsschrift für Litteraturgeschichte II och *Batka*, Altnordische Stoffe und Studien in Deutschland uti Euphorion 1896.

af sagorna, och Rääf kritiserar med dem i handen Geijers dikter. Att den sistnämde själf känt dem, kan måhända icke bevisas, men förefaller mycket antagligt [1].

Att Oehlenschlägers nordiska dikter varit bekanta för Geijer, är ganska säkert, och dessa kunna väl hafva gifvit honom impulser och lifvat hans intresse för de gamla 'göternas' saga och sång. Men behandlingssättet är åtminstone i de bästa Iduna-dikterna fullt själfständigt.

Beträffande Geijers förhållande till den nordiska mytologien torde några ord här vara på sin plats. Uti hans anmälan af Iduna heter det: »Nordens mytologi är själf poesi och en af de djärfvaste och betydningsfullaste gestalter, hvari poesien någonsin uppenbarat sig. Att göra den känd och förstådd skall blifva ett bland de förnämsta föremålen för denna skrift. Det skall ske såväl genom undersökningar om dess väsende, som genom öfversättningar från de gamla sångerna. Men lätteligen skall medgifvas, att det verksammaste medel att göra den känd vore att själf poetiskt använda den: därför skall poesien i dessa blad framdeles få allt mera mytologisk halt». Uti detta första häfte förekom en recension af Nyerups Edda; uti hvilken, efter några inledande betraktelser öfver mytologiens förhållande till religion och vidskepelse, en enkel och populär redogörelse lämnades för gudaläran sådan den i detta verk framträdde, en redogörelse, som är alldeles fri från de fantastiska och krystade uttydningar, i hvilka Atterbom och Ling excellerade. Med all sin romantiska läggning hade dock Geijer ett sundt verklighetssinne, en respekt för fakta och en kritisk läggning, som afhöllo honom från slika utsväfningar i falskt djupsinne.

Det löfte om poesi med mera mytologisk halt, som Geijer gifvit, och som klingar halft som en ursäkt, lämnade han för egen del ouppfyldt. Och småningom kom han beträffande denna sak till åsikter, hvilka beteckna ett affall från den äkta götiska dogmatismen. Dennas representant Ling hade med alla sina energiska, men otymppliga försök, hvilka redan af samtiden, några få trogna entusiaster undantagne, betraktades såsom misslyckade, blott lämnat vapen i händerna på motståndarne. Uti Geijers uppsats om de nordiska myternas användande i skön konst finnes också åtskilligt, som kommer

[1] Huru främmande den isländska literaturen ännu var för de lärda framgår af Palmblads yttrande i bref till Hammarsköld d. $^{14}/_{10}$ 1815: »I Breslau läser en professor isländskt språk och literatur, och i hela Upsala kan ingen hvarken docens eller discens tre ord dylikt».

läsaren att tänka på Ling. En villfarelse är, heter det här, »det företräde, som man tyckes böjd att gifva de rent mytiska ämnena ur den nordiska sagans värld, då däremot det gamla nordiska hjältelifvet, det vill säga det mänskliga, ej det gudomliga elementet i denna värld, blifvit snarare försummadt, ehuru det för en äkta poetisk behandling är vida mer gynnande och dessutom så litet utesluter det andra eller mytologiska, att detta först i förbindelse därmed får hållning och betydelse».

Bland de dikter, Geijer införde i första häftet af Iduna, voro några öfversättningar från isländskan och en efterbildning af Ossian, hvilka alla han utelämnat ur den samling han själf år 1835 utgaf[1]. Han fortsatte icke i denna riktning, och blott ett par gånger har han hämtat ämnen för sina egna dikter från den gamla sagan (Gjukungarnes fall, Olof Trygvason). Det är en betydlig skilnad mellan honom och Oehlenschläger därutinnan; båda inspireras af minnena från forntiden, men Geijer fäster sig icke vid det egentligen historiska, vid händelserna eller personerna. Han är icke någon berättare, han finner icke i sagan ett stoff, hvarur han kan utforma en hel följd gestalter och situationer såsom Oehlenschläger, och han saknar äfven dennes plastiskt sinnliga fantasi.

Ung Halfdan ligger *krum* på Skjold,

lyder den första versen i den sistnämdes Helge, en vers som ofta citerats såsom ett slående exempel på hans förmåga att stundom såsom här med ett enda ord åskådliggöra scenen för ögat. Något sådant skall man icke vänta hos Geijer, som städse rör sig med de allmänna idéerna. Geijers sanna storhet som skald visar sig i hans förmåga att i poesi omsätta dylika. Hans bästa och mest karakteristiska dikter äro de, i hvilka han tecknar en från forntiden tagen — icke bestämd, om vi så får säga historisk, namngifven person, utan — allmän typ, uti hvilken han i enkla drag kondenserat tidens mest utpräglade egenskaper, sådana dessa framträdt för honom vid studiet

[1] De förekomma ej häller i Geijers samlade skrifter. — Det är kanske ej ur vägen att papeka, att Geijer vid redaktionen af 1835 års samling vidtagit en mängd ändringar i detaljer och synes varit särskildt betänkt på att utplåna en del vårdslösheter i språkformen. Dessa äldre läsarter borde naturligtvis hafva angifvits i de Samlade Skrifterna, men att så ej skett, kan dock ej väcka någon öfverraskning, ty vi hafva här i Sverige ännu ej lärt oss att ställa en sådan fordran på en »fullständig kritisk apparat», som är oeftergiflig i det filologiska Tyskland.

af den gamla sagan och sången. Så i Den siste kämpen, Vikingen, Den siste skalden och Odalbonden. Då man ihågkommer att alla dessa stycken tillika äro Geijers första, skrifna enligt hans egen uppgift vintern och våren 1811, så skall man förvåna sig öfver den underbara säkerhet, med hvilken hans genius genast förde honom på den rätta vägen, och ursprungligheten i hans ingifvelse framträder än klarare. Att detta gäller äfven om dikternas yttre form, skall jag längre fram med några ord erinra om.

Personlighetsidéen är väl det för Geijer såsom filosof mest utmärkande. Om han säger, att i historien det mänskliga är det som mest intresserar honom, är detta dock ej att fatta så, som skulle de historiska personligheterna för honom framträda konkret i sin sammansatta individualitet. Fåfängt söker man i Geijers historiska verk en rad karaktersskildringar sådana som t. ex. Macaulays. De stora personligheterna äro hos den förre tecknade med säker hand i sina allmänna grunddrag, men framförallt stå de för honom såsom bärare af de stora idéerna, dessa lefvande krafter i den mänskliga utvecklingens historia. Därför lyckas ock Geijer såsom skald bäst uti att gifva allmänna typer sådana som de ofvannämda, vid hvilka det är tillräckligt med de enkla kraftiga konturerna, som fyllas ut af läsarens fantasi i den anda, stämningen anger. Geijer var en stor beundrare af Shakspere, mästaren i karaktersteckning; han har först infört honom i den svenska literaturen genom sin öfversättning af Macbeth[1], och han har äfven ägnat honom en dikt; som emellertid synes mig mera betecknande för författaren än föremålet. Att likna Shaksperes mänskor vid dockor är just icke lyckadt men detta sker visserligen blott för att få fram, huru konstnären känner den mänskliga naturen i dess innersta, äfven till sist rör

— — — — de olycksfulla trådar,
Hvarmed naturen genomlagt vårt väsen
Och hvarpå sällsamt hänger dess bestånd.
Allt sönderspringer, bryts — ett skenlif var det,
Hvad är vårt mer? — oss öfverfaller tanken
På detta lifvets flärd och hemska tomhet.

---

[1] Hammarskölds yttrande, att Geijer »något Schilleriserat med den», är icke rättfärdigt. I portvaktarescenen har Geijer *icke* följt den tyska bearbetningen, men väl strukit en replik af anständighetsskäl. Orsakerna till en del mindre

Detta ger oss en skäligen ensidig bild af den store britten.

Med denna nu påpekade riktning hos Geijer sammanhänger, att hans försök att i dikt skildra historiska personer icke slagit så lyckligt ut som de fornnordiska bilderna. Medan hans föreläsningar öfver Gustaf Vasa, det moderna Sveriges danare, hänförde åhörarne, väckte däremot hans dikt öfver densamme långt ifrån så stort bifall hos samtiden. Geijers vördnad och hängifvenhet för patriarken framlysa nog, men bilden är icke tillräckligt plastisk att blifva lefvande för åskådningen, och skalden griper oss icke så som han vill. Abstraktionen blir här ett fel, och samma är förhållandet med den lilla dikten öfver Karl XII. Den eger sitt stora intresse såsom romantikens första protest mot användandet af den rationalistiska nyttighetssynpunkten på hjälten; den väckte entusiastiskt bifall hos fosforisterna, men populär har den aldrig blifvit, därtill är den alldeles för abstrakt.

I brefväxlingen mellan Livijn och Hammarsköld är dikten på tal flera gånger. Den senare skrifver, att »Karl XII så intagit mig, att jag icke har sinne kvar för de öfriga styckena.» Obekymrad om till hvilket estetiskt slag man vill föra dikten, vill han »kalla den ett svenskt skaldestycke, ty det är kraftigt som vårt järn, sublimt och imposant som våra bärg, något vildt som vår natur och något kallt som vårt klimat». Livijn kan ej dela denna förtjusning; sjätte och än mer sjunde stroferna finner han vackra, men heter det vidare, »hela stycket synes mig kallt; åtminstone tror jag ej, att författaren varit hänryckt af en innerlig vördnad och gudsfruktan för denna stora man. Då tror jag ej, att han på detta sätt jäktat ihop gamla talesätt för att säga någonting högst vanligt på ett ovanligt sätt. Hvilken vidrig effekt gör ej *stöflarnes* pådragning. Den återkallade genast i minnet Voltaires historia om Karl XII:s stöflar. Jag måste genast lägga bort boken». Livijn vidhöll sin mening äfven sedan vännen läxat upp honom och försökt öfvertyga honom om det oriktiga i hans åsikt. Hammarsköld finner sig »frapperad» af Livijns omdöme och förklarar hans okänslighet därur, att han väntat sig »flammande lyrik», men Geijer har gjort rätt uti att framställa hjälten rent objektivt. »Härtill är det ypperliga draget om stöflarna visserligen alldeles nödvändigt och troligen är du den enda. som därvid blifvit påmint om Voltaire och hans småsinniga bespottelser. Alla andra, som läst detta svenska poem, ha vid detta ställe

ändringar såväl som till utelämnandet af hela andra scenen i fjärde akten äro däremot svåra att förstå. Jfr. Svensk Literaturtidning 1813 sp. 400 och 445.

sett denna halfgud framför sig i sin gamla kostym med den blå rocken, de gula skinnbyxorna, med handen på palatschen...[1]»

Det har gifvetvis varit Geijers afsikt att med detta konkreta drag åskådliggöra sin hjälte, men inpassadt i dessa abstrakta terziner gör det en högst olycklig effekt och kommer oss, som läst Runeberg, att tänka på Gustaf IV Adolfs parodiska upptåg. Att dikten har sina vackra ställen, skall naturligvis icke förnekas, men Geijers till åminnelsefesten 1818 skrifna marsch synes mig vida stämningsfullare. För öfrigt har Geijer, hvars första excerpter i riksarkivet och hvars sista planer på ett historiskt arbete gällde de tre Karlarne, nog sysslat mycket i sina tankar med den siste af dem. Tegnér, som gaf allt djupsinne en god dag och tecknade honom med vikingalifvets populära romantik, anslog därmed en ton, som väckte hela nationens entusiasm för dess hjälte.

»Det fordras en nedgående sol och skuggans flor öfver näjden, innan minnenas stjärnhimmel kan begynna att tindra». Dessa redan ofvan citerade ord i uppsatsen om de nordiska myternas användande i skön konst åtföljas af en hänvisning på, huru »en viss djup oro och oförnöjdhet hos det lefvande släktet tyckes bevisa, att det efter utbrunna vulkaniska jäsningar känner sig i ett slocknadt närvarande, hvarur det på allt möjligt sätt söker en utgång, vore det också blott i föreställningen. Minnet har återtagit sin rätt, till en del på hoppets bekostnad, under det önskningarne likväl äro mångfaldigare än någonsin; och det må då ej förundra oss att ibland mängden af dessa få ännu innan alla dagars ända höra röster, som ropa: I döde, stån åter upp igen!» Ur en liknande stämning äro Geijers nordiska dikter sprungna. Och särskildt det vemod, som födes under »minnenas stjärnhimmel», har kommit fram uti Den siste kämpen och Den siste skalden, båda föga skiljaktiga typer för den hedna kraften; det är blott situationen som växlat och utförligare skildrats i det senare stycket. I undergångens stund framträda ännu en gång de höga gestalterna i all sin imponerande kraft och ännu en gång uppstiger den strålande ljusbilden af det svunna hjältelifvet, af all dess härlighet i dåd och sång.

I viss mån närmar sig till dessa dikter Idunas äpplen, där Geijer skildrar den nordiska gudavärlden såsom ett slags »lustgård»

[1] Se Hammarsköldska brefsamlingen för februari — mars 1812. — Det bör anmärkas, att Livijn ej kunde tåla Geijer på grund af dennes, som han sade, odrägliga egenkärlek.

med drag, som mera erinra om ett slags antikiseradt paradis. Det är en gyllne ålder af oskuld och frid, som nu blott skaldernas harpa kan väcka till lif.

Dessa dikter föra tanken hän på Tegnérs i ett senare Iduna-häfte offentliggjorda »Den gamla hedningen» (sedermera med titeln Asatiden). Skilnaden mellan denna dikt och Geijers är karakteristisk nog. Frånsedt att Tegnér enligt sin vana utgjuter sin harm öfver samtidens »dvärg-ätt, så kraftlös, så öfverklok», är behandlingen helt olika, i det att här hela innehållet är omsatt i bilder: Walfader rider ut på åttafotade springarn, Tor jagar det vrenskande spannet öfver Bifrost o. s. v.[1]

De intressantaste af de Geijerska dikterna äro Vikingen och Odalbonden, de båda representanterna för hjälteålderns olika sidor, tillika framställande två grunddrag hos det svenska folket såväl som hos Geijer själf. Å ena sidan den lugna kraften, det stråfsamma arbetet, kärleken till den fäderneärfda grunden, den svenske mannen, sådan Geijer sett honom uppe i hembygden och sådan han ville bevara honom, konservativ, stödjande sig vid traditionen, oberörd af dagens skiftande vindkast och af tidens nya flärd. Det är det 'avtoktona' draget hos Geijer, som Valdemar Vedel i sin sanna och vackra skildring af Geijer med rätta betonat. Å den andra sidan den djärfva, oroliga äfventyrslusten, längtan efter det rika, växlande, glänsande lifvet därute, upptäckarlynnet — ett ej mindre svenskt drag. Och som bakgrunden i den ena dikten är hembygdens natur, Vårmlands skogar och åsar, där Geijer vandrade omkring under sina ferier, medan tankarne växte och togo form — fädernebygden, dit han bar en ständig hemlängtan, så klingar genom den andra sången som en orgelton hafvets brus, det omätliga, som låter blicken svåfva bort i nya, okända rymder.

Det var på färden till England Geijer gjorde sin första bekantskap med hafvet. På honom, bergsbygdens son, verkade det såsom en uppenbarelse. »Jag är glad att ha sett *hafvet*. Det är någonting stort och ursprungligt. Man begriper utan det ej häller *landet*. Man bör se detta uppstiga ur vattnet», skrifver han i sitt första bref hem och fortsätter: »Man känner ej vattnet förrän man sett detta

[1] Pref. Ljunggren har (Sv. Vitterhetens Häfder IV: 469) fäst uppmärksamheten på den olika stämning, som herskar i denna dikt i jämförelse med Schillers »Die Götter Griechenlands», men trots detta synes mig dock Hammarsköld hafva rätt, då han antagit att det sistnämda stycket föresväfvat Tegnér vid diktandet af Asatiden.

element i sin makt och härlighet. Vi äro vana att skåda det fängsladt inom stränder, upptaget liksom på nåder af sin broder jorden emot förbindelse att hålla dess gröna tapet vid frisk färg och fägring. Här skall man se det!»

Så starkt har detta intryck varit, att det befruktade Geijers fantasi, då han den följande vintern diktade sina första sånger, af hvilka Vikingen säkerligen städse skall blifva den mest populära.

Gemensam för Vikingen och Odalbonden är den starka självkänslan — också ett Geijerskt drag. Men då den hos den gamle nordbon framträder såsom tillit till sig själf och till egen kraft, så är den hos Geijer egentligen ett utslag af det patos, som fyllde honom. Redan i ungdomen hade släkten hemma i Värmland höga tankar om honom, och hans hustru berättar, huru han hemkom från Upsala såsom nyblifven magister »stolt och otillgänglig. Jag var på en gång förtjust, blyg och rädd och afhörde med stigande intresse hans förmätna resonnemanger med min far om poesi, musik och filosofi. Han vågade motsäga och bestrida den tidens förhärskande meningar i dessa ämnen, käckt och oförskräckt, och det emot min far, som jag ansåg för så ofelbar i sitt omdöme. Detta var eget men hänförande». Det hände ock, att han, uppväckt ur sina »kontemplationer och musikaliska fantasier» och tillspord om någon fråga, »förifrade sig och sade hvad han själf sedan ej viste om, utan erkände som paradoxt.»

I umgänget kunde detta leda till ledsamheter och missförstånd, och man ser af samtida omdömen från personer, som icke kände honom nära, att hans sätt understundom kunde inge föreställningen, att han var en egenkär herre, stolt öfver sin egen visdom. I Geijers literära färd visar sig detta nästan endast i anfallet på Grubbe, hvilket man kunde önskat vara ogjordt, men utan tvifvel var han i detta fall hetsad af Höijer. Äfven i recensionen af Atterboms skrifter efter »affallet» kunde *kanske* den gamla vänskapen fått mildra de beska sanningarna, men huru han än handlat, skulle förargelsen hafva kommit.[1]

Detta starka patos, som fyller Geijers själ, bär nästan alla hans skrifter, och det är i första rummet detta, som imponerar på oss,

---

[1] Någon gång kan väl också den romantiska förhäfvelsen gentemot hvardagsmänniskorna komma fram. Så i uppsatsen om den nordiska mytologien och konsten, där Geijer talar om religionens pånyttfödelse: »Och med detta tvifvelsutan besynnerliga yttrande vilja vi sluta inledningen till våra betraktelser». — Äfven tillägnan af afhandlingen om Thorild synes mig ej fri från affektation.

rycker oss med och inger oss beundran. Han tager profetens later, men har rätt därtill. Då han stred för sina idéer, kände han sig hafva fullmakt från den högre makt, i hvars tjänst han stod. Allvaret präglar alltid Geijers skrifter, men det är ett allvar, som är fritt från hvarje dysterhet, buret som det är af hans djupa, förtröstansfulla optimism. Bland hans dikter är det blott den humoristiska »Omständigheterna», som är skämtsam, men glädjen är den andra sidan af allvaret uti hans sunda natur. Hans hustru berättar: »Han sade ofta, att han aldrig känt någon lyckligare varelse än han själf, och var en verklig fiende till allt pjunk och allt sentimentalt missnöje med denna världen». Romantisk Zerrissenheit känner han icke till, och hans utveckling går lugnt framåt utan våldsamma kriser; »affallet» är icke ett plötsligt omslag, fast det så förekom de samtida, utan följden af en sedan länge pågående process. I känslan af denna andliga jämvikt njöt Geijer lifvet, och i sitt härliga bref af den 26 mars 1820 tillropar han sin mindre lycklige vän Atterbom: »Sorg är synd; ty tillvarelsens innersta är salighet.» Det slår också emot oss ur Geijers bästa dikter denna en sund själs hälsa, hvilken verkar stärkande och uppfriskande som det haf, som inspirerat Vikingen.

Geijer var ingen böckernas man. Han lefde hälst i naturen och där arbetade han ock; boken om Thorild uppstod till väsentlig del på vandringar i hembygden. Som Geijer älskar naturen, älskar han ock de naturliga enkla förhållandena och karaktererna. »De varaktigaste beståndsdelarne af mänsklig sällhet», säger han, »äro och förblifva de enklaste, de naturligaste, de renaste — familjekärlek, vänskap, trohet, fosterlandskärlek. Vid denna heliga källa har den störste och äldste bland skalderna stått; ur den strömmar hans sång såsom ett friskt källdrag igenom världen. Läs Iliaden.! — Ett *hem* i den stora vida världen! En *hemkänsla*, hvilken under lifvets irrfarter såsom en välgörande värme lägger sig mild kring hjärtat! — älskar du den? Läs Odysseen!»

Geijer hade en mystisk tendens, som bland dikterna egentligen kommit fram i »Bergsmannen», hvars släktskap med Novalis påpekats. Och denna stämning tilltalade naturligtvis många långt mer än friskheten i andra dikter. Ling t. ex. skref om denna dikt[1]: »Där framträder jättelifvet i strid med gudarnes och människornas, och denna höga och sanna åsikt af nordiska myten tycks Geijer annars i sina dikter ha glömt». Men denne hade alltför mycket sund

[1] Odateradt bref (febr. 1812?) i Hammarsköldska brefväxlingen.

verklighetssans för att hänge sig åt några utsväfningar åt detta håll. Då Geijer som skald ej når det högsta han kan, är det alldeles ej därför, att han som fosforisterna förlorar fotfästet; snarare ligger för honom faran i att blifva något prosaisk. Om Maj-betraktelserna i Idunas fjärde häfte, hvilka onekligen äro något ojämna, yttrade recensenten i Literaturtidningen (Hammarsköld) att den andra var det sämsta poem, som förekommit i tidskriften; han fann dikten trivial, innehållande blott »ett kaos af antitetiskt uppskrufvade moraliska tänkespråk», och utgjuter alla sin vredes skålar öfver densamma. Att Geijer själf erkände något berättigadt häruti, framgår däraf, att han senare af diktens ursprungliga tolf strofer strök ej mindre än hälften. En liknande stark reduktion undergick äfven »Den 3 juni 1814», men man frågar sig dock om icke ytterligare strykningar skulle varit till fördel för intrycket af de verkligen vackra strofer (särdeles de sista) denna dikt innehåller.

I föregående häfte af denna tidskrift har jag sökt uppvisa, att de Geijerska dikterna till sin form beteckna en ny princips genombrott, och att Geijer därtill inspirerats af folkvisan, honom förtrogen sen barndomens dagar. Hans förhållande till denna är emellertid icke ren efterbildning; de dikter, hvilka komma balladen närmast, såsom Skogsbruden, Svegder och den vackra, allbekanta Kolargossen, äro icke de älsta. Men redan i Vikingen bära tonen och rytmen omisskänligt vittne om, hvarifrån de stamma.

Manhem, den sång, som inleder Idunas första häfte, bildar ett undantag härifrån; man skulle tro sig hafva att göra med ett alster af någon gustavian, då man möter verser sådana som:

> En slaf är den, som usla lustar jaga,
> Om kedjan aldrig skramlat kring hans fot.

Eller:

> Nej, renom det de förra dygders tempel o. s. v.

Skulle man ej tro dem höra till i ett stycke af Leopold? Att Manhem slog mycket an på recensenten i det akademiska organet, Journalen, är helt naturligt; den fann med förtjusning, att här var intet af »den splitter nyaste poesien». Men denna dikt är tydligen skrifven efter de andra Iduna-sångerna för att tjäna som ett program. Den har icke deras ursprunglighet, utan har tillkommit i en viss medveten afsikt, och därmed hafva ock hos skalden minnena från den härskande vitterheten trängt sig fram.

I Manhem och i allmänhet för mera reflekterande dikter äfvensom för berättande, upptog Geijer och använde med förkärlek en

sydländsk strof, den åttaradiga stanzen. Kritiken anmärkte, att detta främmande versmått icke passade för svenskan, men Geijer lät sig icke bekomma däraf. »Enligt mitt öra», svarade han i en not i Idunas andra häfte, »är det knappt något, som så fullkomligt eger, hvad engländarne kalla the full resounding line». — Med samma jämnmod upptog han anmärkningarne mot hans nyheter i språket. I hans starka imperfektformer, såsom trang, svang, klang, klungo, sågo somliga, de konservativa, vårdslösheter, andra, fosforisterna, däremot en import från Tyskland. Geijer förnekade båda delarne och tröstade sig med, att om man ej genast godkände bruket af dessa gamla former, så kunde han få rätt »åt året».

Då man talte om vårdslösheter i Geijers dikter, så var det för öfrigt icke utan skäl. Detaljer voro nu icke hans sak, och man skulle kunna anmärka, att rimmen stundom äro dåliga eller tillkomna genom förvrängning t. ex. Östervågor — frågar. Betänkligt är ock, att skalden ofta allt efter sin bekvämlighet utan det ringaste skäl öfvergår från presens till imperfektum eller tvärtom; flera dylika fall blefvo emellertid rättade, då Geijer 1835 utgaf sina dikter i samlad flock. Vid detta tillfälle nagelfor han äfven med enskilda uttryck och skydde icke att stryka eller omarbeta hela strofer; se t. ex. Idunas äpplen eller Brages harpa. I allmänhet äro dessa ändringar afgjorda förbättringar.

I jämförelse med gustavianernas lediga konversationsmanér eller Tegnérs smidiga eller Atterboms mjuka, något veka verser göra Geijers ett tungt intryck [1]. Men just denna kraftiga rytmik passar så väl till den flärdfria enkelheten och det manliga allvaret, som prägla dem. På ett ställe i Svea Rikes Häfder, där Geijer talar om det svenska lynnet, säger han att »allt hvad som väcker, förenar och sammantränger de i djupet hvilande moraliska krafterna, hörer egentligen till Nordens hälsa». Till en sådan väckelse och en sådan samling bidrog Geijer med sina dikter, hvilka, sprungna ur djupet af hans natur, anslogo grundtonerna i folkets egen karaktär. Hans ideella riktning, hans religiositet, hans om jag så får säga sunda mystik, hans friska natursinne, hans kärlek till familj och hem, hans ljusa syn på lifvet, hans manliga oförskräckthet — allt detta har gjort, att, såsom en dansk författare säger, då svensken skall nämna typen för det bästa hos sitt folk, så nämner han Erik Gustaf Geijer.

[1] Att Geijer äfven kunde skrifva mera smältande verser visade han i den hymn han ägnade sin älsklingskonst, musiken, Brages harpa eller harmoniens makt.

Otto Sylwan.

Historiografi och Censur under frihetstiden.

Frågan om en rikshistoria om Karl XII.

En så bragdrik och växlande bana som Karl XII:s fäste i hög grad samtidens uppmärksamhet vid sig och satte talrika pennor i rörelse till prisande eller klandrande skildringar. Redan under Karls lifstid hade en hel rik litteratur vuxit upp kring hans namn. GRIMARET publicerade åren 1705—11 sitt kortfattade och från innehållssynpunkt föga märkliga arbete *Les Campagnes de Charles XII, Roi de Suède* (I—IV), genom hvilket han ville för Väst-Europas bildade publik i en lättläst form framställa hufvuddragen af Karls lif och fälttåg. Alltifrån år 1702 utgafs med ett eller annat års mellanrum i Leipzig och Frankfurt del efter del af S. F:s *Ausführliche Lebens-Beschreibung Carls des XII*[1], hvilken till sist i 10 duodes-volymer nådde ända fram till och med år 1718 (10:de delen tryckt år 1719) — hufvudsakligen en otymplig kompilation af samtidens tidningar och krigsrelationer, tillökad dels med utdrag ur publicerade akter, dels med diverse poetiska utlåtelser, epigram öfver Karls fiender, medaljinskriptioner o. s. v. Motståndaresidan grep till ordet i sådana skrifter som *Das verwirrete Pohlen* (tr. Frf. u. Leipz. 1711) och *Mémoires sur les dernières Révolution de la Pologne* (tr. Rotterd. 1710), båda utgångna från konung Augusts läger och försvarande hans politik; i den berömde publicisten DANIEL DEFOËS tydligen under in-

[1] SCHMAUSS uppgifver i företalet till *Das Glorwürdigste Leben . . Caroli XII* (se vidare nedan sid. 81), att förf. varit en Samuel Faber, förr skolrektor i Nürnberg. Denne nämnes i MEUSEL, *Bibliotheca Historica* I, 7, sid. 204 såsom författare af ett par i pedagogiskt syfte utarbetade framställningar af världshistorien; däremot finnes ibm intet om detta arbete. NORDBERG nämner i sitt företal äfven gissningsvis namnet Sigfrid Fassman, ett — såvidt jag kunnat finna — i biografiska och bibliografiska arbeten alldeles okändt namn. — Med del VII (tr. 1708) upphör tydligen S. F:s författarverksamhet, ty i delarne VIII—X (tr. 1717 —19) saknas detta märke å titelbladen.

flytande af Englands oro öfver den Görtz-Gyllenborgska stämplingen författade *Narrative of the Life and Death of John Rhinholdt Count Patkul* (tr. London 1717)[1] m. fl. Karl själf var på intet vis blind för den publicistiska verksamhetens betydelse i och för samtidens och eftervärldens dom öfver hans lifsgärning. Icke allenast lät han sig angeläget vara att såväl i utlandet som i Sverige sprida pålitliga berättelser om sina viktigaste krigsbragder[2], utan han ägnade äfven omsorg åt att redan under hans lifstid en sammanhängande historisk skildring af hans företag skulle komma till stånd. Sedan det blifvit honom bekant, att hans kammarherre Gustaf Adlerfeldt af eget initiativ begynt skrifva en »journal», som tecknade det märkligaste af händelserna i och vid det svenska högkvarteret, gjorde han sig själf underrättad om detta arbetes innehåll och fortskridande samt lät tillställa Adlerfeldt alla slags akter och berättelser, som kunde låta hans journal svälla ut till en verklig krigshistoria[3]. Säkerligen var det ock med konungens medgifvande — om ej rent af på hans uppmaning — som Adlerfeldt år 1707 lät publicera ett utdrag af sina gjorda samlingar i skriften *Warhaffter Entwurff Der Krieges-Thaten Carls XII*[4]. Det stora ryska tåget med dess olyckliga utgång satte ett tvärt slut på dessa historiografiska arbeten i konungens omgifning. De hopade svårigheterna gåfvo annat att tänka på än pennfäkterier, och nederlag och lidande hade ju ej samma eggande för-

[1] Uppgiften om Defoës författarskap har jag erhållit genom Halket & Laine, *Dictionary of the anonymous and pseudonymous litterature of Great Britain.* Warmholtz i *Bibliotheca Historica Sveo-Gothica* anmärker vid n:o 5507: »Tillfället, wid hvilket denna Engelska Skrift utgafs, är märkwärdigt.» Att Defoë ännu år 1717 nyttjades af den engelska regeringen för politiska syften, framgår af artikeln *Defoë* i *Encyclopedia Britannica, VII.*

[2] Flere dylika vet man bestämdt hafva utgått från konungens läger, särskildt *En Officerares utförlige Relation, om den Bataillen och härlige Seger, som Hans Kongl. Maj:t af Sverige vid Clissova erhållit*.. Enligt Adlerfeldt, *Histoire Militaire,* I s. 158 (Pariser-uppl.) är denna relation skrifven af öfverstelöjtnant Ehrenschantz, »qui fut toujours proche de Roi pendant tout le temps de l'action.» Jfr härmed Karl XII:s ord till rådet, då han underrättar det om denna seger: . . »som I framdeles af relationerne, hvilka däröfver skole varda författade, omständligare varde förnimmandes i allt» — *Historiska Handlingar,* II s. 187.

[3] Detta enligt företalet till Adlerfeldt, *Histoire Militaire de Charles XII,* tr. Amstd. 1740 (i 4 delar) och Paris 1741 (i 3 delar) samt sedermera äfven på tyska. Editionen verkställdes af G. Adlerfeldts son Karl Maximilian Emanuel Adlerfeldt, hvilken äfven skrifvit nämnda företal. Dettas uppgift, att konungen på nämndt sätt understödt arbetet, bekräftas genom inre grunder.

[4] Kvartformat. Anonymt utgifven utan angifvande af tryckort — numera ganska sällsynt.

måga som förut de lysande framgångarne. Dessutom hade Poltavadagen gjort slut på de egentliga historieskrifvarne i Karls följe. Adlerfeldt föll i slaget för en kanonkula, lämnande sin journal afbruten efter en kort notis under den 26 juni om fiendens framryckande. Spårlöst försvann efter slaget den berömde latinske stilisten statssekreteraren Olof Hermelin, hvilken — väl äfven han med konungens vetskap och understöd — i ett vidlyftigt »diarium» skildrat Karls krig och politik[1]. Enskilda personer i konungens följe fortforo att föra sina »reseböcker» och »journaler[2]; de i Ryssland fångne generalerna och officerarne kände behof af att försvara sig och sina åtgärder mot det tadel, som konungen riktat mot en och annan af dem, och sammanförde så till självförsvar vidlyftiga memoarartade skildringar öfver viktigare händelser före Poltava och svenska härens kapitulation eller stående i samband med dessa[3], men att något vidare åtgjorts af konungen i historiografiskt syfte skönjes ej.

---

[1] Om H:s bortgång se min undersökning *Olof Hermelins öde vid Poltava,* i *Historisk Tidskrift* 1898 s. 348 f. Äfven Hermelins diarium undergick egendomliga öden. Se vidare nedan s. 85 f.

[2] Märkligast bland dessa torde vara den bekante taffeltäckaren J. D. Hultmans i talrika afskrifter spridda och år 1819 af Gustaf Floderus i *Handlingar hörande till Konung Carl XII:s Historia,* I, publicerade *Enfalldige doch Sanfärdige Annotationer och Anmärkningar öfver . . . Konung Carl Den XII:tes för hela Världen namnkunnige Hjeltebedrifter* etc. Originalexemplaret af dessa synes utan allt tvifvel vara det i **Linköpings Stifsbibliotek** förvarade, som är signeradt *Hist. 185.*

Ganska intressant är ock J. M. Norsberghs *Resebook,* **Upsala Universitetsbiblioteks** *Allm. Manuskr. Saml. F 135.*

[3] Flere af dessa berättelser bära en mycket tydlig prägel af självförsvar eller af kritik mot motståndare, hvarigenom deras värde såsom direkta historiska källor naturligen i hög grad förminskas. Detta gäller särskildt om Adam Ludvig Lewenhaupts och Axel Gyllenkrooks berättelser. I **Upsala Univ:s Bibl.** finnes en volym, *Nordinska saml. 913* (4:o), som främst innehåller en renskrift af Lewenhaupts långa berättelse, egenhändigt rättad af förf. själf, samt vidare berättelser af öfverstelöjtnanten C. A. Sincklair, generalmajoren K. G. Creutz, öfversten sedermera generallöjtnanten Axel Gyllenkrook, generalmajoren Karl Roos, kaptenen L. M. Tisensten och kaptenen Jöran von Öller. Samtliga dessa — utom Sincklairs, som är original — afskrifna af samma hand och sålunda tydligtvis samlade af Lewenhaupt eller för hans räkning. Flere af dessa berättelser hafva för öfrigt spridts i talrika afskrifter, och tre bland dem äro tryckta: Lewenhaupts delvis och Creutz' helt i den bekanta volymen *Enväldets skadeliga påfölgder och Aggets bittra frugter* etc. (Sthlm 1757), till trycket besörjd af Lewenhaupts måg K. G. Boije; Gyllenkrooks hos Fant, *Handlingar till upplysning af Svenska historien,* St. 3 (Ups. 1800).

Efter Karl XII:s bortgång med de därpå följande tvära förändringarna af Sverges inre och yttre villkor tog skriftställeriet öfver den döde hjälten ny fart. Den sedermera såsom läroboksförfattare och professor i Göttingen kände Johan Jakob Schmauss ägnade under sina af allehanda publicistiska företag fyllda ungdoms- och vandringsår uppmärksamhet åt Karl XII och inrymde honom en plats i sitt vidlyftigt planerade *Staats- und Helden-Cabinet.* Hans oafslutade *Das Glorwürdigste Leben und die grossen Helden-Thaten . . Caroli XII . .* (I—II, Halle 1720) är endast en bearbetning af det material, som förut fanns i tryck, nämligen särskildt af tidningar, relationer, en del bland de ofvan anförda samtida skrifterna, hvarjämte talrika handlingar införts *in extenso* ur publicerade aktsamlingar. Om också Schmauss vid behandlingen af detta material hvarken visat någon stilistisk eller någon kritiskt sofrande förmåga, så har han en gifven förtjänst därigenom, att han dels i allmänhet genom ett företal och dels å hvarje särskild punkt af framställningen genom citat af källor samvetsgrant orienterar läsaren i det material, hvarur han öst. Långt bakom Schmauss' arbete trots dettas formella bristfällighet står den flitige franske publicisten Limiers' *Histoire de Suede sous le regne de Charles XII* (12 böcker i 6 band, Amstd. 1721), äfven denna en bearbetning af tryckt material men i allmänhet opålitligare än Schmauss' arbete och saknande dettas källanvisningar[1]. Af föga värde men likväl med stort intresse af allmänheten lästa voro de ofta helt fritt hopfantiserade skildringarna i *History of the wars of Charles XII* (London 1720), enligt uppgift å titelbladet författade »by a Scots gentleman in the Swedish service», i verkligheten flutna ur Daniel Defoës skickliga penna.

Dessa och andra arbeten — jag nämner yttermera särskildt Voltaire's i talrika upplagor spridda *Histoire de Charles XII* — spredo till vida kretsar berättelsen om Karls och hans svenskars långa och ojämna kamp samt slutliga nederlag. Så smickrande än den uppmärksamhet, som sålunda visades Sverge, dess döde konung och

[1] »Il seroit à souhaiter que les actions de ce heros [= de Charles XII, ce jeune conquerant, l'étonnement et l'admiration de toute l'Europe] eussent été publiées par d'autres écrivains que par l'auteur de *la vie de Moliere* ou par l'infatigable et médiocre M. *de Limiers*», skrifver Lenglet du Fresnoy i *Methode pour etudier l'histoire,* V, s. 87.

Om förf., Henri Philippe De L., finnas endast fåtaliga uppgifter. Han föddes mot slutet af 1600-talet i Nederländerna och afled år 1725. Själf nämner han sig »docteur en droit.» Hans mest kända arbete torde vara *Histoire du règne de Louis XIV,* hvilket mycket skarpt bedömdes af Lenglet Du Fresnoy.

dess folk, kunde vara för nationalfåfängan, så hade den likväl sin mycket betänkliga sida från svensk synpunkt. Äfven de bland dessa framställningar, som allenast eller öfvervägande med beundran vände sig kring Karl XII, kunde blott med största ofullständighet gifva teckningen af honom och hans förhållanden, då de måste stödja sig på i tryck tillgängligt material jämte en och annan skäligen lös utsaga af händelserna ej alltför nära stående personer. Många viktiga drag måste blifva utelämnade eller misstydda, och därigenom kunde Karls och svenskarnes hållning i talrika punkter komma att framstå i alldeles skef dager. Därför kunde det med skäl kännas såsom en uppgift af nationell vikt att få en från synpunkten af Sveriges ära och intresse tillfredsställande skildring af Karls regeringstid — allra helst som ett stort och talangfullt skrifvet historiskt arbete var ägnadt att öfver landet kasta en vetenskaplig och litterär glans, knappast mindre än den krigiska och politiska, som följde af de bragder och statshandlingar, det tecknade.

Redan vid den andra riksdagen efter Karl XII:s död skall man hafva fäst uppmärksamheten på att konungens historia borde skrifvas[1]. Under de närmast följande åren hafva åtskilliga enskilda svenskar känt sig manade att inom blygsamma proportioner lösa en dylik uppgift[2], men hvad man ansåg sig behöfva, var ej dylika privata försök med deras talrika brister och luckor utan ett helt eller halft officielt arbete, en verklig rikshistoria. Då rikshistoriografen Jakob Wilde af sina andra arbeten var förhindrad att öfvertaga denna uppgift, öfverlämnades den år 1722 i stället åt den berömde vältalaren Johan Upmarck-Rosenadler, censor librorum och nu försedd med kansliråds värdighet. Oaktadt kanslikollegium vidtog ganska omfattande åtgärder för att fullständiga den samling af bref och akter, som ställdes till Rosenadlers förfogande, kom denne icke att lägga någon egentlig hand vid verket, hvilka nu de grunder hafva varit, som ställt honom hinder i vägen[3]. Från början af 1730-talet höres ej mera om hans tillämnade stora arbete. Uppgiften kom i stället

---

[1] Westrin, *Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref*, i *Historisk Tidskrift 1895*, s. 334.

[2] Se bl. a. vol. *F 111* (4:o) **U. U. B.**, en Karl XII:s historia i manuskript, författad af Johan Funck, då tjänsteman i riksarkivet och genom sina anhöriga — bl. a. farbrodern Thomas Funck, öfverste och 1711 sändebud af Karl XII till Porten — väl bekant med en del förhållanden under krigstiden. Johan Funck själf blef sedermera landshöfding i Upsala län och dog 1773 — enligt Anrep.

[3] Se härom närmare Westrin, anf. st.

att öfvertagas af doktor Jöran Nordberg, kyrkoherde i Klara församling i Stockholm, hvilken af enskild drift — ledd af sitt personliga intresse för de stora krigsårens händelser — begynt göra förstudier och samlingar till ett verk om Karl XII[1].

Då det alltmera visat sig ovisst för att icke säga osannolikt, att planerna på en verklig rikshistoria öfver Karl XII, skrifven af en ämbetsman efter offentligt bemyndigande, skulle realiseras, mottogo riksrådet och kanslikollegiet med stor tillfredsställelse underrättelsen om Nordbergs företag. Kanske kunde det af hänsyn till främmande makters tankar om ett eller annat i den blifvande historien rent af vara lämpligare, att denna icke finge en alltför officiell karakter. Men det gällde att sörja för att verkligen också något allvarsamt åtgjordes vid arbetet, så att icke det hela afstannade med de första ansatserna, såsom det hade skett för Rosenadler. Främst gällde då, att författaren ej måtte af andra sysselsättningar dragas från sin uppgift; därför sökte Nordberg och erhöll år 1731 genom ständernas förmedling befrielse från de mångfaldiga extra-uppdrag, som vid sidan af hans kyrkoherdebefattning under de senaste åren hopats på honom[2]. Sedan han sålunda »wunnit någon mera frihet, at in-

[1] Nordberg hade åren 1703—15 stått konungen och krigshändelserna nära, dels såsom fältpräst och konungens hofpredikant, dels såsom framskjuten andlig ledare för de i Ryssland fångna svenskarne, dels slutligen efter sin återkomst till Sverige såsom Karls öfverhofpredikant.

[2] Den 21 maj 1731 anmälde landtmarskalken i sekreta utskottet ett memorial från kyrkoherden doktor Nordberg, dateradt samma dag, däri denne »i anseende til de af honom anförda omständigheter» begärde befrielse »ifrån des extra sysslor, såsom uti Consistorio, Banquen, Defensions Commission och flerestädes, på det han så mycket bättre måtte kunna sköta sitt Embete och församlingen . . . . förklarandes kyrkoherden Nordberg däruti för öfrigt att han så skall sökia at använda sin tijd, att han eij få den tillwijtelsen at äta sit bröd uti lätia.»

S. U. var villigt att befria Nordberg, »men frågan blifwer, på hwad sätt honom resolution härutinnan skall meddelas, efter som det äro några sysslor, som til exempel hwad Consistorium och Banquen angår, hwarifrån han här i secrete utskottet eij kan dispenseras.» Därför beslöts att genom underdånigt memorial hos Kongl. Maj:t rekommendera Nordbergs ansökan, hvarpå Kongl. Maj:t kunde notificera Nordberg, att han »ifrån de honom opdragne extra sysslor blir dispenserad» och andra därtill förordnade. — *Sekreta utskottets protokoll 1731,* fol. 1166 f., S. R. A.

Med anledning häraf resolverades i rådet d. 2 juni 1731: »werkställes Secrete Utskottets Memorial dat. d. 21 Maji nästl. angående Kyrkioherdens wid S:t Claræ Församling här i Staden Jöran Nordbergs ansökning, at blifva dispenserad såwäl ifrån des Consistorial-sysslor, som andra biförrättningar.» — *Inrikes rådsprotokoll 1731,* fol. 282, S. R. A.

dela stunder och sysslor annorlunda än tilförne»[1], kunde han med ifver skrida till arbetet. Detta underlättades snart för honom därigenom, att regeringen på honom öfverflyttade det understöd, som varit Rosenadler utlofvadt, d. v. s. gåf honom all nödig tillgång till de handlingar, som angingo rikets krig och politik. Enligt Nordbergs egen uppgift erhöll han genom utdrag ur kanslikollegii protokoll d. 31 augusti 1731[2] rättighet att begagna de akter, som han för sitt arbete behöfde. Det var framförallt registraturen och originaltraktaterna, som Nordberg önskade och fick nyttja. Den tillåtelse, han erhållit, var emellertid icke oinskränkt utan måste i en del speciella fall särskildt inhämtas, nämligen i fråga om originaltraktater, som ännu kunde hafva något slags politisk betydelse. Om i sådant fall det ej ansågs opportunt att publicera hela traktaten, ombesörjdes för Nordberg lämpliga utdrag; annars hafva fullständiga afskrifter af originalakterna blifvit ställda till hans förfogande[3].

---

[1] Företalet till *Konung Carl XII:s Historia*, fol. XVI.

[2] Företalet till *Konung Carl XII:s historia*, fol. XVIII. — Nordberg talar där blott om ett *extractum protocolli* utan att säga, hvar det förts, men sannolikt åsyftar han kanslikollegii protokoll. Jag har emellertid fåfängt eftersökt någon dylik uppgift såväl i dessa protokoll som i rådsprotokollen för utrikes och för inrikes ärenden.

[3] Belysande är här frågan om traktaterna mellan Sverge och Preussen af 1703 och 1707. Nordberg hade d. 4 sept. 1739 till kanslikollegium framställt begäran att »få låna en emellan Swerige och Preussen år 1703 wed Thorn sluten Tractat.» — *Kanslikoll. prot.* af sagda dag. — Svar härpå gafs först d. 16 januari 1740, då Nordberg uppkallats till kollegiet. Han anförde då, »at ehuruwäl han i Lamberti Memoires [Lamberti, *Memoires pour servir à l'Histoire du XVIII Siecle*] och Smaussens historie [Schmauss, se ofvan!] Anmärckt åtskillige omständigheter och passager uhr denna nyssnämnde tracktat, men så differera de från hwarannan: Hwarföre och som des Historia öfwer Konung Carl XII blir mycket fullständig, så skulle han önska få något mer härom anföra, än hos förbemälte auctorer finnes» . . . . Kollegiet fann, »at som genom en article af denna tractat blifvit öfwerenskommit, at den eij må utan bägge höga parters samtycke någon communiceras, och det Preussiska Hofwet, så mycket witterligit är, sådant å sin sida efflerkommit: så på det eij det Preussiska Hofwet måtte om merabemälte Tractat här divulgeras det förtycka, ehuru Tractaten eij blifwit af Preussen hållen: så wore bäst at extractwis allenast införa densamma i merbemälte Historia.» — I följd häraf fick aktuarien vid riksarkivet Stiernman befallning att »formera ett Extract», hvilket, innan det tillställdes Nordberg, skulle af kollegiet granskas.

Samtidigt begärde Nordberg få del af 1707 års traktat med Preussen, och som i denna ingen klausul fanns beträffande dess publicerande, fick Stiernman befallning »at tilställa Doctor Nordberg Copia däraf at införas i des historia.» — Allt enligt *kanslikollegii protokoll* d. 16 januari 1740.

En om också ej viktigare så dock bekvämare källa för sin framställning hade Nordberg liksom före honom Rosenadler sökt i Olof Hermelins förut omnämnda »diarium.» Detta diarium har varit mycket omtaladt men af högst få personer verkligen kändt. Att Hermelin vid sidan af sin diplomatiska verksamhet och sitt politiska författareskap sysslat med något arbete till Karl XII:s historia, därom stämma många vittnen öfverens, men det är oklart, hurudant detta i själfva verket varit. Den bekante publicisten Nemeitz uppgifver, att H. rent af skrifvit en Karl XII:s historia på latin[1]. Någon sådan vet ej Nordberg, den ende, som veterligen säger sig både hafva sett och nyttjat H:s arbete, af; enligt honom var detta en dagbok, som H. begynte föra på våren 1702, och i hvilken »han då strax börjat anteckna, hwad dagligen skedde eller hwad rapporterna några dagar efteråt berättade. Åfwenledes hade han gifvit sig tid att gå registraturen igenom och samla därutur det, som för hans ankomst passerat.» I samma riktning går ett annat vittnesbörd, visserligen af långt senare datum men ej oviktigt, då det synbarligen grundas på självständiga forskningar — det är den kände samlaren Gahn Perssons. Denne betygar, att H. fört ett »ganska vidlöftigt diarium öfver allt det, som i fält förlopp» samt tillfogar, att det var skrifvet på latin och af ett ris' storlek[2].

Den underrättelse, som man hade om Hermelins diarium, gjorde, att Karl XII:s tilltänkta häfdatecknare med stor ifver traktade att få det i händer. Så gjorde Rosenadler efterforskningar efter det på den tid, då han ännu sysslade med denna historiografiska uppgift[3]. Sedan Nordberg på allvar begynt med sitt arbete, fortsattes dessa efterforskningar. Det hade förut visat sig omöjligt för kanslikollegium att uppspåra diariet; nu togs saken om händer af riksens maktägande ständer själfva. Säkerligen efter någon uppmaning af Nordberg tog sekreta utskottet vid 1734 års riksdag upp frågan och begärde med anledning af kanslikollegii tidigare forskningar efter nämnda diarium få veta, huru saken stode[4]. Kanslikollegium behandlade alltså

---

[1] Se Nemeitz *Vernünfftige Gedancken über allerhand . . . Materien,* IV.

[2] Se S. L. Gahn Persson, *Biografiska Samlingar* Tom. IV, i **Upsala Universitetsbiblioteks** *Allm. manuskriptsamling X, 209.* (4:o).

[3] *Kanslikollegii protokoll 1731,* d. 11 februari (fol. 95 f.), **S. R. A.** — Westrin, *Konung Karl XII:s sista egenhändiga bref (Historisk Tidskrift 1895)* s. 335 not 5 och 336 not 1.

[4] Sekreta utskottet begärde den 5 november med anledning af kanslikollegii protokoll den 11 febr. 1731 (se not 3 härofvan) förklaring, huru saken med Her-

frågan ånyo den 20 och 21 november 1734 och sammanfattade en redogörelse för hvad det hade sig härom bekant. Det befanns, att dåmera landshöfdingen friherre Johan von Brehmer »det skal hafwa öfverfördt», nämligen då han, som innehaft en lägre syssla i Karl XII:s kansli, från lägret i Sachsen återvände till Sverige. Därhemma hade det först förvarats i Olof Hermelins bibliotek »men af des nu redan framl. Son Elias Obrecht Hermelin blifvit tagit til låhns ur Sterbhuset det att genomläsa»; efter dennes död hade man fåfängt sökt det bland hans kvarlåtenskap, och det syntes alltså vara spårlöst försvunnet[1]. Kanslikollegium måste sålunda nöja sig med att konstatera och för utskottet anmäla detta. Kollegium påpekade tillika, att man ju kunde låta en »publication» utgå om diariets tillrättaskaffande »med förelagt swårt wite för den, som det undandöljer . . . eller om skulle bäst finnas att utsätta någon belöning för den, som samma diarium kan skaffa tillrätta.»[2]

Kanslikollegium hade uttryckt sitt tvifvelsmål om utsättandet af vite för den, som dolde Hermelins diarium, skulle kunna utöfva någon verkan: ». . som detta torde giöra innehafvaren så mycket mera pickhågad thet att för sig behålla, så torde hända at ju mindre man wisar sig derom wara förlägen, ju snarare torde man komma under wäder hwarest dett måtte finnas.»[3] I denna förmodan fick ock kollegium alldeles rätt. Till riksarkivet eller kanslikollegiet synes ingen anmälan hafva ingått, men enskildt öfverlämnades diariet genom »en Förnäm Gynnare a:o 1736» till Nordberg, som, sedan han nyttjat det, säger sig hafva »skaffat det til rätta i wederbörandes händer.»[4] Den förbehållsamhet, hvarmed Nordberg, annars så ifrig att omnämna sina framstående gynnare, här uttalar sig, styrker riktigheten af kanslikollegii förmodan, att manuskriptet råkat i händer på någon, som önskade behålla denna skatt för sig själf. De efter-

melins diarium nu stode. — *Sekreta utskottets protokoll 1734* d. 5 november (II, fol. 1865).

[1] Efter yttranden af Olof Hermelins måg sekreteraren Carl Olof Iserhielm i kanslikollegium år 1722, hvilket yttrande nu ur protokollen upplästes, af sekreteraren Marcker och af kanslirådet Boneauschöld, *Kanslikoll. prot. d. 21 nov. 1734, S. R. A.* — Elias Obrecht (Hermelin) var son af Olof Hermelins hustru Margareta Åkerhielm i hennes första gifte med bibliotekarien i Upsala Elias Obrecht. Iserhjelm var gift med denne E. O:s syster, Olof Hermelins styfdotter.

[2] *Kanslikollegii prot. d. 21 nov. 1734,* S. R. A.

[3] *Kanslikollegii prot. d. 21 nov. 1734,* S. R. A.

[4] Företalet till *Konung Carl XII:s Historia* fol. XXVIII—XXIX.

frågningar, som jag på skilda håll gjort[1], hafva allenast bekräftat Gahn Perssons utsago, att diariet »alldeles förkommit.» Efter Nordberg har ingen annan forskare veterligen sett det.

Men icke blott genom nu berörda åtgärder underlättades Nordbergs arbete. Han erinrar med tacksamhet i företalet till sin historia om huru talrika personer i mer eller mindre framskjuten ställning, forna deltagare i de händelser, han skulle beskrifva, ställt bref, anteckningar eller muntliga upplysningar till hans förfogande[2]. Allt detta angaf, med hvilket rikt intresse man omfattade det verk, Nordberg hade under händer.

* * *

Då Nordbergs förehafvande sålunda gynnades därigenom, att de viktigaste källor ställdes till hans förfogande, och därigenom, att talrika enskilda personer, som stått händelserna under Karl XII:s tid nära, delgåfvo honom sina anteckningar och hågkomster, kunde hans arbete tämligen raskt fortskrida, oaktadt den breda anläggning, han gifvit detsamma. Det intresse och understöd, som Nordberg från offentlig myndighets sida fått röna, syntes kunna gifva berättigade förhoppningar om fortsatt hjälp — särskildt pekuniär sådan — för arbetets publicerande. Men före tryckningen skulle censuren gå, och denna måste väntas blifva ganska skarp mot ett i visst mån officielt arbete, hvilket behandlade nyss förflutna tiders ännu kanske rätt ömtåliga politiska tilldragelser. Hänsyn till såväl den ena som den andra af dessa omständigheter förmådde Nordberg att i tid söka tillförsäkra sig riksens ständers benägna understöd. Han hänvände sig till 1734 års sekreta utskott genom ett memorial, som, »emedan det är ett publiqt wärk och angår en så stoor Konung»[3], d. 4 december s. å. i utskottet upplästes och behandlades.

I detta memorial redogjorde Nordberg främst för arbetets läge vid tillfället. Den senare delen af Karl XII:s historia, med hvilken han gjort början, var färdig för skedet juli 1709—slutet af 1715, och det öfriga af samma del — sålunda till Karls död — hoppades han

[1] I Riksarkivet och Kongl. Biblioteket samt hos familjerna Hermelin och Wrangel von Brehmer.

[2] Jag torde senare få tillfälle att i fortsatt undersökning öfver den äldre Karl XII:s-historiografien och speciellt öfver Nordbergs källor närmare beröra en del af dessa meddelanden.

[3] Landtmarskalken grefve Charles Emil Lewenhaupts ord i S. U. vid detta tillfälle — enl. protokollet.

inom ett år kunna fullborda. Så snart han hunnit så långt, ville han fortsätta med att utarbeta den förra delen (skedet 1697—1709). Emellertid skulle han därvid blifva alltför mycket hindrad, »där han skulle åtaga sig omsorgen och opsichten för detta arbetes tryckande, hwartill han icke heller sjelf kan gifwa förlag.» Därför ville han nu öfverlämna omsorgen om allt detta till ständerna. Tillika hemställde han, om det icke för censurerande af det sålunda färdiga vore nödigt, att jämte censor librorum, kanslirådet Rosenadler, utsåges en eller annan af kanslikollegii ledamöter, hvilka tillika med några af Nordberg själf nämnda generaler och officerare kunde genomgå och granska det[1]. — Utskottet uttalade sig med anledning häraf berömmande om Nordbergs förtjänst, att han åtagit sig ett så tungt och omfattande arbete, och fann högst viktigt, att detta snart trycktes[2]. Härför, menade utskottet, torde inga ekonomiska hinder möta, då den boktryckare, som öfvertoge förlaget, utan tvifvel kunde påräkna en betydande afsättning af detta verk; skulle emellertid publikt understöd blifva af nöden, så kunde ju »Ständernas Contoir» få förskjuta nödiga medel. För öfrigt aktade utskottet billigt, att man ihågkomme författaren med »behörig recompense» för hans möda och stora omkostnader[3], hvarför utskottet i underdånigt memorial till Kongl. Maj:t hemställde dels om sagda åtgärder för tryckningen, dels att en belöning måtte utlofvas åt Nordberg, då han finge sitt arbetes första del färdig och gillad. Beträffande verkets censurerande gillade utskottet helt och hållet Nordbergs förslag, då det »till historiens desto större wisshet samt wärketz wärde och anseende mycket synes tiena.»[4]

Nordbergs förhoppning hade varit, att hans arbete skulle få tryckas på statens bekostnad, men därtill hade ej sekreta utskottet velat råda, hur gynnsamt det än i öfrigt ställde sig mot honom: ut-

---

[1] . . . »med hemställan om icke nödigt wore, at til des censurerande jämte Canslierådet Rosenadler, en och annan af Canslie Collegii Ledamöter kunde utses, samt några af de wid handen warande Generaler och Officerare, dem han sielf kan utnämna och följt Högst Sal. Hans Maj:t i Turkiet och de sidste Campagner, som på något wist ställe kunna sammanträda och gå arbetet igenom med mera» — enl. S. U:s protokoll vid tillfället.

[2] . . . »som detta i sig sielf lärer blifwa et mycket wackert samt nyttigt wärck, det där länder så wäl hela Rijket til heder som den Store Konungen til åminnelse» — enl. protokollet.

[3] . . . »med nödige acters och documenters köpande ooh samblande samt correspondencers förande» . . .

[4] *Sekreta utskottets protokoll* 1734, d. 4 december (II, fol. 2533 f.).

skottet fann lämpligast hänvisa honom till den privata affärsföretagsamheten, ehuru det tillika satte i utsikt, att denna kunde kraftigt understödjas genom offentliga medel. Förlagsfrågan var emellertid ännu ej så brännande. Först borde naturligtvis Nordberg bringa åtminstone hela den senare delen i färdigt skick, och för öfrigt talade ju alla grunder för att den förra delen borde tryckas om icke tidigare så åtminstone samtidigt med den senare. Det dröjde också ett par år, innan något vidare gjordes åt saken. Först på vintern 1737, då det stora arbetet under tiden fortgått och började närma sig slutet[1], upptogs i rådet till behandling detta af ständerna rekommenderade ärende i samband med censurfrågan.

Beträffande censurerandet hade 1734 års sekreta utskott funnit Nordbergs förslag lämpligt. Om man ock senare förfarit efter detta, är nu omöjligt att afgöra, då uppgifter saknas om dylik granskning, eller när denna skulle hafva skett[2]. Däremot veta vi, att åtskilliga af riksrådets medlemmar företagit en granskning och år 1737 genomläst, hvad då fanns färdigt, d. v. s. framförallt den senare delen[3]. Deras åtgörande kunde säkerligen mindre blifva ett beriktigande af de faktiska uppgifterna, sådant som Nordberg själf och sekreta utskottet tänkt sig, än pröfning, huruvida något från politisk synpunkt »eftertänckligt» inrymts i denna historia. Tillika togs då äfven spörsmålet, om detta arbete lämpligen borde utgifvas på offentligt föranstaltande, under ompröfning.

I rådet behandlades censur- och tryckningsfrågorna vid tvenne särskilda tillfällen, d. 31 januari och d. 18 april 1737. De ansågos vara af så högviktig och ömtålig natur, att man vid dessa tillfällen förde »secrete Protocoller». Som dessa protokoll tyvärr numera ej stå att återfinna, känna vi blott i allmänhet, hvad som blifvit resul-

---

[1] I september 1738 förmenade sig Nordberg »blifwa färdig wid nu snart instundande Michelsmässo tid» — *Inrikes rådsprotokoll* d. 14 sept. 1738 (fol. 208 f.).

[2] Att verkligen ett par af de från Karl XII:s tid kvarlefvande generalerna genomläst verket före tryckningen synes af Dürings och Buddenbrocks yttranden i sekreta utskottet d. 7 juli 1738 — se nedan s. 91—2. — men när detta skett, kan ej närmare bestämmas. Jfr ock Nordbergs memorial till kanslikollegium d. 1 juli 1737 -- nedan s. 91 not 1.

[3] . . . »sedan bekandt är at den af åtskillige Riksens råd och andre män är worden öfwersedd» . . . — *Sekreta utskottets protokoll 1738—39,* I, fol. 385, d. 7 juli 1738. — »Deras Excellencer Riks-Råden och Herr Hof-Cancelleren von Kocken, som A:o 1737 läste mit Arbete igenom», säger Nordberg i *Anmärkningar wed Konung Carl XII:s Historia* (Kphm 1754) s. 42. — Jfr ock sid. 90 nedan!

tatet af öfverläggningarna[1]. Det är sannolikt, att, sedan ärendet å förstnämnda dag förekommit i rådet, »åtskillige Riksens råd» granskat, hvad Nordberg nu kunde färdigt förelägga dem, hvarefter rådet d. 18 april fattat sitt beslut med anledning häraf. För författaren blef detta föga angenämt, ty rådet prisade väl hans »härwid anwände flijt och möda» men fann »betänckeligit» att låta arbetet utgå af trycket, då det innehöll »efftertänckelige och för Riketz Grannar och wänner anstötelige reflexioner och raisonemens.» Det var ju kändt, att den blifvit genomsedd af några bland riksråden äfvensom af andra personer, hvarför den »såsom authoritate publico förfärdigad och Utgifwen anses skulle»; då kunde det lätt medföra risk för det goda förhållandet till främmande makter, om man läte de där anstötliga ställena passera. Rådet fann därför godt att beordra kanslikollegium att utse några af sina ledamöter, hvilka jämte de generalspersoner, som Nordberg själf skulle nämna, skulle »igenomse detta wärck, så at det i Conformité af Rikz:s Ständers Memorial må kunna i dagzliuset utkomma.» Historien, sådan den utgått från författaren, kunde däremot förvaras i rikets arkiv »Posteriteten till underrättelse»[2].

En ytterst skarp och noggrann censur beträffande allt mot främmande makter stötande, det var sålunda det villkor, som rådet uppställt, för att Nordbergs arbete skulle »authoritate publico» få tryckas. Det är tydligt, att detta beslut dikterats af den stora försiktighet i utrikes-politiskt hänseende, som utmärkte Arvid Horns tid. Hvilken hållning grefve Arvid själf intagit vid ärendets behandling, är ej kändt.

Enligt rådets beslut hade nu kanslikollegium, hvilket ju helt och hållet styrdes af kanslipresidenten, att taga censurfrågan om händer. Kollegium vände sig också till Nordberg och uppmanade honom att nu jämlikt, hvad han förut utlofvat, nämna några högre officerare, som kunde biträda vid censureringen, Nordberg hade emellertid goda grunder att vara mindre nöjd med dessa yrkanden på skarp

---

[1] Dessa »secreta Protocoller» af 31 jan. och 18 apr. 1737 anföras dels i *inrikes rådsprotokoll* d. 26 juni 1738 (fol. 75), dels i *Sekreta utskottets protokoll 1738—39,* I, fol. 385, d. 7 juli 1738. Jag har fåfängt eftersökt dem i såväl inrikes- som utrikes-rådsprotokoller för sagda år. — Enligt upplysning, som arkivarien Th. Westrin benäget lämnat mig, brukade dylika sekreta protokoll ej sammanföras i någon bestämd serie eller samling utan af vederbörande sekreterare bevaras tillsammans med andra handlingar. Det beror därför ofta af ren tillfällighet, om man lyckas återfinna dem.

[2] Enligt referat af rådets beslut i *Sekreta utskottets protokoll* d. 7 juli 1738.

politisk censur i stället för den sak- och detaljgranskning, som han önskat. Han torde ock hafva sagt sig, att sekreta utskottet, som vid senaste riksdag ställt sig så gynnsamt mot hans företag, äfven vid det snart instundande riksmötet kunde väntas blifva honom vänligt stämdt; det skulle därför kunna hjälpa honom öfver dessa svårigheter, allra helst som oppositionen mot Horn redan förra riksdagen gjort sig rätt märkbar inom dess krets. En annan omständighet gjorde det ock lämpligare att söka få censureringen uppskjuten. Med den starka tillströmning, som ägde rum till riksdagarne, skulle det vid instundande riksmöte blifva lättare än eljes att finna ett flertal personliga deltagare i krigsåren, åt hvilka detaljgranskningen kunde anförtros. Alltså besvarade Nordberg kanslikollegii uppmaning med en skriftlig hemställan, dat. den 1 juli 1737, att censureringen måtte helt uppskjutas till nästa riksdag[1]. Hvarken kanslikollegium eller regeringen gjorde härvid någon erinran; ärendet fick förbli i detta ofullbordade skick och öfverlämnades så af regeringen till sekreta utskottet vid 1738—39 års riksdag[2].

Den beryktade riksdag sammanträdde, som skulle störta Arvid Horn och hans politiska system. I det mäktiga sekreta utskottet, där nu det nyss bildade hattpartiet hade full öfvervikt, fann Nordberg inflytelserika] och intresserade gynnare. Främst i rang bland dessa var landtmarskalken själf, den för Sveriges andliga odling varmt intresserade grefve Karl Gustaf Tessin. Föga mindre betydande, Nordberg i yttre ställning närmare, stod den frejdade biskopen i Linköping, sedermera ärkebiskopen Erik Benzelius d. y. Sådana män skulle säkert ifrigt befordra ett vetenskapligt verk af så stort intresse, och sekreta utskottet borde med dess sammansättning blifva mindre ängsligt än riksråd och kanslikollegium under den gamla ledningen.

När sekreta utskottet d. 7 juli 1738 upptog saken till behandling, visade det sig emellertid under den utförliga och intressanta debatten, att ej heller utskottet vågade sätta sig öfver de af riksrådet hysta betänkligheterna. Först togo ett par af Nordbergs gynnare till ordet. Generalmajorerna Düring — Karl XII:s följe-

[1] *Kanslikollegii protokoll* d. 17 mars 1738 (fol. 558—59): . . . »upplästes Doctor Nordbergs sedermera inkomne memorial af den 1 juli 1737, hwari han anförer, at honom will falla ogiörligit at nämna någre Generaler til ytterligare censurerande af des lefwernes beskrifning öfwer Konung Carl XII, förmenandes at censuren kunde upskiutas til nästa riksdag. Resolverades at genom underdänigt bref til Kongl. Maj:t insända det uplästa memorialet.»

[2] *Inrikes rådsprotokoll* d. 26 juni 1738 (fol. 75).

slagare på ridten från Wien till Stralsund — och Buddenbrock förklarade sig hafva sett och läst »detta wärck» »samt funnit det mycket wackert.» Därpå höjde sig tadlande röster mot regeringen: man ansåg, »at det icke hade bordt censureras af Hrr Riksens råd, och sade, det de icke lära hafwa warit derom anmodade eller at Dr Nordberg det begärt.» Från motsidan erinrade då biskoparne Humble och Schröder om sekreta utskottets yttrande vid förra riksdagen, och att det vore önskvärdt, att intet anstötligt om andra makter inflöte i ifrågavarande arbete. Den tanken uppkastades med anledning af de hysta betänkligheterna, att författaren kunde utgifva sitt verk för egen räkning, i hvilket fall han ju själf finge bära ansvaret för dess innehåll. Detta förslag vann lifligt understöd af biskop Erik Benzelius[1]: ett *publico nomine* utgående arbete måste tåla skarp censur, för att staten ej skulle riskera satisfaktionsanspråk för dess skull, men ville man privat utgifva det, skulle allenast censor librorum

[1] H. Biskopen Dr Eric Benzelius förmälte härwid, det en stor åtskillnad wore, när något utgifves *nomine privato* eller *nomine publico.* Sker det *publico nomine*, så är det ganska ömt och granlaga, och wore icke wäl om på det sättet något här utkomme, hwaruti fremmande blefwe censurerade, emedan man då wore bunden at gifwa satisfaction om deröfwer klagas. Ingen bok är utkommen *nomine publico,* som icke är worden starkt censurerad. Detsamma skedde med Puffendorffs Historier öfwer tyska kriget och Konung Carl Gustaf, och då honom sedermera förebråddes, hwarföre han hade skrifwit annorlunda uti sin *Historia Fredrici Wilhelmi,* swarade han, den wore utkommen såsom han den sielf författat, men stridde dock eij med de förra, om des första Exemplar efftersåges, som wore i Archivo. Detsamma är händt med Cambdenus, som skrifwit Drottning Elisabets i England Historia, hwilken utgeck sådan som Hofwet den lätt censurera; Men en annan wid namn Smitt har nyligen utgifvit det som där i Cantzliet blifwit utstrukit, så at man nu kan se hurudant Cambdeni första Exemplar warit. Fördenskull om någon will at des wärck skall utgå *nomine publico,* måste han tåla at det undergår en stor och skarp censur och examen, fastän effterwerlden offta får se det som blifwit utmönstrat. Men will man utgifwa något *privato nomine,* så behöfves allenast *Censoris Librorum* genomseende, hwilket allenast sträcker sig såwida, at ingenting finnes, som är emot *Statum Publicum,* religion och *bonos mores,* hwarom likwäl i anseende till detta wärck ingen question är. —

Om jag wore author til et slikt wärck, skulle iagh icke begära desse Herrars [riksrådens] censur, fastän jag *en particulier* skulle begära uplysning af dem. Hr Dr Nordberg förtienar mycken ära och tack för den flit och möda han derwid anwändt, i synnerhet som han derjemte så wäl skiött sin församling. Men wille han låta det *nomine privato* utgå, kunde det öfwersättas på et fremmande språk och tryckas utomlands; lätt sedan hwem som will skrifwa deremot . . . — Ur *Sekreta utskottets protokoll* d. 7 juli 1738.

granska det såsom andra skrifter. Då kunde man ock *en particulier* begära upplysning af herrar riksråd, men någon censur vore ej detta. Bäst vore kanske om arbetet öfversattes på något främmande språk och trycktes utomlands. Denna sista mening upptogs af landtmarskalken grefve Tessin, som befarade, att den af riksrådet redan gjorda granskningen ovillkorligen skulle gifva verket en publik karakter, om det utkomme här hemma: trycktes det utomlands, »så är det för hans egen räkning.» Äfven ifall sådana försiktighetsmått iakttogos, ansåg frih. Stjernstedt — som bekant en af regeringens ifrigaste motståndare — nödigt, att författaren anmodades uttaga allt »anstöteligit.» Man var ense härom; endast generalen grefve Charles Emil Lewenhaupt anmärkte: »om det går så wida, at sielfwa sanningen lider, så behöfwes ingen Historia.» — Utskottets beslut blef jämlikt landtmarskalkens och friherre Karl Sparres — måg till Karl Gustaf Gyllenborg — förslag, att Nordberg skulle uppkallas och höras öfver de nu framställda meningarna, huru »denna Historien kan komma i dagsliuset» [1].

Sekreta utskottet hade sålunda nu ännu bestämdare än vid 1734 års riksdag betonat, att privat förlag här helst borde komma i fråga. Nordberg ryggade visserligen tillbaka för att själf påtaga sig ett så vidtutseende företag [2], men han märkte väl, att de resta betänkligheterna ej annorlunda skulle kunna öfvervinnas än genom en mycket ingående revidering af hans arbete; hellre än att underkasta sig detta afstod han därför från sin älsklingstanke om verkets utgifvande på publikt förlag [3]. En censurering måste emellertid äga rum, äfven om det hela kom att blifva privatföretag, och därför föreslog Nordberg sekreta utskottet, att han skulle nämna tre utskottets medlemmar, hvilka »såsom des Gynnare och wänner» skulle tillika med

---

[1] *Sekreta utskottets protokoll 1738—39,* I fol. 385 f., 7 juli 1738.

[2] . . »behöfwes dertill större förlag än jag kan mig påtaga, dessutom äro mina bästa åhr förbij, så at jag eij kan göra räkning, at kunna söria för uppläggningen.» — Nordbergs yttrande i sekreta utskottet, enl. *Sekreta utskottets prot.* d. 21 juli 1738, I fol. 589.

[3] . . »Som han arbetat på en sujet hwilken warit honom mycket om hiertat och således kan hända något kunnat inflyta som stacklat wåra då warande owänner, så torde finnas nödigt at under privat Censur något rättas måtte. Men sielfwa passagerne, som elliest röra Historien, will jag at de böra stå qwar, emedan sanningen bör wara ofärgad. — — — Åtskillige hafwa före mig skrifwit utomlands Högsal. konungens lefwerne, af hwilka jag hafwer en stor myckenhet; skulle jag utelemna något, som de berätta, wore det illa giordt» . . . Nordbergs yttrande enl. *Sekreta utskottets prot.* d. 21 juli 1738.

censor librorum granska hans koncept. För att bevara äfven det, som vid sådan granskning ströks, skulle han »till Rikz Archivum inlefwerera et nytt exemplar med särskilt annotation af de anecdoter som kunna wara posteriteten till mera lius, än nu kan wara à propos at uptäcka.» Som ersättning för sitt arbete skulle han nu genast erhålla hälften af det honom ärnade »gratiale» samt återstoden, när han aflämnat nyssnämnda exemplar. Slutligen önskade han för att i någon mån betrygga utgifvandet få rättighet att hos de vid riksdagen samlade begära prenumeration å verket. Sekreta utskottet fann allt detta godt och hemställde i underdånig skrifvelse, att Kongl. Maj:t »täcktes utsättia och determinera summan till wedergällningen för Dr Nordberg» samt låta hälften däraf genast utbetalas[1].

Härmed var själfva hufvudfrågan afgjord. Hade det i viss mån gått Nordberg emot i sekreta utskottet, så hade han emellertid där ifriga gynnare, som i det följande ej försummade hans intressen. Då regeringen icke omedelbart var färdig, att föreslå belöningen åt Nordberg, kallade utskottet d. 5 september statssekreteraren Cederström till sig och påminte om snar föredragning af detta ärende. När med anledning häraf kanslikollegii förslag till belöning — det gällde en summa af 12,000 daler silfvermynt — d. 14 september föredrogs i rådet, framträdde där drottning Ulrika Eleonora såsom författarens förespråkare, yttrande, »det af den föreslagne Summan så mycket mindre något må tingas, som Secrete Utskåttet gifwit til förstå, det Dr Nordberg måtte hederligen belönas.» Regeringens beslut utföll i öfverensstämmelse med utskottets och kanslikollegii yrkanden[2]

Sedan utgifvandet af *Konung Carl XII:s Historia* sålunda öfverlåtits åt den privata omsorgen, var censurfrågan i nytt läge. Det blef egentligen endast tal om den vanliga granskning, som kom hvarje tryckalster till del före publicerandet. En i någon mån politisk karakter skulle väl äfven tillkomma den censur, som Nordbergs nämnda »Gynnare och Wänner» ur sekreta utskottet skulle utöfva,

---

[1] *Nordbergs memorial* af d. 4 augusti, refereradt i *Sekreta utskottets protokoll* d. 11 augusti 1738 (I, fol. 860—62.) — Ett framställdt förslag, att summan borde bestämmas af ständerna *in plenis*, afböjdes af landtmarskalken med anmärkning, att man så skulle förlora själfva ändamålet med historiens privata utgifvande: . . . »kunde denne Historien då anses såsom skrefven under Ständernas authoritet, kunnandes eij eller secrete Utskåttet allena fastställa dess wedergällning.»

[2] *Sekreta utskottets prot.* d. 5 sept. 1738 (I, fol. 1119—20). — *Kanslikollegii protokoll* d. 6 dec. 1738 (*Koll. prot. 1738, juni—dec., fol. 477*) samt *inrikes rådsprotokoll* d. 14 sept. 1738 (fol. 208).

men denna granskning har säkert varit af rätt liten betydelse[1]. Hvilka personer ur sekreta utskottet, som Nordberg i sistnämnda syftet utvalt, därom saknas närmare upplysning. Bekant är däremot, att censor librorum Gustaf Benzelstjerna under åren 1739 och 1740 varit sysselsatt att noggrant genomgå arbetet, men hans censorsjournal lämnar inga som helst uppgifter om detta granskningsarbete[2].

* * *

När Nordbergs stora *Konung Carl XII:s historia* år 1740 ändtligen utkom från trycket, hade i följd af den extra-ordinära censur, som kommit arbetet till del, åtskilliga partier däraf blifvit förändrade eller helt och hållet strukna. Men om man också af politiska grunder eller af andra skäl fann betänkligt att låta ett eller annat, som ingått i författarens manuskript, inflyta i den tryckta upplagan, så ville man dock bevara äfven dylika historiska upplysningar åt eftervärlden. Därför hade Nordberg fått förbinda sig att i det renskrifna exemplar af arbetet i dess slutliga, censurerade redaktion, som hans skulle aflämna till rikets arkiv, på behöriga ställen låta bifoga de partier, som vid censuren uttagits ur själfva texten. I själfva verket gjorde han ännu mera än så för dessa partiers bevarande. Han ordnade en liten separatsamling af dylika »Anmärkningar» till Karl XII:s historia och delgaf dessa i handskrift åt flere bland sina vänner[3]. Den genom tillkomstsättet halft hemlighetsfulla karakteren af dessa Anmärkningar förlänade dem måhända större intresse i allmänhetens ögon än själfva deras innehåll. Så spriddes de i talrika afskrifter och blefvo slutligen äfven i tryck publicerade, genom trenne särskilda upplagor. Den tidigaste af dessa för titeln: *Jöran Andreas Nordberg Probst til St. Clare og Olai Menighed i Stockholm Anmärkningar wed Högloflig i Aminnelse Konung Carl den XII:s Historia Som Authoren a part sina Wänner meddelt, och under sina Pagina*

[1] Jfr den följande undersökningen om de s. k. Anmärkningarna vid Konung Carl XII:s historia.

[2] I bref till sin broder biskop Erik Benzelius d. 3 juli 1739 och d. 4 mars 1740 — *Brefwäxling imellan Eric Benzelius d. y. och Gustaf Benzelstierna*, utg. af J. H. Lidén: Lkpg 1791, s. 294 och 311 — talar Benzelstjerna om denna granskning. Däremot saknas alla uppgifter därom i *B:s censorsjournal*, utgifven (Ups. 1884—85) af L. Bygdén och E. Lewenhaupt. — Att statssekreteraren Celsing befunnit sig bland de granskande personerna framgår af *kanslikollegii protokoll* d. 16 januari 1740.

[3] Uppgiften, att Nordberg själf delgifvit sina vänner dessa Anmärkningar, stammar från titelbladet i Anmärkningarnas Köpenhamns-upplaga.

och §§ komma att intagas. — tr. Köpenh. 1754. Redan följande år utkom, utan angifven tryckort, en tysk upplaga, hvilken dels var försedd med ett företal, som i öfriga upplagor saknas, samt dels med några orienterande upplysningar till de särskilda Anmärkningarna, behöfliga för den publik, som ej så lätt hade tillgång till Nordbergs eget arbete. Sedan sålunda Anmärkningarna blifvit i utlandet tryckta och spridda[1], trycktes i Stockholm år 1767 en ny svensk upplaga, som rättade en del danska uttryck och staffel, hvilka smugit sig in i Köpenhamnsupplagan.

En alldeles speciel uppmärksamhet tilldrogo sig dessa Anmärkningar genom det rykte, som snart spreds, att drottning Ulrika Eleonora själf af omtanke för broderns minne föranstaltat deras strykande ur Nordbergs arbete — det var ju ytterst intressant att få se dessa utan tvifvel märkliga saker, som den höga systern funnit betänkligt att publicera! Denna åsikt om drottningens ingripande vid censureringen torde ursprungligen stamma från ett missförstånd af Nordbergs ord i dedikationen till Ulrika Eleonora, fol. IX: . . . »då, för 4 År sedan, Historiens Sednare Del, hwilken jag först utarbetade, war färdig, behagade Eder Kongl. Maj:t yttra Sin Nådigsta mening och willja, at läsa altsammans igenom: När, efter en så Nådig befallning, jag mitt Concept inlefwererat, fann jag, wid återfåendet, det wara ifrån begynnelsen till ändan genomgånget, med så mycken och noga opmärcksamhet, at det ock på flera ställen blifwit rättadt och förbättradt.» Dessa ord, som ju äro helt allmänt hållna och för öfrigt endast gälla verkets senare del, har man sedan sammanställt med det kända faktum, att en rätt omfattande censurering ägt rum, och så har drottning Ulrika Eleonoras ingripande vid de Nordbergska Anmärkningarnas tillkomst synts' otvifvelaktig. Det första uttryck för denna åsikt, som jag funnit, är en af samtida hand gjord anteckning i ett af Upsala universitetsbiblioteks exemplar af de tryckta Anmärkningarna (tr. i Köpenhamn 1754, nedan cit. *C*): »Dessa Stroffer äro tryckta särskilt emedan Dr. Ulrika lät taga dem utur Historien af Carl XII.» I tryck återfinnes åsikten i Biografiskt Lexikons artikel om Nordberg[2] samt har sedan i något modifierad form upp-

[1] Jfr här landtmarskalken Karl Gustaf Tessins och biskop Erik Benzelii yttranden i sekreta utskottet vid 1738—39 års riksdag, då fråga var om censureringen och tryckningen af Nordbergs arbete. — *S. U:s* prot. 1738 d. 7 juli. Jfr ofvan sid. 93.

[2] Se *Biografiskt Lexikon,* del X s. 27, not 1. Nordbergs biografi är signerad —A—Ö—. Måhända har förf. (biblioteksamanuensen i Upsala Johan Wahlström) i U. U. B. haft tillfälle att se nämnda anteckning.

tagits af Fryxell, när denne önskat rubba Nordbergs anseende för full opartiskhet vid Karl XII:s bedömande[1].

Af hvilken karakter äro nu dessa Nordbergska Anmärkningar? Hvilken omfattning har censureringen af Karl XII:s historia tagit, och hvilken roll har drottning Ulrika Eleonora därvid spelat? Svaret å dessa spörsmål kräfver en undersökning dels af Nordbergs ännu bevarade manuskript till det stora arbetet, dels af de olika exemplaren af nämnda Anmärkningar.

I Kungliga Bibliotekets handskriftsamling finnes ett manuskript af Nordbergs Konung Karl XII:s historia, om hvilket i nämnda samlings katalog är antecknadt: »J. Nordberg: Konung Carl XII:s Historia. Manuskript för författaren själf.» Detta manuskript, hvilket i det följande betecknas *K. B:s man. Ndbg*, föreligger i tillsammans 4 folio-volymer, bundna i brunt skinnband med ryggtitel *K. Carl XII:s Historia.* De två första af dessa volymer (här betecknade I, 1 och 2), hvilka äro försedda med folio-nummer i löpande följd och räkna tillsammans 1910 fol., motsvara det tryckta exemplarets del I; de två senare (bet. II, 1 och 2), på samma sätt ordnade och med 1922 fol., motsvara det tryckta exemplarets del II. Alla fyra volymerna visa samma regelrätta och lättlästa handstil, hvilken emellertid är en helt annan än Nordbergs[2]. Vi hafva sålunda här framför oss en omsorgsfullt gjord afskrift af förf:s manuskript.

Från det tryckta exemplaret skiljer sig denna afskrift i flera punkter. Först och främst saknas i afskriften ganska mycket, som influtit i det tryckta. Därvid är först att märka, att de inledande dedikationerna till konung Fredrik och drottning Ulrika Eleonora, inledningen och slutregistret saknas i *K. B:s man. Ndbg*[3]. Hvad i öfrigt beträffar, att åtskilligt saknas i afskriften, beror detta delvis helt enkelt därpå, att afskrifvaren genom förbiseende öfverhoppat ett eller annat i det manuskript, som varit honom förelagdt; då har Nordberg själf å infogade blad eller i manuskriptets kant gjort an-

[1] I *Anmärkningar mot Bernhard von Beskows skrift: Karl XII i Alt-Ranstadt (Historiskt Bibliotek IV)* yttrar Fryxell å s. 15: »Till följe af Ulrika Eleonoras ömtålighet för broderns minne och enligt hennes önskan blef bemälta historia flere gånger före tryckningen öfversedd, och alla för Karl svårare uppgifter utstrukna.»

[2] Denna är mig känd dels från ett par Nordbergska manuskript å U. U. B. signerade *F 111* (fol.) och *X 175* (fol.), dels från Ndbgs egenhändiga anteckningar i *K. B:s man. Ndbg.*

[3] Kapitel- och paragrafindelning samt fullständiga kapitelregister finnas emellertid.

teckning om denna försumlighet[1]. En vida vanligare orsak till ifrågavarande olikhet är emellertid, att i det tryckta exemplaret införts notiser och längre meddelanden, hvilka ännu ej ingått i förf:s manuskript, då afskriften utfördes. Allt som allt har jag fastställt 24 sådana fall, af hvilka 5 höra till arbetets första del och de öfriga 19 till den andra. Om dessa tillägg har Nordberg själf i regel infogat anteckningar i afskriften: vid de ojämförligt flesta har han nämligen antingen å i manuskriptet särskildt infogade små blad eller också i marginalen gjort helt korta anteckningar, att den tryckta texten å motsvarande ställen innehåller yttermera en akt, »en Anmärkning», »en liten passage» l. andra dylika upplysningar, hvilka han emellanåt tillika säger sig hafva »senare bekommit». Blott vid tvenne bland de af mig anmärkta fallen saknas all sådan anteckning.

Dessa af författaren gjorda anteckningar om tillägg, som förekomma i den tryckta texten, visa, att *K. B:s man. Ndbg* renskrifvits så lång tid före tryckningen, att författaren ännu före eller under denna hunnit samla nya upplysningar. De flesta af dessa hafva emellertid influtit så sent — särskildt gäller detta om de genom sekreteraren Amiras brefväxling vunna[2] — att de blott kunnat ingå i supplementafdelning efter texten. Så hafva af de till del II gjorda tilläggen allenast fyra kunnat ingå på sina respektive ställen i den tryckta texten, nämligen å sid. 55, 64, 252 och 275. Att tilläggen till del I äro färre, beror tydligtvis därpå, att denna del blef färdig senare än den andra, hvadan ej så långt tillfälle gafs att komplettera den[3].

Såsom häraf framgår, är *K. B:s man. Ndbg* ej ett för tryckningen af arbetet nyttjadt manuskript utan en renskrift af verket, sådant det före tryckningens början tedde sig. För att nu denna renskrift skulle så fullständigt som möjligt motsvara det fullbordade, i tryck publicerade arbetet, har författaren efteråt kompletterat det genom sina anteckningar om senare vid tryckningen influtna partier.

[1] *K. B:s man. Ndbg,* II, 1, fol 49 och 155.

[2] I dedikationen till drottning Ulrika Eleonora, del I, s. *IX*, säger Nordberg, att denna samling blifvit honom tillställd »strax som Eders Kongl. Maj:t hade *in Septembri* förledet År fått den,» — hvilket väl bör angifva år 1739, då arbetet utkom år 1740. — Jfr i *Utrikes rådspotokoll* d. 1 september 1738 (fol. 478 f.): »Hennes Kongl, May:t utlät sig härwid [betr. Ndbgs arbete] at hon gierna skulle se at denne historien blefwe färdig och är hon jemwäl betänckt uppå at där til äfwen något bidraga och et och annat til denne historien hörande meddela, men at hennes May:t därmed eij ännu hint blifwa färdig.»

[3] Jfr ock nedan sid. 108 not 1 om den genom boktryckaren Momma försenade tryckningen af 1:sta delen.

Men de hittills berörda äro ej de enda skiljaktigheterna mellan *K. B:s man. Ndbg* och det tryckta exemplaret, utan i nämnda manuskript ingå dels i texten; dels upptecknade på särskildt infogade blad en hel rad af skilda meddelanden, som saknas i det tryckta exemplaret, men hvilka man däremot återfinner i den ena eller andra redaktionen af Nordbergs ***Anmärkningar vid Konung Carl XII:s historia.***

* * *

Af Nordbergs supplementära, särskildt samlade ***Anmärkningar vid Carl XII:s historia*** äro trenne olika redaktioner att observera.

Redaktionen *A* — nedan betecknad *A* — förekommer endast i manuskript. Jag har allenast sett ett exemplar af denna, nämligen det å Upsala Universitetsbibliotek i en folio-volym signerad *F 112* bevarade. Det för titeln: »Doctor Georg Nordbergs Anecdoter, hörande till des historia öfver Konung Carl den XII, hvilka af herrar Censoribus wid bemälte boks öfwerseende blefwo uttagna, men sedermera af mig von Stiernman afskrefne utur des Original i Kongl. Maj:ts och Riksens Archiwum förwaradt.» Handstilen är, enligt bibliotekarien Styffes anteckning å volymens perm, Stiernmans — den bekante samlarens och aktutgifvarens — egen. Detta exemplar af redaktion *A* omfattar 107 fol.-sidor.

Redaktionen *B* — nedan bet. *B* — föreligger i talrika handskrifna exemplar samt ligger till grund för de tryckta. De olika skrifna exemplaren skilja sig icke i några väsentliga punkter från hvarandra; olikheter dem emellan härröra blott ur tillfälliga orsaker. Det exemplar, jag lagt till grund för denna undersökning, befinner sig i Upsala Universitetsbibliotek och äfvenledes i nyss omtalade vol. *F 112*. Det bär titeln: »Någre Anmärkningar wid högl. i Åminnelse Konung Carl den XII:tes Historia, som auctoren Doctor Nordberg à part meddelt sina wänner och under sine pag. och §§ komma at intagas, såsom i 1:sta delen» . . .[1]. Papper och handstil äro i detta exemplar andra än de i exemplaret af *A*. Handstilen synes vara yngre än den i *A* förekommande och torde förskrifva sig från 1700-talets midt eller senare hälft. Detta exemplar af redaktion *B* omfattar 48 fol.-sidor, betydligt tätare skrifna än de i ex. af *A*.

Redaktionen *C*. Härmed betecknas de tryckta exemplaren af Nordbergs Anmärkningar och närmast Köpenhamns-upplagan (jfr

[1] Orden »såsom i 1:sta delen» gifva en direkt öfvergång till den första meddelade anmärkningen.

ofvan sid. 95). De båda tryckta svenska upplagorna hafva, utom hvad som utsäges i själfva titeln, inga upplysningar om Anmärkningarnas natur eller föregående öden. Den tyska upplagan åter, som är försedd med några *Vorerinnerungen*, säger i dessa: »theils hat er selbst [Nordberg] ein Bedencken getragen, sie [Anmärkningarna] an ihren Stellen einzurücken; theils gestattete es ihm die Beurtheilung der angesehenen Männer nicht, denen er seine Handschrift unterwerfen müssen.»

Huru dessa trenne olika redaktioner ställa sig till hvarandra, det visar följande redogörelse.

Anmärkning	i *A*	i *B*	i *C*	i *K. B:s man. Ndbg* [1]
[till del I.]				
n:o 1: Pag. 44, § 57. [Beträffande Bondes uppdrag att återlämna Karl XI:s insignier af strumpebandsorden: Bonde skulle afböja eventuellt anbud af samma orden åt Karl XII.]		finnes	sid. 3	
n:o 2: Pag. 54, § 78. [Den bekanta anekdoten, att hertigen af Holstein-Gottorp under vistelsen i Karlskrona på sensommaren 1698 sökt locka Karl XII till lifsfarliga företag — att spränga öfver en stor timmerhög — hvilket afstyrts af Hans Wachtmeister.]	finnes	finnes	sid. 3—5	I, 1 fol. 130 (å infogadt blad).
n:o 3: Pag. 126, § 119. [Notis ur Erik Dahlbergs bref till Olof Hermelin, Riga d. 10 dec. 1700, — »hwilket Sekreteraren Gustaf Benzelstierna mig communicerat» — om tsar Peters vistelse i Riga med den ryska ambassaden — med några föraktliga uttryck om tsaren.]		finnes	sid. 5—6	
n:o 4: Pag. 149, § 18. [Inskription på den till Narvasegerns förhärligande resta pyramiden å Brunkeberg].	finnes			I, 1 fol. 330 f. (i texten).
n:o 5: Pag. 255, § 55[2] (maj 1702). [Ett hemligt samtal, som kronskattmästaren Rafael Leszczinsky begärt		finnes	sid. 6—9	

[1] Tomrum vid en anmärkning i någon eller några af dessa kolumner angifver, att anmärkningen saknas å ifrågavarande ställe.

[2] I *C* står origt »pag. 225.»

Anmärkning	i *A*	i *B*	i *C*	i *K. B:s man. Ndbg*
och erhållit med Karl XII, i hvilket L. sökt öfvertyga Karl om orimligheten af att polska republiken nu skulle afsätta konung August men tillika gifvit antydningar, huru samma resultat säkrare kunde vinnas. »Utaf Grefwe Pipers egen Mun hafwer jag följande Berättelse, som jag, för wissa Orsakers skul, i sielfwa Historien menagerat.»]				
n:o 6: Pag. 282, § 109. [Grefve Karl Pipers memorial till Karl XII, lägret vid Krakow d. 29 aug. 1702, in extenso.]	finnes			I, 1 fol. 575 f. (i texten).
n:o 7: Pag. 325, § 14. (1703, februari). [Om åtskilliga omständigheter vid kronskattmästaren Leszczinskys framfälle.]	finnes	finnes	sid. 9—14.	I, 1 fol. 662 (å infogadt blad)[1]
n:o 8: Pag. 529, § 130. [Meddelande om Psilanders utmärkelser och senare öden.]	finnes			I, 1 fol. 1069 (i not under texten).
n:o 9: Pag. 536, § 149 (augusti 1704). [Huru Magnus Stenbock handgripligen våldfört sig på den vid Lembergs stormande tillfångatagne guvernören i staden, Galecki.]		finnes	sid. 14—15.	
n:o 10: Pag. 603, § 48, noten. [I stället för tryckta textens slutord: »skall det bekomma honom illa» har ursprungligen stått: »skall jag låta hängia honom i första träd, fast det wore Cardinalen sielf.»]	finnes			I, 2 fol. 1245 (i not).
n:o 11: Pag. 689, § 42[2]. [Ett med anledning af den unge grefve Karl Oxenstjernas ställning fälldt yttrande af Karl XII om adelsmäns och ofrälses rätt vid befordran, »som Grefwe Piper sielf mig berättat.»]		finnes	sid. 16—18.	
n:o 12: Pag. 756, § 119. [En medalj om prinsarne Sobieskis lösgifvande, hvilken Ndbg »sedermera har funnit».]	finnes			I, 2 fol. 1546 (å infogadt blad.)

[1] *A* och *K. B:s man. Ndbg* öfverensstämma, men *B* och *C* variera slutorden såväl sins emellan som från *A*.

[2] I *C* står oriktigt »Pag. 629.»

Anmärkning	i *A*	i *B*	i *C*	i *K. B:s man. Ndbg*
n:o 13: Pag. 769, § 8, noten. [Paykuls afrättning försvaras genom anförande af ett oförsynt bref af honom om Karl XII.]	finnes	finnes	sid. 18—20	I, 2 fol. 1577 (a infogadt blad).
n:o 14: Pag. 779, § 23. [Karl XII:s skarpa yttrande om Aurora von Königsmarck i samband med general Meijerfeldts bröllop.]	finnes	finnes	sid. 20—23	I, 2 fol. 1595 (a infogadt blad).
n:o 15: Pag. 804, § 34 (augusti 1707). [Cederhjelms uppdrag att hos konung August utverka, det den sachsiske kurprinsen måtte få förblifva protestant, samt konung Augusts svar härtill. »Detta berättade Cederhjelm 2 Dagar därefter öfwer Grefwe Pipers Bord, och sedan många Gånger.]»	finnes	finnes[1]	sid. 28—30	I, 2 fol. 1640 (a infogadt blad, ställdt till § 34).
n:o 16: Pag. 804, § 36. [»Angående Ryssarne, som Kejsaren släpt bort war hårdaste knuten:) ibland andra tilbud, som gr. Wratislau å kejsarens wägnar giorde til förlikning, war en raisonnabel Summa penningar, som konungen kunde begära, och skulle strax betalas; men sedan Hans M:t sagt sina tanckar om alt annat, och kom til den puncten, war hans ädelmodiga utlåtelse: *Memini me Alexandrum, non mercatorem, Jag är Alexander och ingen köpman.* Gr. Piper och Stats-Secreteraren Hermelin, som då woro tilstädes och hade hördt konungens förra Sentiment, blefwo så illa til mods, som hade de i det samma hördt förklaringen til et nytt krig; men (då befalde Hans M:t et bref sättias op til kejsaren af sådant innehåll . .» [2]]	finnes			I, 2 fol. 1641 (i texten).
n:o 17: Pag. 804, § 36. (augusti 1707). [Huru Karl XII först öfverkorsade kejsarens bref med förslag till förlik-	finnes	finnes	sid. 23—28[3]	I, 2 fol. 1642 (a infogadt blad).

[1] I *B* och *C* står detta fördt till »Pag. 806, § 38.» Dessa båda redaktioner stämma i det hela sins emellan. Från *A* afvika de så till vida, att de redogöra på svenska för konung Augusts och Cederhjelms yttranden, medan *A* återgifver dem på tyska.

[2] Det som här står före tecknet) och efter tecknet (, ingår jämväl i den tryckta texten. Dessa båda partier sammanbindas där genom orden: »Men sedan Kejsarens bref war opläset, och alla de tilbud genomgångna, som Kejsaren gjordt til förlikning, då befalde etc.»

[3] I *C* står här »Pag. 604.»

Anmärkning	i *A*	i *B*	i *C*	*i K. B:s man. Ndbg*
ning, hvarför Piper och Hermelin fruktade, att krig med Österrike skulle vara oundvikligt, men sedan framställde såsom sitt enda yrkande punkten om de schlesiska protestanternas trosfrihet. »Denna Berättelsen hörde jag af Grefwe Piper i Fångenskapen åtskillige gånger; men om Keisarens Bref blefwit *in Originali* eller *in Copia* hemsändt til Swerige, kunde han sig icke påminna.»]				
n:o 18: Pag. 828, § 70. [Utförligt meddelande om öfverste Görtz' i flere punkter tadelvärda beteende.]	finnes			I, 2 fol. 1687 (i texten)
n:o 19: Pag. 847, § 15. [»Man kan intet underlåta att meddela den wettgiriga Läsaren en beskrifning, som wid denna tiden utkom öfwer Polens närwarande tillstånd.»]	finnes			I. 2 fol. 1731 (i texten).
n:o 20: Pag. 848, § 18 (mars 1708). [Huru Piper bragte Karl XII från hans tankar att genom envigskamp med tsar Peter med ens afgöra kriget dem emellan.]	finnes	finnes	sid. 30—32	I, 2 fol. 1735 (å infogadt blad).
n:o 21: Pag. 868, § 67. [Yttrande om tsarens plan att härja sitt eget land.]		finnes	sid. 33	
n:o 22: Pag. 869, § 71. [Lagercronas fel på marschen mot Ukraine samt om Karl XII:s senare framträdande ovilja mot L.]	finnes	finnes	sid. 33—38	I, 2 fol. 1786 (å infogadt blad).
n:o 23: Pag. 923, § 110. [»Sedan Czaren hade något litet talat wid Gr. Rehnskiöld tog han ett winglas och sade på Holländska, det skall wara min Brors Konung Carls skål: han hafwer godt att föra krig, ty han har folck til undersåtare, men jag har bestar. Jag moste först giöra folck af dem och så soldater».]	finnes			I, 2 fol. 1910 (å infogadt blad).
[till del II.] n:o 24: Pag. 7, § 14.. [Polemik mot Voltaire beträffande Karl XII:s förbindelser med Porten.]	finnes			II. 1 fol. 13 f.(not under texten).

Anmärkning	i *A*	i *B*	i *C*	i *K. B:s man. Ndbg*
n:o 25: Pag. 41, § 92. [Yttrande af tsar Peter till general Lewenhaupt vid de svenska fangarnes intåg i Moskwa om slagen vid Ljesna och Poltava. »Detta är anteknat i Grefwe Lewenhaupts Diario, eller Lefwernes Beskrifning, och attesteradt med Generalernes Creutzes och Kruses Underskrift.»]		finnes	sid. 39—41	
n:o 26: Pag. 54, § 19. [Uppgift om yttermera en medalj.]	finnes			II, 1 fol. 157 (a infogadt blad).
n:o 27: Pag. 80, § 84, noten[1]. [Huru ett i Moskva afgifvet betänkande kommit i svenskarnes händer. (Jfr nedan sid. 110).]	finnes	finnes	sid. 41—42	II, 1 fol. 232 (a infogadt blad vid noten till § 84).
n:o 28: Pag. 194—195, § 134[2]. [»Rätta Slutet på Konungens och Stor-Vizirens Conference hade jag infört uti mit Concept, men deras Excellencer Riks-Råden, och Herr Hof-Cancelleren von Kocken, som Ao. 1737 läste mit Arbete igenom, tyckte det wara för hardt, och ändrade det altså til det, som nu är tryckt. Men eljest gick det så til;» härpå följer skildringen.]	finnes	finnes	sid. 42—43	II, 1 fol. 554 (a infogadt blad).
n:o 29: Pag. 319, § 24. [En hänvisning till Gr. Magnus Stenbocks egen uppgift i sitt s. k. testamente om de »Tönningska punkternas ursprung.]	finnes			II, 2 fol. 880 (a infogadt blad).
n:o 30: Pag. 387, § 169[3] (april 1713). [Om oro bland Karl XII:s omgifning vid Timurtacz, då konungen tvärt afslagit storvisirens inbjudan, att han skulle besöka honom.]	finnes	finnes	sid. 44—46	II, 2 fol. 1054 (a infogadt blad).
n:o 31: Pag. 548, § 154[4]. [Om Schlippenbachs öfvergang i rysk tjänst.]	finnes	finnes	sid. 46—50	II, 2 fol. 1483 (a infogadt blad).
n:o 32: Pag. 598, § 106. [Yttrande af Karl XII om äktenskapet med anledning af hans regle-		finnes	sid. 50—51	

[1] I *A* står »Pag. 81. § 85.» [2] I *C* och öfr. tr. ex. »§ 144.»
[3] I *A* »§ 168.» Slutorden hos *B* och *C* skilja sig något från de i *A*.
[4] I *C* »§ 145.»

Anmärkning	i *A*	i *B*	i *C*	i *K. B:s man. Ndbg*
mente för lifskvadronen. — Nordberg meddeladt af presidenten Feif år 1736 »öfwer Riks-Radets Grefwe Ekeblads Bord.»]				
n:o 33: Pag. 602, § 110.				
[Karl XII:s filosofiska skrift till Hein, och huru Feif förhindrat, att denna till H. öfverlemnades. »Alt detta hafwer jag af Präsidenten Feifs Berättelse, hos hwilken jag ock sedt och läsit sielfwa Original-Papperen af Hans Maysts egen Hand . . .»]	finnes	finnes	sid. 51—60	II, 2 fol. 1655 (å infogadt blad).
n:o 34: Pag. 603, § 110.				
[Referat af ett engelska residenten Jacksons memorial, ingifvet d. 5 juni 1716 till svenska regeringen, samt Karl XII:s svar härå (in extenso), dat. Lund d. 17 nov. 1716.]	finnes			II, 2 fol. 1656 (i texten).
n:o 35: Pag. 688.				
[Diskussion om förebråelserna mot Karl XII för envishet och egensinnighet.]	finnes	finnes	sid. 60—65	II, 2 fol. 1903 (å infogadt blad).
n:o 36: Pag. 690.				
[Huru strängt Karl XII år 1706 beifrat en drucken korporals religionsförbrytelse — frågan behandlad af Hofkonsistorium.]		finnes	sid. 66—68	
n:o 37: Registret, pag. 63.				
[En tvist mellan prins Johan Vilhelm af Sachsen-Gotha och generalmajoren Lagercrona, hvilken vållade, att den förre lämnade Karl XII:s tjänst.]		finnes	sid. 68—70	

Anm. 1. Härpå följa i *C* sid. 71—78 i särskild afdelning med öfverskrift: »Atskillige Relationer Som mig utur Trowärdige och store Herrars Tänke- och Minnes Böcker blifwit communicerade» tre särskilda anekdoter från åren 1715—16, hvilka saknas i samtliga andra redaktioner, och vid hvilka ej — såsom vid de öfriga — någon hänvisning finnes till pag. i det tryckta arbetet.

Anm. 2. De båda Anmärkningarna *n:ris 16* och *17* hafva, såsom af redogörelsen framgår, det närmaste sammanhang med hvarandra. Anm. 17 gifver oss den ursprungliga berättelsen, sådan Nordberg formulerat den. Sedan man vid censureringen funnit denna skildring böra utgå — motivet härtill torde väl hafva varit, att man fann Karl XII:s utlåtelser här mera »heroiska» än politiskt kloka — har Nordberg sammandragit skildringen till den form, som finnes i Anm. 16. Denna skildring låter emellertid ej rätt första sig utan jämförelse med Anm. 17 (särskildt innebörden af »konungens förra Sentiment»). Denna oklarhet — kanske äfven frasen: *memini me Alexandrum* etc. — har väl sedan vållat, att Nordberg funnit en ny omarbetning efter censureringen nödvändig. Den slutliga formen som tydligt röjer, hur klen stilist Nordberg är, gifver alls ingen klarhet öfver förhandlingens art och innebörd.

Den hittills gjorda undersökningen utvisar den fullkomligaste öfverensstämmelse mellan *K. B:s man. Ndbg* och redaktion *A*: alla Anmärkningar, som ingå i *A*, återfinnas i *K. B:s man. Ndbg*, under det att där saknas de anmärkningar från *B* och *C*, hvilka ej ingå i *A*. Sammanställas härmed de uttryck, som redaktören af *A*, Stiernman, användt i denna redaktions öfverskrift, så framgår, att *K. B:s man. Ndbg* måste betraktas såsom identiskt med det omtalade »original i Kongl. Maj:ts och Riksens Archivum förwaradt»[1]. Detta original åter var ju det exemplar, som Nordberg förbundit sig att öfverlämna till riksarkivet försedt med alla de upplysningar utöfver den tryckta texten, hvilka vid censureringen utgallrats. De Anmärkningar, som i detta exemplar — och i *A* — saknas, måste sålunda förskrifva sig från senare datum än arbetets censurering.

Vi hafva alltså att bland Anmärkningarna särskilja tvenne grupper, hvilka i det följande betecknas såsom *gruppen I* — hit höra alla de i *A* ingående Anmärkningarna, hvilka jämväl samtliga återfinnas i *K. B:s man. Ndbg* samt delvis i *B* och *C* — samt *gruppen II* — hit höra de Anmärkningar från *B* och *C*, hvilka saknas i *A* och *K. B:s man. Ndbg*.

Till den förstnämnda af dessa grupper höra de ojämförligt talrikaste af Anmärkningarna, nämligen n:ris *2*, 4, 6, *7*, 8, 10, 12, *13*, *14*, *15*, 16, *17*, 18, 19, *20*, *22*, 23, 24, 26, *27*, *28*, 29, *30*, *31*, *33*, 34, *35*. De bland dessa Anmärkningar, som äfven ingå i *B* och *C*, äro här utmärkta genom kursivering. Men dessa kursiverade siffror jämte siffrorna 12, 23, 26 och 29 beteckna, såsom redogörelsen härofvan visar, tillika de Anmärkningar, hvilka i *K. B:s man. Ndbg* ingå, antecknade å infogade blad. Dessa yttre grunder antyda en sönderdelning af gruppen, och i själfva verket häntyda äfven inre grunder på en helt och hållet motsvarande sådan. Hithörande Anmärkningar kunna nämligen från innehållssynpunkt delas i tvenne flockar: den ena af öfvervägande anekdotiskt innehåll, därigenom särskildt intressant för en större allmänhet; den andra utan dylikt intresse, hufvudsakligen meddelande akter, skrifvelser, inskriptioner, upplysningar om medaljer m. m. Den sistnämnda flocken omfattar samtliga de Anmärkningar, som i *K. B:s man. Ndbg* ingå i texten eller i noter under texten, samt de helt kortfattade n:ris 12, 23, 26 och 29, hvilka där finnas antecknade å infogade blad — alla till denna icke-anekdotiska flock hörande äro härofvan betecknade med ej-kursiverade

[1] Enligt de upplysningar, som man vid efterfrågningar i riksarkivet lämnat mig, förvaras därstädes numera ej något manuskript-exemplar af Nordbergs arbete.

siffror. Den förstnämnda, anekdotiska flocken omfattar, med undantag af de fyra nyssnämnda, samtliga Anmärkningar, som ingå i *K. B:s man. Ndbg* antecknade å infogade blad — dessa betecknade med kursiverade siffror ofvan. Af de båda flockarna i denna grupp är sålunda den anekdotiska gemensam för alla redaktioner af Anmärkningarna, i det den tillika med gruppen *II* ingår i *B* och *C*.

Gruppen *II* innesluter Anmärkningarna n:ris 1, 3, 5, 9, 11, 21, 25, 32, 36 och 37. Samtliga dessa äro af anekdotisk art, hvadan de från innehållssynpunkt väl öfverensstämma med den anekdotiska flocken af förra gruppen. Därför bilda de också tillsammans med denna ett ganska naturligt helt — om man kan tala om ett helt i en samling af dylikt slag — nämligen serien af de bland allmänheten genom *B* och *C* spridda Nordbergska Anmärkningarna. Nordberg har sålunda till de anekdotiska drag, hvilka han ansetts ej lämpligen böra publicera i sitt stora arbete, efter arbetets tryckande lagt åtskilliga nya och så åvägabragt en hel liten anekdotsamling. Flere af de till denna grupp hörande Anmärkningarna hafva emellertid tydligtvis varit honom bekanta redan före verkets censurering och tryckning. Detta gäller speciellt om Anm. n:ris 5, 11, 32 och 36, af hvilka Nordberg enligt egen utsago fått de båda första direkt af Piper, den tredje åter år 1736 af dåvarande presidenten Feif samt bort själf i följd af sin prästerliga ställning inom hären hafva sig den fjärde bekant. Blott om en enda af dessa Anmärkningar antyder Nordberg, att han haft för afsikt att inrycka den i sitt arbete: det är den i Anm. n:o 5 förekommande berättelsen, »som jag, för wissa Orsakers Skul, i sielfwa Historien menagerat.» Dessa »wissa Orsaker» kunna omöjligen hafva varit af politisk art, ej heller dikterade af ängslig hänsyn till Karl XII:s eller någon lefvande persons minne; ej heller hyser Nordberg det ringaste tvifvelsmål om berättelsens sanning; man måste därför antaga, att Nordberg helt enkelt ej haft skildringen rätt klar för sitt minne, när han nedskref motsvarande parti af sin historia. Detsamma torde varit förhållandet med alla öfriga Anmärkningar i denna grupp, så till innehållet oskyldiga, som de äro — såvida icke emellanåt rent af svårigheten att anknyta dem till den egentliga skildringen vållat uteslutandet (t. ex. vid n:ris 21, 25 och 32).

På grund af innebörden i Nordbergs förbindelse att aflämna ett manuskriptexemplar till riksarkivet samt genom Stiernmans ofvan anförda ord är det klart, att det af censuren ur Nordbergs arbete uteslutna endast kan sökas inom gruppen *I*. Huruvida däremot alla

Anmärkningar till denna grupp få anses såsom af censorerna borttagna, det kan ifrågasättas. Intressant är därvidlag Anm. n:o 19. I *K. B:s man. Ndbg* I, 2 fol. 1731 meddelas till kap. 11 § 15 »en Beskrifning som wid denne tiden utkom öfver Pohlens närwarande tillstånd», på latin, hållen i ett slags inskriftstil. Nordberg har såsom vanligt, då han inrycker skrifter å främmande språk, ämnat meddela äfven en svensk öfversättning och i manuskriptets text påbegynt en sådan, hvilken emellertid blifvit ofullbordad. Afskrifvaren har därför lämnat tomrum för det öfrigas ifyllande, men däraf har blifvit intet. Å infogadt blad vid fol. 1731 skrifver nämligen Nordberg själf: »Denna Beskrifningen har jag i det tryckta Exemplaret lämnat aldeles borta, och altså ei vårdat mig att fullfölja öfversättningen på Swenska.» Nordbergs utsago, att han själf utelämnat denna »beskrifning», får naturligtvis ej pressas därhän, att därmed skulle betecknas en tydlig motsats till hvad censorerna uteslutit. Då emellertid ingen egentlig orsak föreligger, hvarför de annars gent emot rena öfverflödigheter betydligt toleranta censorerna här skulle varit särskildt kritiska, frestas man att söka den verkliga grunden för uteslutandet däri, att förf. från början »ei vårdat sig» att fullborda öfversättningen, hvarför han vid arbetets till sist något forcerade tryckande[1], därvid ännu en del viktiga redigeringsåtgärder måste äga rum, funnit lämpligast att låta det hela vara.

Ungefär motsvarande torde förhållandet hafva varit vid alla öfriga Anmärkningar, som ännu upptagits i texten af *K. B:s man. Ndbg.* Dessa, hvilka, efter den ofvan brukade beteckningen, bilda den icke-anekdotiska flocken, äro samtliga af så oskyldig art, att

[1] Under arbetets tryckande råkade Nordberg i en liten konflikt med kongl. boktryckaren och »directeuren» Peter Momma, hos hvilken första delen af verket trycktes. Sedan Nordberg länge klagat öfver M:s försumlighet — i början af juli månad 1739 voro hos Momma allenast tryckta 11 ark, under det boktryckaren Petter Jöransson Nyström, som besörjde den andra delen, medhunnit 30 ark (*Erik Benzelius' o. G. Benzelstjernas Brefväxling*, s. 294) — vände han sig i september 1739 med formliga besvär mot Momma till kanslikollegium, anhållande, att vite matte sättas för M., därest han ej kontraktsenligt lefvererade verket färdigt till bestämd tid. Momma, som uppkallats till kollegiet, svarade med att å sin sida begära, det vite sattes för Nordberg, enär han oupphörligt blefve hindrad genom dennes försumlighet att i tid lämna ark »til aftryckning.» Kollegiet ålade emellertid Momma att »noga fullgöra sitt Contract med Doctor Nordberg, i widrig händelse lärer Collegium andraga saken å behörig Ort, eftersom ock detta Werket eij är at anses som ett Doctorns enskilt utan snarare som ett publiqt Arbete, hwarföre detsamma enligit Contractet i ren styl aftryckt oförsummeligen bör lefvereras från trycket.» — Enl. *kanslikollegii protokoll* d. 4 sept. 1739.

någon tyngande grund för deras utmönstrande ej förefinnes. De flesta af dem, t. ex. Anm. n:ris 4, 8, 19, innehålla blott meddelanden om inskriptioner vid festliga tillfällen, torra biografiska uppgifter m. m. Öfverflödigt långt torde man hafva funnit Karl Pipers vidlyftiga betänkande till Karl XII af d. 29 aug. 1702 — se Anm. n:o 6 — hvilket i *K. B:s man. Ndbg* finnes in extenso i texten, men hvilket före tryckningen sammanträngts i ett tämligen utförligt referat, utan att innehållet till syfte eller art förändrats. Dessa Anmärkningars förefintlighet i manuskriptets text angifver också, att de oantastade passerat censurens skärseld, då ju det i riksarkivet deponerade exemplaret skulle erhålla de strukna partierna särskildt bilagda. Vid dessa Anmärkningar är det sålunda ej fråga om någon censur utan helt enkelt om redigeringsåtgärder, hvilka förf. själf af lämplighetshänsyn eller andra grunder vidtagit i samband med tryckningen[1]. Däraf förklaras också, att Nordberg ej alls inrymt någon plats åt dessa i den samling af Anmärkningarna, som han besörjt.

Blott vid en af de nu ifrågavarande Anmärkningarna synes en politisk tendens kunna hafva dikterat uteslutandet. Det är vid Anm. n:o 34. Nordberg har här i kap. 20 § 110 (*K. B:s man. Ndbg* II, 2 fol. 1656—62) velat meddela Karl XII:s svar, dat. Lund d. 17 nov. 1716 å ett memorial inlämnadt af engelske residenten Jackson till kanslikollegium. J:s memorial (dat. d. 5 juni) begärde fri handel på Östersjön, kapareplakatets återkallande, att den stuartske tronpretendenten ej måtte finna skydd i svenska riket etc. Konungens utförliga svar, hvilket Nordberg inryckt i manuskriptets text, var afvisande, men innehöll intet, som 25 år senare gärna kunde äfventyra det goda förhållandet mellan Sverige och England. Emellertid strök Nordberg det hela — sannolikt mest emedan dylik påminnelse om pretendentens stämplingar måste vara en smula obehaglig för hattarnes främste man, Gyllenborg[2].

Censorernas verksamhet synes alltså endast hafva tagits i anspråk vid de återstående Anmärkningarna, den anekdotiska flocken

[1] Se särskildt ofvan sid. 105 *Anm. 2* beträffande Anmärkning 16.

[2] Nordberg gaf ett starkt prof på sin otymplighet i formellt hänseende, då han här fogade den *in extenso* meddelade akten till kap. 20, § 110, hvilken annars innehöll meddelande om Karl XII:s filosofiska diskussioner. Enda grunden härför var det yttre sammanträffandet i rum och tid. Nordberg inledde ock meddelandet så: »Efter intet tillfälle passat sig tillförne, will man här göra ett mellanskott och berätta» etc. Då det hela sedan ströks, kom äfven denna otympliga vändning bort.

af denna grupp enligt beteckningen ofvan. Från innehållssynpunkt äro ej heller dessa särdeles märkvärdiga. Om man undantager Anm. n:ris 12, 26, 29, 33 och 35, af hvilka de tre förstnämnda innehålla korta notiser af mera formell art, n:o 33 meddelar om Karl XII:s filosofiska diskussioner och n:r 35 behandlar förebråelserna mot konungen för envishet, förtälja samtliga en del »curiösa» smådrag, stående på gränsen till det pikanta, ofta rätt belysande, alltid intressanta för en vidsträcktare allmänhet men näppeligen passande in i den Nordbergska half-officiella historieskrifningens tunga ram. Vår tids forskning intressera de mindre genom hvad de direkt förtälja än af andra grunder. Särskildt förtjänar Anm. n:o 27 att påpekas, då den starkt belyser Nordbergs — och censorernas? — åsikt om den historiografiska uppgiften och visar, huru litet författarens trohjärtade, stelt rätliniga hederlighet passade för en verklig teckning af kabinettstidens vidtförgrenade ränkspel. Det är fråga om ett betänkande öfver Rysslands framtida förhållande till Porten, särskildt med hänsyn till dess planer på Krim och väldet öfver Svarta hafvet »som en wiss främmande Minister hade i Moscau ingifwit», och hvilket statssekreteraren, sedermera riksrådet Josias Cederhjelm genom bestickning lyckats få i sina händer samt sedermera brukat såsom vapen att år 1710 reta sultanen till krig mot Ryssland. Den efter diplomatiens uppfattning fullt tillåtliga fint, som Cederhjelm där nyttjat, ansåg man nu mindre hederlig, t. o. m. förklenlig för den svenska politikens anseende — måhända skulle Karl XII själf ansett den så. Härtill kom äfven det motivet, att man under dåvarande politiska konjunkturer, just som möjligheten af ett krig med Ryssland ryckte närmare, fann det mindre lämpligt att röja dessa tidigare anti-ryska intriger[1]. Nordberg anför alltså i den tryckta texten (II s. 79—80) denna akt allenast som bevis, att den turkiska krigsförklaringen var fullt berättigad, samt berättar i not, att betänkandet »kom anno 1710 på siön i de Swenskas händer», hvilken uppgift han yttermera visso söker bestyrka genom »Extract aus einer Relation datiret Breslau den 28 Febr. 1711.» I Anmärkning n:o 27 säger han emellertid: »Hwad här står i mina Noter, at Documentet kom på Siön uti de Swenskas Händer, är icke så, men jag wille icke just göra det allmänt bekant, huru därmed tillgick. Rätta Sanningen är etc.» (se *C* sid. 41—2).

[1] Jfr ock Nordbergs slutord i denna Anmärkning: (*C* s. 42): »Eljest, den som tror, at Rysslandz sidsta oförmodliga Infall i Tartariet, och den gjorda Concerten med de Keiserliga, at wid samma Tid och Tilfälle falla an på andra Sidan, hade sin Grund i detta Document, den lärer intet fela.»

Hänsyn till det politiska läget under skedet 1738—40 har sålunda inverkat vid detta ställes strykande, hvaremot vid öfriga af censorerna strukna Anmärkningar ingen sådan hänsyn kan skönjas. Politiska spörsmål behandlas visserligen i flere af dem, särskildt i n:ris 17, 28 och 30, men vid dessa är det fråga om angelägenheter, som länge sedan mistat all aktuell betydelse. Det intresse, som dessa Anmärkningar äga, är helt och hållet anekdotiskt; det anknyter sig nämligen till några föga politiskt kloka yttranden af Karl XII dels gentemot Österrike 1707, dels vid underhandlingar under vistelsen i Turkiet. Någon annan orsak till dessa uteslutningar torde ej finnas än den, att dylikt kansliskvaller ansågs mindre vara på sin plats i ett sådant arbete som *Konung Carl XII:s historia* — samma synpunkt, som har gjort sig gällande vid de flesta af dessa strykningar[1].

Hvad beträffar det förut uppkastade spörsmålet om drottning Ulrika Eleonoras delaktighet i denna censurering, gifva inga speciella meddelanden i Anmärkningarna, ej heller i allmänhet arten af deras innehåll något stöd för den spridda åsikten, att drottningen skulle varit den egentliga censorn. Det förtjänar betonas, att de strukna ställena på intet vis kunnat bidraga att fördunkla den bild af hjältekonungen, som Nordberg och hans samtid älskade. Tvärtom, de skulle allenast än klarare hafva karakteriserat den ridderlige och ädelsinnade, för diplomatiens klokskap alldeles främmande krigaren — såsom Nordberg säger i den på riksrådens initiativ strukna Anm. n:o 28: . . . »då brast det oförskräckta Hjerta ut, som hela Efterwerlden skulle aldrig kunna tillfyllest tro eller beundra, om det blefwit allmänt bekant, at» . . . Någon anledning för drottningen att af systerlig ömtålighet om Karls minne yrka dessa strykningar kan ej hafva funnits. Enda grunden för ryktet om den censors-roll, Ulrika Eleonora här skulle spelat, är alltså att söka i Nordbergs sväfvande fras från dedikationen (se ofvan sid. 96), hvilken emellertid, om den kan tillmätas någon betydelse, gäller en tidpunkt före den egentliga censureringen. Stiernman vittnar ju också, att det här är fråga om »Anecdoter . . . hwilka af herrar Censoribus wid bemälte boks öfwerseende blefwo uttagne» — ett vittnesbörd af desto större vikt, som Stiernman genom sin ställning vid riksarkivet haft nära beröring med Nordberg och detta hans historiska arbete.

* * *

[1] Jag hänvisar särskildt till Anm. n:ris 2, 14 och 15.

Man må ej vända sig till de Nordbergska Anmärkningarna med några förhoppningar, att af dessa erhålla särdeles viktiga och rikhaltiga underrättelser till kompletterande af *Konung Carl XII:s historia*. Likväl äro de ingalunda värdelösa för eftervärlden och detta ej allenast för det ljus, de kasta öfver den företagna censureringens omfattning. Då det strukna inskränker sig till så litet och så jämförelsevis oviktigt; då vidare ryktet om drottning Ulrika Eleonoras speciella censur visar sig otvifvelaktigt hvila på ett missförstånd, då är det ogensägligt, att — hvilka anmärkningar man än af andra grunder han rikta mot arbetet — Nordbergs stora verk ej därför kan betecknas såsom otillförlitligt, att en tendensiös censur skulle ur detsamma hafva uteslutit, hvad som för hjältens ära kunde anses förklenligt.

En svensk bokinköpskatalog från 1568.

I en samling angående »Biblioteken» i Riksarkivet, numera omordnad och fördelad, förekom bland andra bokkataloger eller bokförteckningar, äfven en gammal sådan från 1568. Den är ej obekant; bibliotekarien Bygdén har sålunda lämnat professor Lundström anvisning på densamma. Det är nämligen här, som den svenska bok förekommer, hvars innehåll anses ådagalägga, att Luthers lilla katekes varit öfversatt på svenska före 1572. Utom det bibliografiska intresse, som katalogen sålunda kan ha, äger den äfven ett annat. Det befanns nämligen vid närmare skärskådande, att den är skrifven af den ryktbara Hogenskild Bielke, 1568 en jämförelsevis ung man ehuru af detta köp att döma redan då boksynt. Man igenkänner hans karakteristiska stil, sådan den var under yngre år. Huru herr Hogenskild kommit att köpa böcker i Köpenhamn vid den tiden är lätt förklarligt. Han blef, som bekant, den 6 febr. 1568 tillfångatagen vid Flishult i Småland och förd till Köpenhamn, där han sedan vistades en längre tid. Själfva handskriften, fyra blad i smal folio, förvaras numera bland Biografica ang. Hog. Bielke.

Register wppå Mine Bööker, köppt ij Köpenhaffn, Anno etc. 68.

1 Item Hwsspostilla D: Mar: Luttheri,

2 Item Cronicka Alberti Crantij om Swerigis, Danmarchz, och Norgis Historier,

3 Item Davidhz psalter medh summarium, *gaf iagh fru birgitte göye den 17 nouembris.*

4} 5} Item Loci Communis (!) på tyske, ij 2 parter, ere och ij 2 böker,

6 Item alle Epistler bodhe till Söndagers och helgedagers Euangelier om hele åhrett, medh deris wttläggningh på Danske, ij en bok,

7 Item Wergilius på tyske, en book,

8 Item 12 tyske Commediar (!) eller tragedier, ther aff 7 geistlighe, och 5 weldttlige ij en book,
9 Item Centa (!) Nouella på tyske ij en book,
10 Item Enn skönn dansk bönebook, Som er skriffuin aff Peder tiidemand, till frw Susanna Jacob Bråkenhusses,
11 Item Passionn böönewiiss, och andre Smocke Böner på danske,
12 Item En book, ther ij er förstli Tyske psalmebooken, Item Chatechismus, Item alle Euang: och Epist: Item en bönebok, Item Jhesus Syrach, Item Salomons wiishett,
13 Item den Suenske Psalmebook, Item Chatechismus, Item en bönebok, Item alle Euang: och Epist: och en lithen bön hos huartt Euangelium, Item hele Passion, Item Christi vpstondelsse och Himmelssfärd, Item Jherusalems förstöringh,
14 Item Enn Bönebogh luttheri på tyske,
15 Item Ein betbüchlein des alten Churfursten van Saxsen, Item widwe vnd waissen trost,
16 Item Bedttbüchlein Andree Musculi,
17[1] Handtbüchlein etlicher trostreicher gebett,
Item Christlicher ritterskafft, bekomitt aff Claus Glambäck,
18 Item Ein Buch vnd weg zum Ewigen lebenn, Item würtzgerdttlein, Item von der ehrwelung vnd versehung godttes,
19 Item Ein buch Schöne Trostsprüche,
Item der weg zum Ewigem leben,
Item bericht das man offtt vnd gern zum Sacrament gehen Soll,
Item Chrirstlicher (!) ridtterskafftt,
20 Item Ein buch, der 51 PSalm, Miserere mei deus, Item Württzgertlein vnd andere trost,
21 Item Einn Buch, dar inne des Passionalls Fruchtt zw erkennen ist, Item Ein bedtbüchlein für allerley gemein anliegen, Item Vnterscheidt Christlicher lehre vnd papistenn, Item Christlicher Ridterskafft,
22 Item Einn schonn Bedttbüchleinn, Item etliche schone trost Sprüche,
23 Item Ein BedttBüchlein vnd Trostliche Schöne Sprüche, durch M: Nicolaum Selnecher,
24 Item Ein Buch des Gylden kleinodtt von verlornen Schaff,
25 Item En Small afflångh Dansk Bönebook,

---

[1] Urspr.: Item Buch Christlicher Ridtter, Item würtzgerdttlein fur die kranken Seelen» och i marg.: »*skencht fru Birite göye*».

26 Item En litthenn Swenske bönebok,
27 Item Beichttbüchlein, Item der 51 psalm, Miserere mei Deus, Item die Spruch also hatt gott die weltt geliebett,
28 Item En litenn Tysk Bönebook,
29 Item enn lithen book medh nogre Tyske psalmer,
30 Item Ein gar kleinn Büchleinn, Economiæ, oder haushaltung,
31 Item Colloquia Erasmi på tyske,
32 Item Einne Histori von der weisse ridtter vnd Hertzogh Herpiinn,
33 Item Enn histori om Blanzeflor och Flores, Item aus der Taffelrunde van Her Vigilies vom rade, Item 104 newe lieder,
34 Item Einn Histori von Fierrabra Rijss auss Hispanien, Item Ein künstigs Illuminierbuch, Item alle aposteln leben vnd Sterbenn,
35 Item Ein Histori von Hern Herman van Saxenheim.
36 Item Marcolfus bock po danske, Item Euriolus och lucretie po tyske,
37 Item Lere Büchlein su malen vnd reissenn, Item eine predigt luttheri vber das fünftt Capittell Hossee, vom rechtskaffener vnd falscher büsse.
38 Item Ein einfeltige wiisse tho beden, D: Mart: Lutther:, Item Spielteufell, Item Hausstaffel wie Sich ein ieder in seinem beruff halten soll,
39 Item Dialogus vnd gespreche zwischen Gott, Adam, Eua, Abell, vnd Cain von des weibes Szamen, Item Ein Rätherbüchlein, mitt skarpsinnigen heimligen fragen vnd antworten, Item Neun schöne geistliche Lieder, Item Broder Ruses boch po danske, Item Ein kunstbüchlein wie man auff Eisenn, vnd allerlei methall künstlich Ettzenn vnd vergülden Soll,
40 Item Churfurstens föranthuortung emotth Hertigh Jahans Frederich och emotth Grumbach.
41 Item En historia om Kongh persertober(?), och drottningh Constantiambis, Item 2 Kristiern Smedz Sendebreff, om wilde Menisker och diwr ij Jndien,
42 Item En Dansk Planetebock ther udi förmellis om de 7 planeters och 12 thekens natur och Complex, Item huru man skall finne wnder huilkit theken och planett man er födtt, Item om de 4 Complexer, Sanguineus, melancolicus, Colericus och Flegmaticus, Item om de 4 Elementers regemente, Item Huilken thime huar planete regerer wdi, Item huad planete menisken regeris wdi epter som en er gammell thill, Item huad man skall achte medh nythendingh aff månen, Item om ådher-

lathende, Item om de föruurpne dagher om åhrett, Item om kåppe latende, Item huad Commeta betydher, Item beskriffningh om deris Complex som födis ij de 12 theken, Item M: Josens practica, Item huru man skall holle sig ij de 4 tiider om åhrett, om wåren, Sommeren, hösten, och wintheren, Item ath finne vdi huilken Mantion måhnen er wdi, Item ath kende blod nor man hauer latid sigh åderslå, Item ett lithet st[e] aff Bwrenpractica, Item en wnderuisningh huru man skall rychte och wachte trägårder,

Item Peder Smedhz och atzer Bondes book, om papisterens willfarelse,

43 Item Enn stor skriffCalender wppå Anno etc. 68.

E. Hildebrand.

Tryckfel och beriktigande till "Evripideiska motiv etc."

Sid. 36 r. 19 uppifr.	läs	tablå	
» » noten	»	skarpsinnige	
» 39 r. 12 nedifr.	»	låta	
» 51 r. 1 »	»	ända,	
» 52 r. 14 »	»	Latinität,	
» » not 2	»	Franciscus	
» 53 r. 2 nedifr.	»	spei!	
» » r. 1 »	»	pel-	
» 54 r. 14 »	»	furor,	
» » r. 12 f. »	»	sup-plex	
» 55 r. 8 uppifr.	»	incubem	
» » r. 17 »	»	furor,	

Endast en förnyad noggrann undersökning torde kunna åtminstone något så när nöjaktigt lösa frågan, huruvida det är Senecas Fädra eller Euryalus och Lucretia, som öfvat det förnämsta inflytandet på A:s teckning af hufvudpersonernas i Tisbe karaktärer. För egen del känna vi oss f. n. dragna till det senare alternativet. Att emellertid Senecas dram var A. bekant, är icke svårt att tro, och att denne sålunda äfven upptäckt Eneas Sylvius kontraband, förefaller oss fortfarande mycket rimligt.

Viktor Lindström.

Svensk literaturhistorisk bibliografi.

XVII.

1897.

Upprättad av E. H. Lind.

1. Allmän literaturhistoria.

Andersson, H. Om Horatius' oden såsom efterbildningar från grekiskan.
Pedag. tidskr. 1897 s. 85—99.

Bergman, J. »Världens fåfänglighet». Dikt af Bernhard från Clairvaux i svensk tolkning [med inledning].
Nord. tidskr. 1897 s. 345—348.

Bruun, J A. An inquiry into the art of the illuminated manuscripts of the middle ages. Part I. Celtic illuminated manuscripts. Sthm. 4:o. XIV+87 s.+10 pl.

Fehr, Em. T. Lucretius Carus Om naturen. Inledning och framställning af lärodikten jämte metrisk öfversättning af valda delar. En filosofisk och literaturhistorisk studie. Sthm. St. 8:o. IV+150 s. Kr. 4.
Anm.: Finsk tidskr. 1898, 1 s. 329, av F. G[ustafsson].

Fries, S. A. Den profetiska poesiens ursprungliga form.
Nord. tidskr. 1897 s. 267—286.

Jensen, Alfr. Mickiewicz' »Dödsfesten». En literär studie.
Nord. tidskr. 1897 s. 357—390.

Jensen, Alfr. Herr Tadeusz af Adam Mickievicz. En literär studie.
Finsk tidskr. 1897, 1 s. 92—113.

Jensen, Alfr. Twardowski, den polska Faust-sagan. En literär studie.
Nord. tidskr. 1897 s. 189—203.

Lindgren, Hellen. Ett tidslynne. Studier ur sekelslutets romanlitteratur.
Vintergatan. Årg. 4 s. 209—231.

Lindskog, Cl. Studien zum antiken Drama. I, II. Mit zwei Miscellen. Lund. 8:o. 172+84+26 s. M. 5.

Lundström, W. Studien zu spätgriechischen und byzantinischen Chroniken. I. Ups. 8:o. 19 s.
Särtr. ur Eranos I.

——. Magostudien. I. Ups. 8:o. 8 s.
Särtr. ur Eranos II.

——. De codicibus græcis olim Escorialensibus, qui nunc Upsaliæ adseruantur. Ups. 8:o. 7 s.
Särtr. ur Eranos II.

Mortensen, Joh. Profandramat i Frankrike. Akad. afh. Lund. 8:o. X+229 s. Kr. 3.

Schück, H. En engelsk Jeppe.
Ur gamla papper. III. s. 159—169.

——. En katolsk smädeskrift från 1500-talet.
Ur gamla papper III s. 151—158.

——. Några blad ur författarhonorarets historia.
Ur gamla papper III s. 103—136.

——. Från medeltidens skriftvärld.
Ur gamla papper III s. 24—59. Även i Ny illustr. tidn. 1897.

——. Shakspere-porträtt.
Ur gamla papper III s. 76—102.

Söltoft-Jensen, H. K. Dronning Marguerite af Navarras sidste digtning.
Nord. tidskr. 1897 s. 17—33.

Wilhelmson, H. Jungdeutschland.

Ord och bild 1897 s. 567—572.

Wulff, Fr. Om översättning av stråfiska diktvärk, förnämligast Dantes och Petrarcas. Lund. 4:o. 25 s.

Lunds univ:s årsskr. XXXIII. 1897.

Zander, C. M. De generibus et libris paraphrasium Phædrianarum. Lund. 4:o. 42 s.

Lunds univ:s årsskr. XXXIII. 1897.

2. Nordisk literaturhistoria.

Bildt, C. Kristina och teatern i Rom.

Ord och bild 1897 s. 241—260.

Bref från Messenius till Rothovius, dateradt d. 30 sept. 1636. Meddel. af *K. Lagerborg.*

Sv. lit. sällsk:s i Finl. förhandl. o. upps. 10 s. 123—125.

Bugge, S. Sagnet om hvorledes Sigvat Tordssön blev Skald.

Arkiv f. nord. filol. XIII s. 209—211.

Cygnæus, G. Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet. Föredrag.

Sv. lit.-sällsk:s i Finl. förhandl. o. uppsatser 10 s. 1—28.

——. Ett teaterbibliotek från början af århundradet.

Sv. lit.-sällsk:s i Finl. förhandl. o. upps. 10 s. 107—122.

Dahlbo, J. Uppränning till matematikens historia i Finland från äldsta tider till stora ofreden. Akad. afh. Vasa. 8:o. 4+196 s.+1 pl. M. 2.

Djurklou, G. Hvem var »Staffan stalledräng»? Ett bidrag till lösningen af denna fråga.

Till vår hembygd. Minnesblad utg. af Söderm:s-Nerikes nation i Upsala. S. 14—19.

En större och sällsynt samling af svensk dramatik, baletter, oratorier m. m. [grosshandl. Axel Abramsons samling]. Sthm. 8:o. 247 s. Kr. 1,50.

Estlander, E. Ehrensvärds aforismer och La Rochfoucaulds Maximer.
Finsk tidskr. 1897, 1 s. 209—213. Jfr s. 335—336.

Fredbärj, J. Sommario di storia della lingua e della letteratura svedese.
Grammatica elementare della lingua svedese da *Giuseppe Fredbärj.* S. III—XXXVII.

Gödel, V. Fornnorsk-isländsk literatur i Sverige. I. (Till antikvitetskollegiets inrättande). Sthm. 8:o. 4+312 s.
Anm.: Hist. tidskr. 1898. Ö. & gr. s. 67, av G. Storm.

———. Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. I. Sthm. 8:o. 2+64 s.
Bilaga till Kongl. bibliotekets handlingar. 19. 1896.

Herzfeld, M. Die skandinavische Literatur und ihre Tendenzen.
Wiener Rundschau II n:o 16—18.

H[ildebran]d, E. Några ord om kammararkivet.
Hist. tidskr. 1897 s. 159—162.

Hjelt, O. E. A. Naturalhistoriens studium vid Åbo universitet. Hfrs. 8:o. 447 s. M. 3,40.
Åbo universitets lärdomshistoria. 6. (Skrifter utg. af Sv. liter.-sällsk. i Finl. 32).
Anm.: Hist. tidskr. 1897 s. 272.

Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden utgifvet med en inledning om dess utländska förebilder af *Otto Sylwan.* Ups. 1895. 8:o. 2+XVI+53 s.
Skrifter utg. af Sv. lit.-sällsk. 16.

Lagus, E. Något om editionerna af Runebergs skrifter.
Sv. lit.-sällsk:s i Finl. förhandl. och upps. 10. 1895—96. S. 138—152.

Laurentius Petris Oeconomia christiana för första gången utgifven med inledning af *Herman Lundström.* Ups. 8:o. XIII+84 s.
Skrifter utg. af Sv. lit.-sällsk. 11: 5.

Leffler, K. P. Snoilskys »Kung Erik» på folkets läppar.
Ny illustr. tidn. 1897 s. 358—359, 366.

Leinberg, K. G. Om finske måns studieresor i äldre tid. Föredrag.
Historiall. Arkisto XV s. 264—302.

——. Finske studerande vid utrikes universiteter före 1640.
Sv. lit.-sällsk:s i Finl. förhandl. o. upps. 10 s. 29—90.

Leopold, I. Dramatisk diktkonst i Danmark under senaste år.
Finsk tidskr. 1897, 1 s. 193—204.

Levertin, O. Från Gustaf III:s dagar. 2 uppl. Sthm. 8:o. 272 s. Kr. 3,50.

Lind, E. H. Svensk literaturhistorisk bibliografi. XV. 1895.
Bilaga till Samlaren 1897.

Ljunggren, G. Skaldemötet i Lunds domkyrka 1829.
Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge.* H. 4 s. 93—102. Avtryck.

——. Tegnérs »Axel». Literaturhistorisk skizz. Gbg. 8:o. 12 s.
Särtr. ur Göteborgs högskolas årsskr. III. 1897.

Lundström, Herm. När utkom Luthers lilla katekes första gången på svenska?
Samlaren 1897 s. 172—182.

Lönborg, Sv. E. Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk. Akad. afh. Ups. 8:o. V+181 s.

Nordmann, P. Per Brahe och Arnold Messenius.
Sv. lit.-sällsk:s i Finl. förhandl. o. upps. 10 s. 130—134.

Olrik, A. Det norrøne sprog på Shetland og den nordiske kultur.
Nord. tidskr. 1897 s. 339—344.

Paludan, J. Til Oplysning om et Par ældre svenske Digte.
Samlaren 1897 s. 91—101.

Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika utg. af *O. Ahnfelt.* II. Lund. 4:o. S. 33—91.

Pipping, H. Om Runebergs hexameter. Betraktelser föranledda af tvänne nyssutkomna arbeten.
Finsk tidskr. 1897, 2 s. 3—24. Jfr dst. s. 233—236.

Rosman, H. Rasmus Ludvigsson som genealog. Akad. afh. Ups. 8:o. XII + 155 s. + 5 tab.

Ruhe, A. Unga danska diktare och skildrare.
Ord och bild 1897 s. 463—477.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska literatursällskapets arbetsutskott. Årg. 18. 1897. Ups. 8:o.

Schück, H. Ur gamla papper. 3:e serien. Med illustrationor. Sthm. 8:o. 2 + 185 s. Kr. 2,75.

———. Kellgrens första opera.
Ur gamla papper III s. 137—150.

———. En disputation på 1600-talet
Ur gamla papper III s. 60—75.

Skrifter utgifna af Svenska literatursällskapet i Finland. 34. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96. Hfrs. 8:o. 8 + LXXXII + 194 s. M. 5.
Anm.: Finsk tidskr. 1898, 1 s. 326, av R. v. W[illebrand].

Speculum virginum. H. 1. Sthm. 8:o. 192 s. Kr. 3.
Saml. utg. af sv. fornskr. sällsk. H. 111.

Sylwan, O. Anteckningar om författararvoden under frihetstiden.
Samlaren 1897 s. 156—165.

———. De utländska förebilderna till det svenska Judit-dramat.
Inledn. till »Holofernes och Judit». Utg. af *O. Sylwan.*

S[ylwan], O. J. G. Hallmans sorgespel »Erik och Valdemar».
Hist. tidskr. 1897 s. 55—61.

Söderbergh, H. Rimstudier på basis af rimmets användning hos modärna svenska skalder.
Från filolog. fören. i Lund. Språkl. uppsatser. S. 129—166.

Söderhjelm, W. Jakob Grots brefväxling med Pletneff.
Finsk tidskr. 1897, 2 s. 352—360.

Ur Johan August Hazelii och Carl Jonas Ludvig Almqvists brefväxling. Två hittills otryckta bref i Nordiska museets arkiv.
Samf. för Nord. museets främj. Meddel. 1895—96 s. 89—116.

Warburg, K. Illustrerad svensk literaturhistoria af *H. Schück* och *K. Warburg*. Afd. 2. H. 9—17. Sthm. 8:o. S. 385—844. Kr. 1 f. häfte.

Anm.: Nord. tidskr. 1898 s. 152—157, av Julius Clausen.

——. Striden om »Ordensvurmen». Ett förspel till den Kellgrenska kulturkampen. Literaturhistorisk studie. Gbg. 8:o. 41 s.

Särtr. ur Gbgs högskolas årsskr. III. 1897.

Weibull, L. Bidrag till Christiern Pedersens och Herman Weigers historia.

Skånska saml. 1894—95. IV. 2, s. 9—15.

——. Hvem är författaren till Seditionum Daniæ liber?

Skånska saml. 1894—95. IV. 2, s. 25—31.

——. Tvenne bouppteckningar från det sextonde århundradet. 1. Prosten Hans Siunesens boksamling (1564).

Skånska saml. 1894—95. IV. 2, s. 16—22.

Wrangel, E. Om de främmande lärde vid drottning Christinas hof. Några anteckningar ur utländska arkiv.

Hist. tidskr. 1897 s. 331—336.

——. Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet. Lund. 4:o. IV + 214 s.

Lunds univ. årsskr. XXIII. 1897.
Anm. Nieuwe Rotterd. courant 1897, okt. — Elseviers maandschrift 1897, 1 nov., av [J.] T[en] B[rink]. — De Gids 1897, av H. K[alff]. — Museum 1898 ur 11 av A. Beets.

3. Biografiskt.

Aasen, Ivar.

Arkiv f. nord. filol. XIII. s. 376—381, av *Hj. Falk*.

Almqvist, C. J. L.

Sveriges modernaste diktare Carl Jonas Ludvig Almqvist af *Ellen Key*. Sthm. 8:o. 54 s. Kr. 1. (Skrifter utg. af Ord och bild. 2).

Andersson, Johan.

Minnestal öfver biskopen — — — Johan Andersson hållet vid prestmötet i Vexiö d. 25 aug. 1896 af *J. A. I. Sundelin*. Vexiö. 8:o. 21 s.

Anzengruber, Ludv.

Ludvig Anzengruber. Biografisk och litterär minnesbild af *Wilh. Bolin* jämte valda berättelser af Anzengruber i svensk öfversättning af *Wilh. Bolin.* Sthm. 8:o. 8+257 s. Kr 3.

Atterbom, Per Dan. Amadeus.

Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge.* H. 4, s. 67—78 (ur *B. E. Malmströms* Minnesteckning öfver Atterbom).

Bahr, Hermann.

Finsk tidskr. 1897, 2 s. 435—444. Av *Joh. Öhquist.*

Bellman, Karl Mikael.

Bellmansminnen från Gröna lund samlade af *Tor Svenske.* Sthm 8:o. 16 s.

Benzelius, Erik. d. ä.

Erik Benzelius d. ä. I. (1632—1687). Af *Henrik Afzelius.* Akad. afh. Sthm. 8:o. 4+118+IX s.

Bergen, Carl von.

Ny illustr. tidn. 1897 s. 282 (M. portr.).

Beskow, Bernh. v.

Bernhard von Beskow. Minnesteckning af *C. D. af Wirsén.* Första afd. Sthm. 8:o. 196 s. (Särtr. ur Sv. akad:s handl. XI. 1896).

Birchner, Michael Gottlieb.

En frihedens mand fra forrige århundrede (M. G. Birchner). Efter Birchners skrifter og utrykte breve. Af *Jul. Clausen.* (Nord. tidskr. 1897 s. 229—248).

Bonde, Gustaf.

Anteckningar om Bondesläkten af *Carl Trolle-Bonde.* Riksrådet grefve Gustaf Bonde. II. Gustaf Bondes litterära verksamhet. Lund. 8:o. 4+312 s. Kr. 5.

Anm.: Hist. tidskr. 1899 s. 1—40. Av L. Stavenow. — Nord. tidskr. 1899 s. 161, av O. Montelius.

Boström, Kristoffer Jakob.

Ord och bild 1897 s. 33—38. Av *Allen Vannerus.* (M. portr.).

Bowallius, Rob. Maur.

Robert Mauritz Bowallius. Försök till en lefnadsteckning. Föredrag hållet inom sällskapet G. W. (af *Birger Bowallius*). Sthm. 8:o. 83 s.

Bremer, Fredrika.

Fredrika Bremer. Några studier med anledning af S. L—d Adlersparres och Sigrid Leijonhufvuds biografi öfver Fredrika Bremer af *Lydia Wahlström*. (Dagny 1897 s. 3—16).

Broman, Olof.

Olof Broman. Vår förste romanförfattare. Af *Knut Barr*. (Samlaren 1897 s. 1—90). — Även i särtr. såsom akad. avhandl.

Böttiger, Carl Vilhelm.

Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge*. H. 5 s. 1—15.

Canth, Minna.

Dagny 1897 s. 157—163. Av *Allan Berg*.

Carlyle, Thomas.

Nord. revy 1897 s. 115—121. Av *Georg Adler*.

Dahlgren, Fredr. Aug.

Fredrik på Ransätt. (F. A. Dahlgren). Af *Gustaf Fröding*. (Ord och bild 1897 s. 180—184).

Dante.

I livets vår. Dantes Vita nuova i svensk dräkt, med grundtexten vid sidan av *Fredrik Wulff*. Inledn. s. 1—66.

De Geer, Louis.

Louis De Geer. Tal vid nordiska festen i Lund d. 26 febr. 1897 af *Martin Weibull*. Lund. 16:o. 7 s.

Disraeli, Benjamin.

Nord. revy 1897 s. 260—271. Av *Georg Adler*.

Dumas, Alex. d. y.

Inledn. till A. Dumas' Kameliadamen. Av *Tor Hedberg*. 8:o. 12 s.

France, Anatole.

Nordisk revy 1897 s. 31—42. Av *Algot Ruhe*.

Franzén, Frans Mik.

Ny illustr. tidn. 1897 s. 262. Av *J. A. Runström*. (M. portr.).

Geijer, Erik Gustaf.

Läsning f. folket 1897 s. 1—38, av *P. Bagge*. — Ny illustr. tidn. 1897 s. 133. Av *Hellen Lindgren*. (M. portr.).

Geijer, Erik Gustaf.

Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge.* H. 4 s. 41—57. (*Elias Fries* Inträdestal i Sv. akad.).

Geijer såsom uppfostringstänkare. (Sv. lärartidn. 1897 nr. 15, 16, 18, 20, 21. Av *Fridtjuv Berg*).

Erik Gustaf Geijer. En minnesteckning af *Nils Erdmann.* Med 81 porträtt, vyer, handteckningar m. m. Sthm. 8:o. 2+280 s. Kr. 3,90.

Anm.: Finsk tidskr. 1897, 2 s. 397. Av M. G. S[chybergson].

Gezelius, Joh., d. ä.

Bilder ur svenska folkundervisningens historia af *C. O. Arcadius.* S. 47—65. (M. portr.).

Gyldén, Hugo.

Minnestal öfver professor Hugo Gyldén. Hållet vid Finska vetenskapssocietetens års- och högtidsdag den 29 apr. 1897 af *Anders Donner.* (Acta soc. scient. fenn. T. XXIII. 9).

Hallström, Per.

Ny illustr. tidn. 1897 s. 29. Av *Hellen Lindgren.* (M. portr.).

Hedborn, Samuel Johan.

Samuel Johan Hedborn. Hans lif och diktning. Ett bidrag till Nya skolans häfder af *E. N. Söderberg.* Akad. afh. Ups. 8:o. 4+117 s.+1 portr.

Anm.: Nord. tidskr. 1898 s. 161, av Fr. Vetterlund.

Hjärne, Urban.

Från Urban Hjärnes ungdom af *Henr. Schück.* (Nord. tidskr. 1897 s. 125—139).

Holmgren, Fritiof.

Kalend. Svea 1898 s. 245—251. Av *R. T[igerstedt].* — Ny illustr. tidn. 1897 s. 271. (M. portr.).

Jokai, Maurus.

Inledn. till *M. Jokai:* Den gula rosen (Samtidens förnämsta utl. romaner och noveller. Bd. 22). Av *Emil Kleen.*

Kempe, Anders Pedersson.

En fantast på Karl XI:s tid. (Ur gamla papper af *H. Schück* III s. 170—184).

Kipling, Rudyard.

Rudyard Kipling och hans djungelbok. Af *Hellen Lindgren.* (Ord och bild 1897 s. 185—190. M. portr.).

Kovalevsky, Sonja.
Minnen från Sonja Kovalevskys ungdom af *L. D—n.* (Dagny 1897 s. 171—183).

Kullberg, Carl.
Ny illustr. tidn. 1897 s. 377. (M. portr.).

Lenngren, Anna Maria.
Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge.* H. 5 s. 64—75. (Efter *K. Warburg*).

Lidner, Bengt.
Ännu en gång Bengt Lidner i Lund. En antikritik af *Lauritz Weibull.* (Samlaren 1897 s. 166—171).

Linné, Carl v.
Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. VI. Inbjudningsskrift. Af *Th. M. Fries.* Ups. 8:o. S. 275—334.

Malmström, Bernh. Elis.
Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge.* H. 5 s. 42—52.

Mankell, Julius.
Kalend. Svea 1898 s. 234—240. Av *Dav. B[ergström].*

Melanchthon, Filip.
Sv. läraretidn. 1897 n:r 6, 7. Av *Fridtjuv Berg.* — Ny illustr. tidn. 1897 s. 33. Av *S. A. Fries.* (Med portr.).

Mickiewicz, Adam.
Adam Mickiewicz och »Talet 44». Ett bidrag till den slaviska mysticismens historia af *Alfred Jensen.* (Finsk tidskr. 1897, 2 s. 237—253).

Molière, Jean Bapt.
Molière och läkarne. Af *Nils Erdmann.* (Ord och bild 1897 s. 529—541).

Molin, Pelle.
Ett svenskt skaldeöde. Af *Gust. af Geijerstam.* (Inledn. till »Ådalens poesi af Pelle Molin». S. 1—24).

Nietzsche, Friedrich.
Inledn. till »Sålunda talade Zarathustra. Öfvers. af *Alb. Eriksson.*»

Nordenflycht, Hedv. Charl.

Några nya Nordenflychtiana af *J. Kruse.* (Samlaren 1897 s. 102—155).

Paulinus Gothus, Laur.

Bilder ur svenska folkundervisningens historia af *C. O. Arcadius.* S. 1—25. (M. portr.).

Pedersen, Christiern.

Skånska saml. 1894—95. IV. 2, s. 9—13. Av *Laur. Weibull.*

Porthan, Henr. Gabr.

Spridda anteckningar om Henrik Gabriel Porthan af *Ad. Neovius.* (Histor. Arkisto XV).

Qvanten, Emil v.

Ny illustr. tidn. 1897 s. 274. Av *J. A. Runström.* (M. portr.).

Retzius, Anders.

Anders Retzius. Minnesord vid Svenska läkaresällskapets minnesfest d. 13 okt. 1896 af *Christian Lovén.* Sthm. 8:o. 23 s.

Rudbeck, Olof.

En underbar man från vår storhetstid. Af *Isak Fehr.* (Ord och bild 1897 s. 49—66).

Rudbeckius, Johannes.

Bilder ur svenska folkundervisningens historia af *C. O. Arcadius.* S. 26—46. (M. portr.).

Rudenschöld, Torsten.

Bilder ur svenska folkundervisningens historia af *C. O. Arcadius.* S. 87—110. (M. portr.).

Runeberg, Joh. Ludv.

Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg. IV. 2. Runebergs lif och verksamhet i Borgå. Af *J. E. Strömborg.* Hfrs. 8:o. S. 289—548. M. 4.

Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge.* H. 4 s. 1—16.

Från Runebergs värld. Af *Werner Söderhjelm.* (Ord och bild 1897 s. 1—18).

Rydberg, Viktor.

Inträdestal i Svenska akademien den 20 dec. 1896 af *E. G. W. Rudin.* Sthm. 8:o. 103 s. (Särtr. ur Sv. akad:s handl. XI. 1896).

Rydberg, Viktor.

Viktor Rydberg som uppfostrare [af *O. F. Kuylenstjerna*]. Gbg. 8:o. 266 s. Kr. 2,50.

Anm.: Finsk tidskr. 1897, 2 s. 505, av R. F. v. Willebrand.

Viktor Rydbergs skrifter. Af *C. G. Estlander*. (Finsk tidskr. 1897, 2 s. 157—173).

Sandström, Anna.

Svensk läraretidn. 1897 n:o 52. Av *Fridtjuv Berg*. (M. portr.).

Schreiner, Olive.

Olive Schreiners diktning. Af *Ingeborg Kleen*. (Ord och bild 1897 s. 521—524. M. portr.).

Shakspere, William.

William Shakespeare enligt Georg Brandes. Af *Hellen Lindgren*. (Ord och bild 1897 s. 138—144).

Shakspere-porträtt. (Ur gamla papper af *H. Schück*. III s. 76—102).

Simon, Anna.

Idun 1897 n:r 10. (M. portr.). Av *C. Bååth-Holmberg*.

Smith, Henrik.

Henrik Smith. Ett bidrag till Danmarks litteraturhistoria under reformationstiden. Af *Laurits Weibull*. Lund. 8:o. 64 s. (Skånska saml. 1894—95. IV. 1).

Sthen, Hans Christensen.

Anteckningar om salmförfattaren Hans Christensen Sthen i Malmö af *Laur. Weibull*. (Skånska saml. 1894—95. IV. 2, s. 32—52).

Strandberg, Carl Vilh. Aug.

Feriekurser i modersmålet utg. af *P. Bagge*. H. 4 s. 21—31.

Sätherberg, Herman.

Svea 1898 s. 227—230. Av *H. W[ieselgren]*. — Ny illustr. tidn. 1897 s. 21. Av *H. W[ieselgren]*. (M. portr.).

Tegnér, Esaias.

På femtioårsdagen af Esaias Tegnérs död. Tal vid Göteborgs k. vetenskaps- och vitterh:s samhälles offentl. sammankomst den 2 nov. 1896. (Gbgs vet:s o. vitt:s samh:s handl. H. 32 s. 99—125).

Tolstoi, Leo.

Ur Leo Tolstois lif. Af -a-y. (Finsk tidskr. 1897, 1 s. 439—453.

Tomas, Biskop.

Biskop Tomas, frihetskämpen, Engelbrektsvännen. Af *K. A. Hagström.* (Läsn. för folket 1897 s. 81—92).

Tschudi, Clara.

Idun 1897 n:o 40. Av *W. Rudin.*

Weiger, Herman.

Skånska saml. 1894—95. IV, 2 s. 13—15. Av *Laur. Weibull.*

Wellander, Johan.

Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern af *O. Levertin.* II. Ups. 8:o. S. 113—183.

Skrifter utg. af Sv. lit.-sällsk. 15: 2.

Wennerberg, Gunnar.

Sv. läraretidn. 1897 n:r 40. (Med portr.). — Ny illustr. tidn. 1897 s. 346. Av *J. A. R[unström]*. (M. portr.).

Verner, Karl Adolf.

Arkiv f. nord. filol. XIII s. 270—281. Av *V. Dahlerup.*

Viaud, Jules.

Pierre Loti. Et studie over moderne lifsformning. Av *C. Lambek.* (Nord. tidskr. 1897 s. 464—474).

Med **Svenska Literatursällskapet i Finland** har vårt sällskap träffat öfverenskommelse, att medlemmar af det ena sällskapet för half årsafgift kunna blifva medlemmar af det andra.

Svenska Literatursällskapet i Finland har

a) *stiftande medlemmar*, hvilka till sällskapet erlagt minst 200 finska mark;
b) *ständiga medlemmar*, hvilka en gång för alla erlagt 100 fmk;
c) *årsbetalande medlemmar*, hvilka erlägga 10 fmk om året. Den, som i 12 år varit årsbetalande medlem, blir utan vidare afgift ständig medlem.

Den under c) nämnda afgiften erlägges till halfva beloppet, med kr. 3,50, af medlem af Uppsala-sällskapet, hvilken önskar blifva medlem af Helsingfors-sällskapet. I de under a) och b) nämnda beloppen sker ingen reduktion.

Ständiga och årsbetalande medlemmar erhålla af Svenska Literatursällskapets i Finland publikationer »Förhandlingar och uppsatser» samt mera populära arbeten. Urkundssamlingar och strängt vetenskapliga publikationer utdelas endast till stiftande medlemmar.

Medlem af Uppsala-sällskapet kan erhålla Helsingfors-sällskapets föregående skrifter såväl som sådana dess skrifter, hvilka icke utdelas till årsbetalande medlemmar för halfva priset. Härvid beräknas 1 fmk. till 75 öre.

Anmälan om inträde i Svenska Literatursällskapet i Finland kan göras antingen hos Sällskapet i Helsingfors eller hos Uppsala-sällskapets skattmästare.

Svenska Literatursällskapet i Finland har utgifvit följande skrifter. De med * betecknade hafva utdelats till alla medlemmar.

			Fmk.
Tom	1.	*H. G. Porthans bref till M. Calonius 1,* utg. af W. Lagus. — 341 + 68 sid. stor 8:o	8: —
„	2.	**Förhandlingar och Uppsatser 1.* (Längre uppsatser af Estlander, Lagus och Schybergson.) — 62 + 112 sid. liten 8:o .	2: 50
„	3.	*Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång,* af K. G. Leinberg. — 159 sid. liten 8:o	3: —

			Fmk.
Tom	4.	*Borgareståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809*, utg. af Elis Lagerblad. — 411 sid. stor 8:o	8: —
„	5.	*H. G. Porthans bref till M. Calonius 2*, utg. af W Lagus. — 263 + 106 sid. stor 8:o	8: —
„	6.	**Förhandlingar och Uppsatser 2*. (Längre uppsatser af Estlander, Frosterus, Lagus m. fl.). — 44 + 268 sid. liten 8:o	3: 75
„	7.	*Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna*, af A. O. Freudenthal och H. A. Vendell. — 328 sid. stor 8:o	6: —
„	8.	**Historiskt-politiska anteckningar af H. F. Adlercreutz. 1743—1796*, utg. af Elis Lagerblad. — 185 sid. liten 8:o	3: —
„	9.	**Förhandlingar och Uppsatser 3*. (Längre uppsatser af Th. Westrin, Freudenthal, Schybergson m. fl.). — 40 + 318 sid. liten 8:o	4: —
„	10.	**Reseanteckningar af P. J. Bladh och C. F. Hornstedt*, utg. af J. O. Rancken och Elis Lagerblad. — 176 sid. liten 8:o	3: —
„	11.1.	*Åbo akademis studentmatrikel*, af W. Lagus. 1. — 50 + 108 sid. stor 8:o	4: —
„	11.2.	*Åbo akademis studentmatrikel*, af W. Lagus. 2. — 123 sid. stor 8:o	4: —
„	11.3.	*Åbo akademis studentmatrikel*, af W. Lagus 3. — 157 + 46 sid. stor 8:o	4: —
„	11.4.	*Åbo akademis studentmatrikel*, af W. Lagus. 4. — 224 sid. stor 8:o	2: —
„	11.5.	*Åbo akademis studentmatrikel*, af W. Lagus, 5. — 248 sid. stor 8:o	2: —
„	11.6.	*Åbo akademis studentmatrikel*, af W. Lagus, 6. — 241 sid., hvartill register 50 sid stor 8:o	2: —
„	12.	*Vöråmålet, ljud- och formlära, ordlista med register, språkprof*, af A. O. Freudenthal. — 200 sid. liten 8:o	3: 50
„	13.	**Förhandlingar och Uppsatser 4*. (Längre uppsatser af Schybergson, Hultin, Vendell m. fl). — 34 + 136 sid. liten 8:o	3: —
„	14.	*De finska klostrens historia*, af K. G. Leinberg. —509 sid. liten 8:o	4: —
„	15.	**Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden*, af Erik Ehrström. — 171 sid. liten 8:o	3: 50
„	16.	**Åbo universitets lärdomshistoria. 1. Medicinen*, af L. W. Fagerlund och Robert Tigerstedt. — 216 sid. liten 8:o	3: 50
„	17.	**Åbo universitets lärdomshistoria. 2. Juridiken*, af Axel Liljenstrand. — 94 sid. liten 8:o	2: 50
„	18.	**Förhandlingar och Uppsatser 5*. (Längre uppsatser af Frosterus, Schybergson, Leinberg, Nordmann m. fl.). — 45 + 218 sid. liten 8:o	3: 50
„	19.	**Åbo universitets lärdomshistoria. 3. Historien*, af M. G. Schybergson — 168 sid liten 8:o	3: —
„	20.	**Förhandlingar och Uppsatser 6*. (Längre uppsatser af Gustafsson, W. Lagus, Elfving m. fl.). — 108 + 121 sid. liten 8:o	2: 50
„	21.	*Katalog öfver den svenska literaturen i Finland* samt därstädes utkomna arbeten på främmande språk 1886—1890. Uppgjord af H. Bergroth	3: —
„	22.	*Finska prästerskapets besvär och Kongl. majestäts därpå gifna resolutioner*. Från slutet af 1620-talet intill stora ofredens slut. Samlade af K. G. Leinberg. — 474 sid. stor 8:o	8: —

Fmk.

Tom 23. **Åbo universitets lärdomshistoria. 4. Teologin, förra delen,* af Herman Råbergh. — 187 sid. liten 8:o . . . . 3: —

„ 24. **Förhandlingar och Uppsatser. 7.* (Längre uppsatser af J. E. Strömborg, R. Hausen, P. Nordmann m. fl.). — 72 + 137 sid. liten 8:o 2: 50

„ 25. *Bondeståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809,* utg. af Elis Lagerblad. — 282 sid. stor 8:o 5: 50

„ 26. **Åbo universitets lärdomshistoria. 5. Filologin,* af I. A. Heikel. — 334 sid. liten 8:o 3: 50

„ 27. *Johan Henrik Kellgrens Bref till Abraham Niclas Clewberg,* utg. af Henrik Schück. — 39 + 136 + 19 sid. stor 8:o 4: 50

„ 28. **Förhandlingar och Uppsatser. 8.* (Längre uppsatser af E. Lagerblad, E. W. Bergman, C. G. Estlander, R Hausen och M. G. Schybergson) — 47 + 288 sid. liten 8:o 3: 75

„ 29 *Östgötalagen med förklaringar,* af A. O. Freudenthal. — IV + 280 sid liten 8:o 3: 50

„ 30. **Förhandlingar och Uppsatser. 9.* (Längre uppsatser af E. Lagus, V. Söderhjelm, G. Cygnæus, A. Hultin och P. Nordmann.) 3: 75

„ 31 *Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster,* utgifven genom O. F. Hultman . . . . 5: —

„ 32. **Åbo universitets lärdomshistoria. 6. Naturalhistorien,* af Otto E. A. Hjelt. — IV + 446 sid. liten 8:o 4: 75

„ 33. **Raseborgs slotts historia,* af Torsten Hartman. — 155 sid. liten 8:o 2: 75

„ 34. **Förhandlingar och Uppsatser. 10.* (Längre uppsatser af G. Cygnæus, K. G. Leinberg, C. G. Estlander och E. Lagus. — 82 + 194 sid. liten 8:o . . . . 3: —

„ 35. *Katalog öfver den svenska literaturen i Finland samt arbeten af inhemska författare på främmande språk 1891—1895.* Uppgjord af Yrjö Hirn. — 266 sid. liten 8:o 3: 50

„ 36. **Förhandlingar och Uppsatser. 11.* (Längre uppsatser af Ivar A. Heikel, G. Frosterus och Yrjö Hirn). — 69 + 216 + 33 sid. liten 8:o . . . . 3: —

„ 37. **Åbo universitets lärdomshistoria. 7. Matematiken och fysiken,* af K F. Slotte. — 293 sid. liten 8:o 3: 50

„ 38. *Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida,* utgifna af Ernst Lagus. — 360 sid. stor 8:o . . . . 8: —

„ 39. **Förhandlingar och Uppsatser. 12* . . . .

„ 40. *Prästeståndets protokoll vid Borgå landtdag år 1809* jämte handlingar rörande landtdagen . . . .

„ 41. **Jakob Tengströms vittra skrifter i urval med lefnadsteckning* af M. G. Schybergson . . . .

1887.

1: 8. Samlaren VIII. Pris i bokh. 4 kr.
8[3]. Samlade Dramer af J. Messenius: 3 h.
7: 2[3]. 1500- och 1600-talens Visböcker II. Bröms Gyllenmärs Visbok. 3 h. (sluthäfte.) Pris i bokh. 2 kr.

1888.

1: 9. Samlaren IX. Pris i bokh. 4 kr.
8[4]. Samlade Dramer af J. Messenius: 4 h.
9[3]. Bref rörande Nya Skolans historia: 3 h.

1889.

1: 10. Samlaren X. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre.
10[1]. Sveriges bibliografi 1481—1600 I. (1481—1501). Ej i bokhandeln.
7: 3. 1500- och 1600-talens Visböcker: III. Barbro Banérs Visbok. Pris i bokh. 1 kr. 50 öre.
11: 1-2. Skrifter från Reformationstiden. I och II. Pris i bokh. 2 kr.

1890.

1: 11. Samlaren XI. Pris i bokh. 2 kr. 50 öre.
10[2]. Sveriges bibliografi 1481—1600. II. (1501—1518). Ej i bokhandeln.
9[4]. Bref rörande Nya Skolans historia: 4 h.
12[1]. Bref rörande teatern under Gustaf III. 1 h. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre.

1891.

1: 12. Samlaren XII. Pris i bokh. 4 kr.
10[3]. Sveriges bibliografi 1481—1600. III. (1518—1527). Ej i bokhandeln.
9[5]. Bref rörande Nya Skolans historia: 5 h. Pris i bokh. komplett 5 kr. 50 öre.

1892.

1: 13. Samlaren XIII. Pris i bokh. 3 kr. 50 öre.
10[4]. Sveriges bibliografi 1481—1600. IV. (1527—1530). Ej i bokhandeln.
12[2]. Bref rörande teatern under Gustaf III. 2 h. Pris i bokh. 3 kr. 25 öre.
9[6]. Personregister till Bref rörande Nya skolans historia. Pris i bokh. 25 öre.

1893.

1: 14. Samlaren XIV. Pris i bokh. 3 kr.
13: 1. Wivallius I. " " " 6 kr.
1: Extra häfte. Samlaren. Extrahäfte. Pris i bokh. 3 kr.
11: 3-4. Skrifter från Reformationstiden. 3. Pris bokh. 3 kr.
» » » 4. » » » 1 »

1894.

1: 15. Samlaren XV. Pris i bokh. 4 kr.
14. Bref från Esaias Tegnér till C. F. af Wingård. Pris i bokh. 2 kr.
12[3]. Bref rörande teatern under Gustaf III. 3 h. Pris i bokh. 50 öre.

1895.

1: 16. Samlaren XVI. Pris i bokh. 4 kr.
13: 2. Wivallius II. » » » 2 kr.

1896.

1: 17. Samlaren XVII. Pris i bokh. 5 kr.
15: 1. Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den Gustavianska åldern. I. Pris i bokh. 2 kr. 50 öre.

1897.

1: 18. Samlaren XVIII. Pris i bokh. 5 kr.
7: 4. 1500- och 1600-talens Visböcker: IV. Pär Brahes Visbok. Pris i bokh. 2 kr. 50 öre.
16. Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden. Pris i bokh. 1 kr. 50 öre.

1898.

1: 19. Samlaren XIX. Pris i bokh. 3 kr. 50 öre.
15: 2. Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den Gustavianska åldern II. Pris i bokh. 1 kr. 25 öre.
17: 1. Svenskt Anonym- och Pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen I. Ej i bokhandeln.
11: 5. Skrifter från Reformationstiden 5. Pris i bokh. 1 kr. 50 öre.
11: 6. » » » 6. » » » 1 kr.
11: 7. » » » 7. » » » 2 kr. 50. öre.

1899.

1: 20. Samlaren XX. Pris i bokh. 3 kr. 50 öre.
17 1. Svenskt Anonym- och Pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska literaturen II. Ej i bokhandeln.
18: 1. Ur Hans Järtas literära brefväxling I. Bref till och från C. G. Brinkman I. Pris i bokh. 1 kr. 75 öre.
19: 1. Thomas Thorilds Bref I. Pris i bokh. 1 kr. 50 öre.

För angelägenheter rörande tidskriften samt sällskapets öfriga publikationer hänvände man sig till Grefve E. Lewenhaupt, Upsala.

Upsala i Maj 1899.

Svenska Literatursällskapets Arbetsutskott.

Obs.! **Samlaren** III. V. VII—XX äro fullständigt utkomna hvardera i ett häfte.

Obs.! **1500- och 1600-talens Visböcker, Saml. Dramer af J. Messenius, Sveriges Bibliografi 1481—1600** samt **Skrifter från Reformationstiden** fortsättas.

Widener Library
3 2044 105 200 489